

POLARBOKEN

POLARBOKEN

1958

POLARBOKEN

1958

UTGITT AV
NORSK POLARKLUBB

EGET FORLAG

OSLO 1958

Redigert av:
Helge Ingstad
Søren Richter

Omslaget er et fotografi av den sibirske polarhund-tispe «Molinka», som nedstammer fra den berømte hundekjører Leonhard Seppalas sledehunder. Med slike dyr var det han vant de store hundeveddeløp i Alaska og Canada. Hunden tilhører Benedicte Ingstad og er en gave fra Seppala.

Printed in Norway
Forenede Trykkerier, Oslo

Innhold

Med kaptein Nordahl Grieg på Jan Mayen i 1942. Av <i>Karl Hjelvik</i>	7
På langferd i Dronning Maud Land. Av <i>Sigurd Helle</i>	23
Villreinen på Svalbard. Av <i>Daniel Nøis</i>	45
Flyverliv på Nordøst-Grønland. Av <i>Vidar Bø</i>	58
Ett besøk på Vitön. Av <i>Arvid Moberg</i>	68
Supercooled Fish from Northern Labrador. Av <i>Malcolm S. Gordon</i>	78
Vår havfiskeflåte og 12 mils fiskerigrense. Av <i>Knut Vartdal</i>	89
Fiskerigrensespørsmålet og det Nordenfjeldske Norge. Av <i>Jobs</i> . <i>Overå</i>	95
Bryllupsreise til Bjørnøya. Av <i>Fritz Øien</i>	101
Da rokkene surret hos overvintreterne på Hotellneset vinteren 1898/99. Av <i>Kåre Skevik</i>	121
Trøndere på Ishavet i forrige århundrede. Av <i>Hallvard Devold</i>	128
Minner om Barents i Tromsø Museum. Av <i>Povl Simonsen</i>	133
Selfangstnæringen. Av <i>Jobs Sellæg</i>	138
En lege på hvalfangst. Av <i>Odd Martens</i>	158

Med kaptein Nordahl Grieg på Jan Mayen i 1942

Av

Karl Hjelvik.

FORORD

Jeg traff Nordahl Grieg kort før krigen — det var siste gang jeg så han. Vi var godt kjente fra skoledagene, så det ble endel å prate om. Han var da nylig kommet til Oslo fra militærtjenesten i Finnmark, var fylt av det han hadde opplevd. Han talte med den tindrende iver som var egen for ham når det gjaldt noe som lå hans hjerte nær. Han talte om Ishavet, fuglefjellene, Finnmarksvidda, men først og fremst om menneskene der nord. Det var som han var bergtatt av et splinter nytt scenebilde.

Jeg husker særlig en ting han dengang kom inn på og som opptok ham sterkt: Det gjaldt de soldatene han hadde vært sammen med og lært å kjenne gjennom mange måneders militærtjeneste i Finnmark. Han sa omtrent dette: «Det var en opplevelse å være sammen med disse enkle mennesker, fiskere, isbavsfolk, samer. Sitte der i teltet innpå vidda, høre dem fortelle om sitt harde liv og så bli regnet som en av dem.»

Enkle mennesker — bli regnet som en av dem. — Jeg tror det forteller om noe viktig ved mennesket og dikteren Nordahl Grieg.

Når han så under krigen søkte nordefter til Island og den nakne gudsforlatte polarøya Jan Mayen, berodde nok ikke det på noen tilfældighet. Det som hadde slått ned i ham dengang han levde i Finnmark, var blitt en draging mot nord.

På Island og Jan Mayen gikk han inn blant soldatene og oppnådde snart det han verdsatte så høyt nettopp under slike forhold — å høre med. Her traff han igjen mange av de typer han kjente fra Finnmark, enkle mannfolk som hadde sitt virke på vidda, havet eller i polarisen. Og Nordahl Grieg spurte og lyttet. «Skulle nå aldri sett på maken til nyfiken kar», sa en nordlending til meg, «men jamen var det en kamerat også.»

De som var sammen med Nordahl Grieg den gang, taler om ham med varme. Ikke fordi han var den kjente dikter, men fordi de likte ham. Han hadde da også noe åpent og gutteaktig ved seg.

..Han fikk under krigen flere nære venner blant polarfolket, i første rekke kom major Karl Hjelvik, som har skrevet etterfølgende artikkel, og ishavsveteranen, magister Søren Richter.

Nordahl Grieg ble kaptein og han gikk alvorlig inn for sin utdanning. Men han var nå engang ikke skåret etter en militær lest. Hans store innsats ble ikke bare hans flammende dikt, men ikke minst den smittende begeistring og den sikre tro på seier som han førte med seg.

Nordahl Grieg hadde planer om å slå seg til på Fugløy i Finnmark når krigen var slutt. Så fengslet var han av alt der nord, — de værslitte øyene, ærfuglen som ruget på holmene, fiskerne på havet, samene på vidda. Han ble aldri ferdig med dette. Det var som han i det enkle og sterke der nord fant noe viktig for sitt liv og sin dikting. Nordahl Grieg var polarforsker på sin måte.

H. I.

Et par av mine venner i Norsk Polarklubb har fått den noe forbausende idé at jeg er den som bør fortelle om kaptein Nordahl Griegs opphold på Jan Mayen under krigen.

Riktig nok var jeg blant mange andre en av de heldige som fikk tilbringe uforglemmelige dager og måneder sammen med dikteren og soldaten Nordahl Grieg i krigsårene, men å

Nordahl Grieg.
Fotografert på Island under krigen.

skrive om ham føler jeg nesten som en ukameratslig handling.

Hvis Nordahl Grieg ikke var blitt luftmål for det tyske anti-luftskyts over Berlin ville han selv ha skrevet om Det Norske Kompani på Island og Garnisonen Jan Mayen. Han fortalte meg at han ville skrive denne del av vår krigshistorie når krigen var slutt.

Nordahl Grieg var en svær kar med et forventningsfullt gutteansikt som alltid smilte deg i møte. Våren 1942 sluttet han seg til Det Norske Kompani på Island som da var stasjonert

på Akureyri. Tidligere hadde han bl. a. besøkt den norske Flyskvadron på Island. Der hadde han «orget» seg en skinn flyverjakke som han brukte utenpå battledressen, dertil skinnstøvler. Denne habitten kledde ham og han likte den. I et slikt antrekk var han velsignet fri for å tenke på buksepress, «webbing» av belte, anklets, skopuss og lignende militære krav.

Over skulderen hadde han sin veske for gassmaske. Hvor gassmasken var blitt av spurte jeg ham aldri om, men jeg har dyp og jeg tror også berettiget mistanke om at den var blitt liggende igjen ett eller annet fjernt sted, helst i Dumfries (Scotland) hvor han året før avsluttet et troppsjef-kurs. Etterhvert ble det klart at gassmaskevesken var proppet med beskrevne papirark og blyantstumper: Et ambulerende dikterverksted.

Nei, antrekket var ikke Nordahl Griegs sterke side, og praktisk var han såvisst ikke. Hærens offiserer skulle ha slips til battledressen, men denslags var en sjeldenhet hos Nordahl Grieg. Han var heller ikke fri for knuter på skolissene og det hendte at knapper manglet. Dette irriterte ham, men han sto her overfor praktiske problemer som han hadde vanskelig for å rå med.

Omtrent slik var han kledd da vi en junidag 1942 sto ut fra Eyafjord på Island med et marinefartøy. Målet var Jan Mayen. Utenfor Grimsøy slapp vi noen dypvannsbomber og tok ombord et par hundre kilo svimeslått torsk. Og så ble kursen satt mot nord.

Jeg hadde sammen med mange av mine avløsningsmannskaper fra N. I. (Norske Kompani Island) allerede tilbragt et halvt år på Jan Mayen og var vel fortrolig med garnisonslivet der. Men det var første gang Nordahl Grieg skulle besøke «Island X», dette var dekknavnet som ble brukt i London for den vesle polarøyen. Men hans tanker hadde ofte gått til denne frie norske kronkolonien, hvor klimaet helst passet for alke, havhest og rev.

Dette var det eneste uokkuperte stykke Norge nord for Ekvator; i Antarktis var jo også Bouvet-øya og Peter 1.'s øy norsk. Nordahl Grieg hadde foreslått for de høye herrer i London at både regjeringen og Norsk Rikskringkasting skulle

utfolde sin virksomhet fra denne Nordishavets bastion, men hans forslag møtte nok ikke den rette forståelse.

Været på turen nordover var noe grapsete, det ble sjøskvett og tåke, til vi traff spredt drivis. Etter knapt to døgn dukket Beerenberg opp av tåkemassene foran oss. Som en stor kvitrimet såte steg denne gigantiske toppen til vær, det var som den gynget i takt med skuten og ishavet. Landskapet nedenunder ble etterhvert synlig som noe nakent og grått. Et ødslig land.

Den som hadde fulgt med i det som foregikk oppe i bestikken ville vite at ialt syv ubåtmeldinger var registrert av radiotelegrafisten. Det var nettopp noe for oss for synkeminene lå klare langs begge rekker på akterskipet. Men etter som disse snikmorderne ikke likte hverken «Namsos» eller kaptein Harald Meyer holdt de seg godt unna.

Året før, noe tidligere på våren, jeg tror det var natten til 17. mai, var jeg med samme skip på min første tur fra Island til Jan Mayen. Da lå isen bare 40 kvartmil nord av Island og tåka var tjukk som graut. Kort tid etter ble det meldt over radioen at «Bismark» og «Prins Eugen» hadde sneket seg forbi Island med kurs vestover. Det var samtidig som vi hadde passert det samme isfrie farvann med kurs nordøst.

Hvem av oss som hadde krysset fiendens kjølvann skal jeg ikke si, men det var bare timer mellom den lille norske skuten og det tyske kjempeskip. Da kaptein Meyer fikk denne nyheten slapp han sitt uforlignelige humør løs i følgende kraftsats: «Der mistet vi en jævla fin sjanse igjen». Etter at slagskipet «Hood» et døgn senere gikk ned med 1 300 manns besetning i nærheten av Grønland, for en av «Bismark»s granater, skal jeg ikke klage på tåka. Det gjorde vi da også sjelden på Jan Mayen. Tvert imot hørte jeg i de årene jeg var på øya flere høylydte bønner til Vårherre om mest mulig tåke.

Slike episoder fra krigen, og ikke minst de som hadde et humoristisk innslag, interesserte Nordahl Grieg sterkt, og mangt et notat forsvant ned i gassmaskeveska hans.

Som vi nærmer oss øya igjennom slark-isen må jeg ennå ta med en liten historie som Nordahl Grieg fikk servert av min

gode venn Søren Richter som var med på den første landgangen på Jan Mayen i mars 1941:

— Det var den gang «Honningsvåg» og «Vesle Kari» som representerte den norske marine. De var nådd fram til landkollen på vestsiden av øya og begynte å losse. Da kom et tysk bombefly durende. Så var det der og hvert øyeblikk kunne bombene falle. På dekket av «Kari» var det enda et par kasser whisky som ikke var losset. Styrmannen kastet et trist blick på dem, så sang han ut på ekte bergensk: «Han ska' no fa'n ikkje få disse!» Dermed lempet han kassene overbord. Mang en gang siden hadde vi det lønnlige håp å finne de dyrebare kasser blant rekveden i Nordlagunen, men nei. —

Vi hadde ikke store viderverdigheter med å komme på land denne gangen. Isen lå skjermende utenfor øya og folk og forsyninger kom velberget på land ved «Revesmugget» der den nye meteorologiske stasjon nå er bygget.

Både Nordahl Grieg, posten og seks måneders forsyninger ble hjertelig mottatt og snart var nye- og gamlekara (÷ de som dro med samme båt etter overvintringen) innstallert hver i sin «kåk», noen på «Revesmugget», noen på «Gamlestasjonen» (østsiden), andre på «Tåkeheimen» og «Eggøya». «Brinken», «Tyvjohytta» og «Metstasjonen» fikk også friskt blod, mens Nordahl Grieg og jeg innstallerte oss i «Hovedstasjonen», hvor staben hadde tilhold.

Sine kapteinsstjerner bar Nordahl Grieg med sinnsro. — Jeg tok meg av det mest nødvendige, inndeling av vaktlagene og deres oppgaver, montering og innskyting av diverse nye våpen, inspeksjoner m. m. Det ble gjensyn med gammelt og nytt fra mitt opphold der året før. Nordahl Grieg på sin kant hilste på dem han ikke allerede kjente fra samværet på Island og andre steder hvor veiene hadde krysset, enten det nå var i N. K. eller hjemme i Norge.

Vi var fire mann i en liten bingje av et rom. I ledige stunder, særlig før vi sovnet eller når været var for rusket ute, hadde vi det koselig hver i vår køye, og praten gikk. Skjegget tok til å vokse slik skikken var der på øya, og snart var vi akklimatisert,

tok opp sjargongen som kunne måle seg med hvilket som helst annet lands militære sjargong hvor det gjaldt spesial-gloser, bare at vår var Jan Mayensk.

Endel av nykomlingene ble som vanlig lurt av øyas store spill-oppmaker, Søren Richter, som var far til ryktet om gårdbrukeren på Jan Mayen og hans noe tilårskomne, men enda smellvakre døtre. Det var flere som trodde at denne historien hadde sin riktighet, særlig hvis de også hadde fått den bekreftet av sjefs-meteorologen Fritz Øien & Co. på «Metstasjonen».

Tyske fly forstyrret oss mer eller mindre hver dag. Vi fryktet ikke så meget at de skulle treffe om de fant på å bombe eller skyte, men de ergret oss fordi alle måtte løpe til sine kanoner og mitraljøser hva en så holdt på med. Maten ble kald, og søvnen forstyrret.

Av iver og ergrelse skjøt karene en granat eller en salve opp i skoddehavet. Det var ikke ofte vi hadde noen særlig sjanse. En og annen ubåt dukket opp i overvannsstilling langt utenfor våre våpens rekkevidde, kanskje skulle de lade batterier, eller de hadde planer om å skaffe seg ferskvann fra øya.

En dag inviterte jeg Nordahl Grieg på langtur til Syd-Jan Mayen, som virkelig er et eventyrland en sommerdag eller -natt. Klokkeren har jo liten betydning når solen skinner over tåken eller hyttetaket døgnet rundt.

Vi startet over Mohnberget til Brilletårnet og Hvalrossbukta. Stoppet litt og studerte restene av de nederlandske hvalstasjoner fra 1630-årene, gravhaugen fra samme tidsrom, hvor hodeskallene ennå gliser innenfor grovt sammenføyde, men råtne kiste-bord.

Vi gjorde oss til spesiell hobby på denne turen å telle skips-luker som var slengt på land sammen med andre vrakrester og drivtømmer. På denne vår vandring talte vi 27 slike luker, som sannsynligvis hadde sin triste historie å fortelle fra Murmansk-convoyene, om skipenes fortvilte kamp med tyske fly og ubåter.

Polarblomster, mest saksifraga, farget de forblåste sand- og lavaslettene. Til og med noen store, velutviklede løvetann fant vi et sted.

Mens vi vandret slik langs strendene fortalte Nordahl Grieg om sitt opphold i Finnmark, sine kamerater i Alta bataljon, hvor han ekserserte i 1928 på Altagårdssletten. Han hørte til grensevakten i Sør-Varanger under krigen mellom Russland og Finland 1939—40. Han fortalte om sine turer på vidda, bl. a. fra Alta til Skoganvarre, Karasjok og Kautokeino, og meget annet ettersom det vi så på vår tur minte ham om landet hjemme. Oftest var det Finnmark han kom tilbake til, han hadde i seg en lengsel etter ensomme steder og den arktiske stillheten. Han snakket om en plan han hadde; han ville kjøpe seg en øy ute i Lyngenfjorden som heter Fugløy, der ville han slå seg til med sin kone og nyte sitt otium, når krigen og alt bråket etter den var forbi.

Slik pratet vi oss fram, enkelte steder vasset vi i dyp mose, hvor reven hadde laget rene sauestier, andre ganger klatret vi i bratte, forrevne fjellsider hvor lava-utbruddene hadde laget de mest groteske formasjoner. Et månelandskap som vekslet med steinarten i alle slags farger, et teppe av aske, og spredte gress-tuster her og der.

Helt til sydenden av øya kom vi ikke, men tok over til sydøstsiden hvor vi kokte kaffe og spiste i Camp Helena, en ussel liten fangsthytte som i sin tid hadde vært en pianokasse. Den var oppkalt etter kona til Alfred Øien fra Tromsø, en staut kar som hadde overvintret på Jan Mayen mange år før krigen. Vi skrev navnene våre på veggen som skikken er under slike forhold og vandret tilbake over Sydlagunen forbi Søyla.

Ved Søyla finnes Jan Mayens mest kjente revehi, med huler og ganger i ur og lavastein på kryss og tvers innigjennom. Vi hadde ikke før stoppet, så dukket det opp et lite nøste av en blårevunge, som murret og kveste mens den slet og rev i en død stormåse som lå utenfor en av inngangene.

En slik maskot hadde jeg ofte ønsket meg, og tok den i nakkeskinnet uten at den gjorde det minste forsøk på å stikke av.

På Jan Mayen sommeren 1942. Nordahl Grieg i midten. Major Karl Hjelvik tilh.

Den var neppe mer enn ti—tolv dager gammel og på størrelse med en noe eldre kattunge. Vi puttet den ned i ryggsekken og tok sluttspurten hjem til Hovedstasjonen, mens lille Mikkel kveste og kloret nede i sekken.

Nordahl Grieg var sårbent og sliten etter denne lange turen på 18 timer, men i strålende humør. Han leste et av sine dikt ved frokostbordet, jeg husker ikke hvilket. Noe må ha inspirert ham, eller kanskje det var stuertens nybakte brød som smakte så storartet da vi kom hjem etter denne turen.

Vesle Mikkel ble plasert i en kasse inne på vårt felles soverom. Sersjant Tyrilhjell — en av de to andre som delte rom med oss — tok seg faderlig, eller snarere moderlig, av reveungen. Han hadde fire barn hjemme i Oslo og ingen skulle fortelle ham hva en slik liten pjokk skulle ha. En blanding av

boksemelk, tomatsaft og rå kjøttslintrer ble servert på et fat i kassen til Mikkel.

Den åt, men gneldret og snerret noe forferdelig og holdt ikke fred før Tyrihjell tok den opp i sengen og lot den krype inn i armhulen. Der fant den seg tilrette og i flere netter framover holdt den til i sengen til Tyrihjell, ellers var det ikke fred å få. Vi fisket smårøye nede i Nordlagunen til den, og det var ubegrenset hva den kunne legge i seg av all slags mat. Tomatsaft var den vill etter.

Nordahl Grieg hadde mye moro av Mikkel, og var vel den som stelte mest med den en tid framover.

Senere på sommeren havnet Mikkel som maskot ombord i marinefartøyet «Namsos» og ble kaptein Meyers personlige lugarkamerat. Den fulgte ham som en hund overalt ombord og satt på skulderen hans når han gikk i land.

Oppe i bestikken hadde den også sin kasse, den pleide gjerne å sitte opp på kartbordet og se ut. En dag ble dette dens skjebne, den skulle hoppe ned under slingring og havnet i styremaskinen. Da var den 9 måneder gammel og allerede berømt som maskot i hele den allierte nordatlantehavsflåte. Det sies at kaptein Meyer var lite omgjengelig en tid etter blårevens endeligt.

Nordahl Grieg fikk enda en revevenn på Jan Mayen denne sommeren, det var en voksen kvitrevtisper. Vi hadde en reserve radiostasjon oppe mellom knausene i Jakobsen-dalen, ifall de tyske flyene skulle gjøre kål på den vi hadde i hovedstasjonsområdet. Denne hytten fikk Nordahl Grieg bruke som dikterhule.

Iblant ble luften litt for stinn av tobakksrøk og annet i vår lille «lugar» på Hovedstasjonen. Særlig etter en kraftig selkjøttmiddag med andre delikatesser, som også vesle Mikkel jafset i seg til maven sto som en tromme. Jeg kan da forstå Nordahl Grieg når han tok flukten til hytten i Jakobsen-dalen. Og ellers var det vel slik at han måtte ha fred til å dikte.

Oppe i Jakobsen-dalen stelte Nordahl Grieg seg selv, og sørget for mat til den lille hvite revemor som bodde like ved.

Vi hadde telefonlinje over stasjonsfjellet til hytten i Jakobsendalen, slik at nødvendige meldinger kunne nå fram. Ellers var det forbudt å ringe i utrengsmål. Alle samtaler kunne avlyttes av alle og disiplin på linjen var av beredskapsmessige grunner nødvendig.

Det var en god halvtime å gå til hytten i Jakobsendalen, og i tåke, og det var det stadig, kunne turen dit bli svært lang. Når Nordahl Grieg diktet, som vi pleide å si, kunne han bli borte nesten en uke. En gang ringte han og inviterte meg opp til hytten, forøvrig var jo visitter tillatt uten formaliteter av noe slag.

Han var i strålende humør da jeg kom inn i hytten. Noe større orden der enn nede i kåken vår var det neppe. Kanskje det var innholdet av gassmaskevesken som gjorde utslaget til vår fordel, for løse ark med notater var strødd omkring alle vegne.

Nordahl Grieg viste meg den ære å lese opp noe han hadde skrevet, det gjaldt sjøfolkene i handelsmarinen, en del av diktet til kongen og et par andre ting som han først ville gi ifra seg etter krigen. Jeg hadde en uforglemmelig stund der jeg hadde slått meg til på hyttens eneste krakk. Nordahl Grieg leste mens han snart satt på køyekanten, snart reiste seg oppflammet av diktene.

Han forklarte enkelte avsnitt eller nyanser og stundom bakgrunnen for å gjøre klart at slik *måtte* det skrives.

Noe stort mer enn en respektfull tilhører ventet han neppe at jeg skulle være, og noen meningsutveksling om det han hadde skrevet ble det ikke til. Jeg er redd for at en del av det jeg den gang hørte, forsvant med ham og gassmaskevesken over Berlin halvannet år etter.

Mesteparten av maten på Jan Mayen var hermetikk. Brød bakte vi selv til hele øyas befolkning som da var ca. 35 mann. Poteter hadde vi frosne inne i en snøskavl. Bli potetene kokt *frosne* er de akkurat like fine. Ferskt kjøtt fikk vi opp med hver båt. Kjøttet ble også oppbevart i snøskavlen.

Nordahl Grieg gikk så igang med å lage mat. Sultne var vi begge og jeg var gjest. Kaffekjelen og stekepannen ble slengt

på ovnen og jeg fikk nå lære hvorledes polarlapskaus å la Nordahl Grieg ble til.

En klatt smør, innholdet av en halv melkeboks, en boks corned beef, en ditto M & V (Meat and Vegetables), to bokser sardiner i tomat og en med sild i olje, havnet etter tur og orden i stekepannen. Så holdt han massen i bevegelse ved å røre om med en skje. Nordahl Grieg forklarte at dette var en ypperlig oppskrift som han var kommet fram til under sitt opphold der i dalen og som spesielt utmerket seg ved sin lettvinthet. Snart hadde vi pannen på en trefjøl mellom oss på bordet, brød og smør var der fra før. En tallerken, kniv og gaffel samt en kaffekopp uten hank var hele oppdekningen.

Jeg overdriver ikke når jeg sier at lapskausen smakte storartet. Nordahl Grieg var i strålende humør og snakket om hvitreven som kom på besøk hver dag og fikk sin rasjon av det huset hadde å by på, og han spurte om nytt fra radioen.

Etter måltidet fant han fram sin siste ukerasjon med snapsemikk, (ordet var innført til Jan Mayen av Søren Richter) en flaske Gordon Ginn. Med appelsinsaft og kaldt brevann, — for en herlig drikk. Denne tomannsfesten ble en av mine kjæreste minner fra Jan Mayen. Da jeg gikk satt revemor og ventet utenfor. Der kom resten av lapskausen vel med.

I den lyse tid på året tok vi båtturer til nordenden av øya rundt Beerenberg. Dette fjellet på 2 277 meters høyde rett opp av havet lot seg ikke passere landverts. Vi hadde bare en liten jolle med plass til tre-fire mann — en skrøpelig farkost for Ishavet. Vi planla en slik inspeksjon for å se om noe kunne ha hendt der oppe på strendene ved Nordkapp.

Nordahl Grieg ville være med. Hans over hundre kilo var ikke nettopp den ballast jollen vår likte, heller ikke hadde han større innsikt hvor det gjaldt påhengsmotorer. Men en triveligere følgesvenn kunne jeg ikke tenke meg, selv om han vel ville vært vanskelig stillet om noe uforutsett skulle hende og vi skulle bli nødt til å klatre tilbake over Beerenberg-fjellet.

Vi satte kursen fra land ved Revesmuget og godt tilhavs for å unngå de stygge skavlene og brenningen rundt foten av

Nordabl Griegs brev til Karl Hjeltnik under krigen — samme år som han ble skutt ned over Berlin.

16. 4. 1918.

Kjære Hjeltnik.

Takk for resten av
for hyggelig brev! Guds skal
hva krigsforbrytelse og har ikke
med seg noe annet.

Kate, du i radio at du
enaklet om dere? Hvis ikke
skal det i første tilfelle. Du
er ingen myk, og det ikke
kan bli noe med på
noe og styres tander.

U hører et
du får seke av 2 film-
fotografier. U prøvde å
få tak i Lordshag, men
har nå heist.

Si at har må fotografere
den lyke trawleren. Rammen

til filmen kan være at
vorderelegene kommer inn
for oss vel en R.A.F. stasjon
og så stanser de ved
dette navet og filmen
begynner.

U har bare fått den no-
nå ellers er det usynlig
med voksefelt. Dette var
altså til lenk.

U har fått endel med
Richters sak, men den
kan ikke ikke avgjøre
for eller krigen. U har
skrevet til ham selv om
dette.

Se du mer gamle ^{ven/kar}
Karl's sønn har holden
det går med prohabilitetene
som han lovet meg
sa vakkert.

2

U har ikke sett
større andre mennesker enn
egde, og om krigen er
det ikke noe å føle seg
fra dette vordet her, og
hvis det var, kunne det
formentlig ikke være.
Men du har du vil være
meg her i forente, det
kan vel ikke ta mere
end en 12 måneders tid.
Komme du ikke nedover
og gjennomgå et epn-
handels, du er må
en av de krigerne vi
har!

U har at du har fått
min gamle ven Solle
om ett år, hvis han
mange ganger, og Hør.

Hjeltnik, Tjritjell, Richter,
Bjarnar, Holm, Aeggen
og alle de andre! U
skulle gjerne ønske en
gang det opp, og enja
vel kon Hjeltnik ved
fot en
Hels Maja bare enge,
Bjarnar og Maja!
U ha det godt, her
er det fullt vær med
supper og gode greier.
Kon du skal være noe
gress på Lyf-ten som
U gjøre skalde ha
sett!

Deri

K Nordabl Gr.

Beerenberg og jøklene som hang truende nedefter. Beerenberg var en nifs nabo når veldige ras av snø, is og stein kom brølende ned fra den svimlende høyde og rakt i havet.

Vi kom vel fram og landet i god orden på kuppelsteinstranden i Krossbukta. 500 m rett over hodet på oss hang Kronprinsesse Märthas Bre, blå og stygg. Med jevne mellomrom kalvet uhyret med veldige brøl.

Jeg var lite lysten på å ta noen chanser her, men Nordahl Grieg dro ut tiden med å studere denne uhyggelige jettekroppen av en bre som hvert øyeblikk kunne slippe en ulykke over oss. I dype tanker stirret han oppover, hadde fingrene nede i gassmaskevesken som om han ville ta opp blyant og papir. Men heldigvis rev han seg løs. Han sa: «Her er det fanken ingen grunn til å ha store tanker om seg selv!» Så gikk vi bortover i retning av Hagerupshytta som sto ynkelig liten og forblåst, tjoret fast til store steiner med barduner i alle fire hjørnene.

Vi hverken så eller fant noe av betydning. Været holdt seg, og vi kom hjem til tryggere forhold etter 12—14 timer, våte av sjøskvett og litt svimmel etter stirringen oppetter Beerenbergs endeløse flåg og breer.

Om jeg ikke husker feil hadde stuerten, Martin Vidnes, en herlig alkemiddag ferdig til oss da vi hadde fått tørt tøy på. Ved bordet måtte vi ut med nytt fra «Nord-Jan». Det eneste nye var et veldig bilhjul til en 10 tonns vogn som var drevet iland der nord. Noen av karene hentet det senere. På Island fikk de kr. 500,— for hjulet, samme pris som på et fint blårevskinn dengang. Og siden jeg er kommet inn på reveskinn så er det vel trolig at pelsen til Nordahl Griegs blårevtispe havnet om halsen på en islandsk «Stulka», men ikke så lenge Nordahl Grieg var på Jan Mayen og holdt hånd om sin yndling.

Et tilfelle av hypokondri eller muligens polarsyke var årsak til at vi fikk båt oppover etter knapt to måneder. Nordahl Grieg fulgte med tilbake etter sitt første besøk på «Øya i Ishavet». Diktet av samme navn skrev han ferdig under et senere besøk

på Jan Mayen i desember samme år (1942). Han var da bare på øya sålenge båten lå deroppe. Det ble ikke noen behagelig tur, for nordatlanteren og ishavet er hustrig på denne årstid. Og dette kan vel også ha preget hans dikt om Jan Mayen:

Mørk står en øy av hav,
ensom og kald og bar.
Dette er Norges land.
Dette er alt vi har.

— — —
— — —
— — —
— — —

Her er vårt land: En øy.
Blesten går strid og kald.
Drømmer kan ikke gro.
Drepe — er alt vi skal.

Slik at en annen slekt
åpen og varm og fri
kan, mellom løv og korn,
slippe å bli som vi.

Ishavet, juli 1942.

Jeg hadde gleden av å få være sammen med Nordahl Grieg også i januar 1943, da oppholdt han seg en tid ved min avdeling i Akureyri — Nord-Island. Vi var opptatt med å lære amerikanerne vintertjeneste oppe i jøkylene. Han var overalt hvor noe hendte som hadde å gjøre med norsk befall og mannskaper. Alltid intens og lys som en fornyer av håp og tro på snart å komme hjem til et fritt Norge igjen. Han var alle mannskapenes venn og lot enhver forstå at de gjorde en betydningsfull innsats i dette gigantiske spillet om frihet eller tysk slaveri for dem derhjemme.

Sist vi møttes var på Norway house i Edinburg 7. september 1943. Nordahl Grieg var da iferd med å bearbeide amerikaneerne for å få bli med et bombefly over Berlin.

Vi satt på en benk i den botaniske hage da han innviet meg i sine planer. Han var da noe nedfor eller i allfall ute av seg, kanskje krigen ikke gikk som han hadde håpet. Han hadde med brødskiver som han satt og matet småfuglene med. Antagelig hadde han sittet der før, for fuglene syntes å kjenne ham.

Jeg kunne ikke begripe hva han hadde over Berlin å gjøre, og jeg sa vist noe slikt som: — Hvis jeg var amerikanerne skulle jeg ha tatt med en bombe isteden. Jeg fikk en røffel for den bemerkningen. Han måtte se, oppleve og føle hva andre kjempende nordmenn gjorde daglig, på land, på havet og i luften, først da følte han seg verdig til å skrive om dem. Dette var siste gang jeg så gassmaskevesken. — —

Mange år er gått siden. Nå har jeg i flere år vært i Finnmark og vandret på de samme stedene som Nordahl Grieg gikk lenge før krigen. Jeg har truffet flere av hans venner fra hans soldattid ved Alta bataljon. Alle husker ham og ser på ham som en av sine.

På støtten for de faldne som er reist utenfor det nye Altagård over bataljonens faldne, 17 ialt, står kaptein Nordahl Grieg's navn øverst på vestsiden av steinen. Hver gang jeg ser støtten husker jeg vår lange tur en juninatt på Syd-Jan, hvor han beskrev Finnmark og landet her nord, hvor han hadde funnet en fred og en frihet som han har tolket i diktet til sin venn, Viggo Hansteen:

Støvregn fra Mollisfossen
når gressvollen der vi sitter,
står som en kjølig-grå teltvegg,
hvor mygg og knott må gi tapt.
Her, mellom blomster, er bålet.
Sorgløs i lusekoften
stirrer du ut i kvelden,
i takk mot alt som er skapt.

På langferd i Dronning Maud land

Av

Sigurd Helle.

Helles fortelling om sledeferden til jomfruelige trakter i øst er skrevet på Norway Station («Hellehiet», som gutta populært kaller den) og sendt over radio stykke for stykke.

Dei fleste og største arbeidsoppgåvene for den norske ekspedisjonen som ligg i Antarktis har beinveges tillknytting til det veldige samarbeidet i det internasjonale geofysiske år 1957—58. Som kjent annekterte Noreg i 1939 Dronning Maud land, som strekkjer seg frå 20 grader vest til 45 grader aust. Det femner såleis over heile 65 lengdegrader og dersom ein reknar Dronning Maud land som ein sektor til Sørpolen vert det ein ganske stor lut av Antarktis. Enno er mykje av det land ukjendt eller lite kjendt og det var difor ganske naturleg at kartlegging og geologiske granskningar hørde med til oppgåvene for ekspedisjonen jamvel om reint geografiske og geologiske oppdagingsferdar har lite med det store internasjonale programmet å gjera. For oss ville feltarbeidet som også skulle omfata glasiologiske målingar verta eit naturleg framhald av arbeidet som vart gjort av Maudheimekspedisjonen der dåverande topograf Nils Roer utførte triangulering og anna markarbeid i samband med kartlegginga medan ekspedisjonsdeltakarar frå Sverige og Storbritania tok seg av glasiologien og geologien. Planen var grei nok.

Sørsumaren 1957—58 skulle fire mann ut på ein lengre felttur med to traktorar og to hundespann. Torbjørn Lunde skulle taka dei glasiologiske målingane, granska bergartene og samla steinprover og eg skulle ha med kartlegginga å gjera. Hjelp-

mennene våre Bjørn Grytøyr og Lars Hochlin hadde kvar si seroppgåve ved sida av assistentarbeidet. Grytøyr skulle ha tilsynet med traktorane og Hochlin skulle vera telegrafist på turen. Ein plan kan av og til vera lettare å setja på papiret enn å utføra og i dette tilfellet var det i det heile noko uvisst om han kunne gjennomførast. Markarbeidet måtte taka til ein stad ca. 72 grader sør 3 grader aust og heilt avgjerande for oss ville det vera å finna eit lægje for stasjonen som ikkje var for langt vestafor Nullmeridianen. Måtte vi så langt vestetter som til Maudheimområdet ein stad ville avstanden verta for lang og av omsyn til isfaren skulle vi på ingen måte prøva å finna plass for stasjonen austafor nullmeridianen.

Stasjonen vart som kjendt liggjande på 70 grader 30 minutt sørleg breidd og 2 grader 32 minutt vestleg lengde og det var ein så fin plass at vi måtte prøva å taka oss fram til fjella derifrå. I luftline kunne det vel vera kring 260 km til næraste arbeidsplassen; men det er stort sett berre fly som kan taka den stutaste vegen. Noko som også gjeld for reiser i Antarktis. Jamvel om ikkje noko menneske hadde fari her før visste vi likevel så mykje at det ville vera upraktisk å setja kursen beint mot målet.

Ein veldig brestraum gjennom Pencksøkka frå innlandsisen i sør pressar på med uhorveleg kraft og at denne brestraumen ville setja merke etter seg i form av store eller små sprekker langt utover shelfisen kunne det ikkje vera tvil om og her måtte vi fara over. Kor store hindringane ville verta kunne likevel ingen vita på førehand. Det kan vera vanskeleg å avgjera kor mykkje skal takast med av dei ymse ting til ein mange månader tur her. Ein kan korkje i lenger eller stuttare tid livberga seg med det landet har å bjoda på. Alt ein kan tenkja å ha bruk for må finnast i utstyret og så mangt kunne henda. Det trengst sjølvsagt meir proviant og hundemat enn det som strengt teki går med etter ei nøye utrekning utan tap på nokon måte. Ved sida av mat for oss og hundane trongst utstyr og reserveutstyr av ymse slag og dessutan dieselolje til traktorane. Men kor mykje? Vi tok ut etter beste skjønn det vi meinte var turvande

«Polarsirkel» og «Polarbjørn» ved isbarrieren klar for hjemfart.

å ha med på turen og då alt var pakka hadde vi truleg rundt rekna ikring 13 tonn som skulle lessast på sledane. Her er også rekna med vekta av eit lite hus som føreåt var sett på ein av sledane. Eg var redd dette ville verta for tunge lass for traktorane jamvel om vi under transporten til stasjonen hadde hatt dei likså tunge, men stort sett hadde ein der hard oppkøyrd veg. Prøvekøyringar tydde likevel på at det ville gå godt, men så fekk vi litt nysnø og snøføyke som gjorde føret dårlegare. Vi vart seinka nokså mykje av ymse grunnar og då vi endelig skulle starte viste det seg at traktorane ikkje greidde å draga lassa på skikkelig vis. For di vi kom seinare av garde enn planlagt kunne vi utan fare taka av litt av hundematen, provianten vår og ymse andre ting og fekk på denne måten letta lasta ein god del, men det tyktest ikkje hjelpa noko serleg. Derimot var det heilt tydelig at vi ikkje kunne koma fram med alt som føret var. Grytøyr, Hochlin og Lunde skulle difor køyra to sledar nokre dagsreiser austover etter ein oppgjeven kurs og som koma attende og henta resten. Alt dagen etter kom dei

tilbake og diverre med svært dårlege meldingar. Berre 35 km austafør stasjonen hadde dei møtt stygge sprekkar der korkje traktor eller hundespenn kunne koma over. Dei hadde også køyrt 10 km sørover langsmed sprekkane men ingen stad der og heller ingen stad så langt dei kunne skoda med kikkert ville det vera mogeleg å taka seg frem med traktorlass. Dei melde om svære 100—200 meter brede nedsigne isparti og om store isblokkar som låg balla i hop. Dette høyrdest stygt ut og etter meldingane å døme meinte eg helst at det ikkje let seg gjera å koma over.

Gode råd var dyre no og det fyrste eg gjorde var å høyra med Roer om den nordlegaste ruta hans over Pencksøkka kunne køyrast med tunge traktorlass. Han hadde fare over denne brestraumen fleire gonger, men berre med hundespenn. Medan vi venta på svar frå Roer reiste vi alle fire ut på leiting etter ein overgang lenger nord og ville no fylgja sprekkanten heilt ut til kysten om vi ikkje fann ein høveleg veg. Vi var heldigare enn venta og godt var det for det svaret Roer gav var ikke serleg positivt. Berre 1 km nordafør der dei vart stoppa av sprekkane var det god veg og etter det vi kunne sjå var det heilt trygt å køyre der. Vidare austover var det og stort sett greitt når ein berre svinga litt mellom sprekkpartia. To fullasta sledar var køyrde mest 100 km austover og sette ned.

Fyrst den 22. november reiste feltpartiet fra stasjonen med resten av godset. Grytøyr og Lunde køyrde kvar sin traktor og Hochlin og eg køyrde hundespenn med ni villdyr i kvart spenn. Hochlin hadde vori mange turar til hjelpe stasjonen vår ved kysten og hadde fått trenna opp hundespennet sitt ganske godt. Eg hadde derimot berre køyrt stuttare turar rundt stasjonen og så var fem av hundane mine kvelder fødde og oppvaksne her. Visstnok var dei store no, men i fyrstninga gjorde dei ikkje sjeldan meir ugagn enn nytte i spannet. Vi bruka dobbel vifteform som etter vår meining og røynsle var den greiaste oppsetjinga. Lengst framme i hoveddraget var fest fem hundar. Leiarhunden med lenger dragtau enn dei andre. Bakafør var så dei andre

fire feste og gjekk side om side. Eg nemner også at vi bruka Grønlandsselar som var sauma her av firlagd tjukk presenning på vanleg symaskin. Selane er både enkle og gode. Det var tolleg mildt, men litt vind og stort sett overskya då vi starta i halv eittida. Hochlin var redd at ikkje starten skulle verta fin nok at det kanskje ville høyrast skadeglad lått frå dei som stod att og vinka til oss. Endå verre var det at ein måtte rekna med mykkje fotografering og filming. Så lenge eg ikkje har sett film som viser noko anna må eg berre seia at starten gjekk greitt. Sledane var så godt som tome og hundane sette av garde i stor fart. Rett nok hadde eg ikkje køyrt langt før ein av hundane mine hoppa brått ut til sides. Han hadde fått teven av ein godbit. Eg hadde køyrt der nokre dagar tidlegare og ein av hundane som var fora føre starten då, noko eg ikkje visste før etterpå, hadde kasta opp truleg heile rasjonen sin og var det so rart at denne godbiten lokka. Eg vonar at alle apparata hadde slutta å surra då.

Første dagen køyrde vi berre 20 km og dagen etter berre 22 km. Vi tykte det gjekk fælt seint og hadde vi då visst korleis det skulle verta seinare er det vel helst truleg at vi hadde snudd fortast råd var. Det skulle diverre visa seg å vera av dei lengste dagsmarsjene på heile framturen. Tredje dagen var det snøføykje og dårleg sikt, fjerde dagen kom med same ruskeveret men så klårna det opp om kvelden og temperaturen seig. Vi gjorde oss i stand til å køyra, men føret var nok for dårleg. Traktorane grov seg djupt ned og det var med nauda ein traktor greidde å draga ein slede. Ja, i fyrstninga måtte faktisk bære traktorane kjempa for å få ham fram. Dette såg ille ut. Føret var så mykkje dårlegare enn det vi hadde vori ute for under stortransporten til stasjonen og enda verre skulle det verta. Om ein skal seia at føret var dårleg for dei spesielle traktorane vi hadde eller at traktorane var dårlege på det føret som var då kan vel diskuteras, men eg held meg til den fyrste seiemåten. Det nyttar lite å tenkja på eller kanskje ynskja seg køyrety som ein ikkje har og heller ikkje kan få. Vi kom ingen veg korkje

den fjorde eller femte natta. Natta deretter kørde vi 12 km vidare. 47 km frå stasjonen vart det lagt ned eit depot og dessutan la vi litt meir last på hundesledane så traktorsledane letna med ca. 600 kg. Det såg ut til å hjelpa men alt natta etter stod vi fast. Då sokk sledane så djupt og hekk så fast i snøen at det var uråd å få dei lause om så båe traktorane vart bruka. Kvelden etterpå seig temperaturen og det var god von om å koma vidare men så gådde vi at smøreoljen var blanda med dieselolje. Ein ventil hadde hengt seg opp og trong ein liten reparasjon. Feilen vart retta om natta. 21 km var resultatet av køyringa neste natt og natta deretter var veret slik at vi meinte det var nyttelaust å prøva å koma vidare. Vi var inne på tanken å køyra attende til stasjonen etter meir dieselolje for det gjekk veldig mykje olje no, kanskje 35 l pr. mil pr. traktor, og det var sjølvsagt mykje meir enn rekna med. Det vart no likevel berre med tanken.

Etter ei ny natt og ein køyretur på 23 km nådde vi endeleg sledane som var sette ned tidlegare. Det var heilt klårt at det ville verta uråd å få med to tunge sledar til utan å køyra to vendingar så dårleg som det hadde gått hittil. Alle sledane vart saumfarne grundig og ein god del reserveutstyr og ymist anna vart lagt ned i eit stor depot. Vi resonnererte også som så at det måtte vera betre å bryta av arbeidet ved fjella tidlegare enn planlagt i staden for å bruka altfor mykje av den beste tida av sumaren til transporten. Ein god del proviant og hundemat vart difor også sett ned i lageret. Kor mykje det vog alt som vart lagt ned er vel ingen som veit, men haugen var ganske stor då alt var samla. Spørsmålet var om det no ville gå å koma fram med resten i ei vending. Alt fyrste prøva viste diverre tydeleg at føret var for dårleg. Det måtte tvivendast, ingen veg utanom. To sledar måtte setjast ned og hentast seinare. Nye vanskar melde seg snart. Berre ca. 22 km austafor det store depotet møtte vi nye sprekkar. Ingen av dei var opne. Meir eller mindre sterke snøbruer låg over alle, men dei var stort sett lette å oppdage likevel. Alle sprekkane gjekk mest tvers på kursen

«Norway Station» under bygging.

vår og måtte køyrast rett over dersom ein ikkje skulle taka ein stor krøk mot nord og prøva om det var betre der. Kanskje var ikkje sprekkane så lange, men å prøve å køyra i siksak og halda seg unna dei på den måten ville nok vera lite lurt. Faren for å køyra traktorane fast ville berre verta så mykje større når ein måtte køyra parallelt med sprekkane. Eit traktorbelte kunne så lett koma bort i ein sprekk som var vanskeleg eller umogeleg å oppdaga på førehand og så verta liggjande på sida. Dertil kom at ein ofte ikkje hadde full kontroll over traktorane. Det var vanskeleg å taka skarpe svingar. Når traktorane grov seg så djupt ned og dertil hadde tunge lass var dei mest uråd å styra. Dei gjekk no heilt der dei ville i slike tilfelle og vi let dei gå der men passa sjølvsgagt på å retta opp kursen når underlaget var litt hardare så styrespakene verka. Kor langt nordover ein i tilfelle måtte reisa for å finna ei sikker og god rute er vanskeleg å vita, men med den farten vi hadde hatt til då kunne det taka lang tid og kan henda heldt småsprekkane seg heilt til kysten. Vi meinte helst at vi ikkje hadde noko val. Den einaste utvegen var å køyra rett fram. Vi tok fyrst ut på ein rekognoser-

ingstur austover med båe hundespanna. Det var nokså mange men godt synlege sprekkar som vi såg nærare på. Dei var høgst 70—80 cm breie. Alt tydde på at det ville gå godt her jamvel om snøbruene brast. Etter fyrste natta var vi halvvegs over det farlege beltet som var ca. 14 km breitt. Andre natta kom vi snart opp i eit område med fleire og større sprekkar. Dei breiaste var nok over 1 meter og snøbruene veikare. Dette var vel om lag grensa for det traktorane kunne klara. For at det skulle gå så lett som råd vart sledane løyste frå så traktorane gjekk over utan lass og av sikringsomsyn sende vi dei over dei fleste større sprekkane utan førar. Ein mann starta dei på den eine sida av ein sprekk medan ein annan tok imot og stoppa dei på andre sida. Traktorane seig som regel mykje ned når snøbruene brast men drog seg til all lukka opp att. Så skulle sledane over og då måtte vinsjane takast i bruk. Dette måtte sjølvsgagt taka tid, men framover gjekk det no likevel. Vi køyrde vel 7 km den natta. Med den farten vi etter kvart vart vande med må dei neste to nettene seiast å vera gode for vi køyrde 22 og 23 km med all last. Kunne vi berre ha det slik ei stund. Men alt kvelden etter var føret så dårleg at vi stod fast. Om natta fekk vi kuling og snøfok som varde i to netter til og noko nysnø og store snøskavlar gjorde ikkje føret betre. Den fyrste godversnatta etter uveret kom vi ikkje fram og dei to fylgjande nettene køyrde vi til saman 21 km med nokså mykje sørleg kurs. Lasta måtte delast i tre. Vi var no ved overgangen mellom shelfisen og fastlandet. Her var det mange små sprekkar som tidvatnet er beinvegs årsak til. Shelfisen flyt på havet medan isen innafor kviler på fast underlag. I bytet her er det ganske rimeleg at det vert sprekkut men sprekkane var berre nokre få centimeter breie og såleis heilt ufarlege for transporten. Vi hadde no køyrt i alt mest 200 km på ei einaste stor slette, flat som ei pannekake.

Så skulle vi då taka til på oppstiginga. Berre nokre hundre meter framme møtte vi sprekkar som var vanskelege å oppdaga. Det var skya ver og få kontrastar i snøoverflata. Best å sjå litt på landskapet framafor fyrst. Tre av oss tok ut på ein liten

rekognoseringstur til fots. På grunn av det dårlege bakkeljoset gjekk vi i tau og hadde med isspjut for å granska sprekkar som det var mange av i den kursen vi heldt. Seinare kom sola tittande fram og gav betre bakkeljos noko som i høg grad trongst. Her ville det vera uråd å køyra rett fram, men til høgre ein stad såg vegen betre ut. Etter fotturen køyrde vi 4 km den natta. Ein stad var det ganske stor stigning og der var ein slede tungt lass. Neste natta (17.—18. desember) var det snøføyke og ruskever med dårleg sikt til etter midnatt, men så ljosna det.

Tre mann rekognoserte fyrst eit stykke oppover frå lægerplassen og etterpå vart det gjort klart til start. I halvfiretida starta den fyrste traktoren med berre ein slede for det var bratt enno. Han kom eit par hundre meter så datt han ned i ein sprekk. Traktoren hadde køyrt mest beint på sprekken som gjekk om lag på tvert av bakken. Under venstre beltet var snøbrua stort sett sterk nok, men under det høgre beltet gav ho etter, og traktoren vreid seg over mot høgre og vart liggjande temmeleg nær på langs av sprekken. Framenden av det venstre beltet hekk på øvre kanten av sprekken medan øvre delen av høgre styrehussida låg mot nedre kanten og eit fat med dieselolje som var fest på ei ramme framafor motorkassa låg mot snøbrua. Lunde som køyrde kom uskadd frå det stygge uhellet, men det kunne lett ha ført til alvorleg personskade. Traktoren hadde veldig stor slagside om eit slikt uttrykk kan brukast her og sjansen for å berga han var temmeleg liten. Sprekken kunne vel vera ca. 2,5 meter brei oppe, men vida seg ut lenger nede og var temmelig djup. Vi drøfte ymse planar for å få traktoren opp or sprekken og prøvde også på det. For å gjera han lettare saga vi såleis av det høgre beltet som hekk fritt og prøvde så å jekka han opp ved enden der styrehuset låg nedpå, men styrehuset var for veikt. Etter kvart som dei veike farlege sprek-kantane rundt traktoren vart tekne bort og vi såg betre kor lite tak det var på båe sider og kor brei sprekken var lenger nede vart det heilt tydeleg at det ikkje let seg gjera å få han opp med dei hjelperådene vi hadde. Godt og vel ei natt gjekk med til dei mislukka prøvene.

Sant å seia såg det trist ut no. Vi skreiv den 19. desember og hadde såleis bruka fire veker på 200 km med to traktorar eller minst fem veker om ein reknar med den tida det tok å køyra dei to sledane 100 km austover før den endelege starten. Korleis skulle det no gå vidare med berre ein traktor. Enno var det minst 100 km att til dei næraste fjella og venteleg stort sett berre motbakke heile vegen dit. Som stoda var kunne ein faktisk grunna på om det ikkje var like godt å snu eller lat oss seia like godt å snu fyrst som sist. Det var heilt uvisst om det ville verta tid til å utføra nytteleg arbeid om vi til slutt etter mykje strev nådde fjella. Kanskje ville det heile få karakteren av ei lang og framfor alt ei uhorveleg langdryg reise. Likevel sette vi oss føre å reisa vidare. Faren for sprekkar er større i bakkut lende enn på shelfisen og etter uhellet med traktoren sette vi tau på styrespakene. På den måten kunne føraren anten gå bakafør traktoren eller sitja på den næraste sleden og dette skulle vera trygt. Mest av alt likna det på køyring med hest og slede og traktoren kunne stansast brått med å draga i ei snor fest til stoppeknappen. Grytøyr køyrde som regel og Lunde gjekk anten føre på utkik etter farlege sprekkar eller hjelpte til når det var mange fastkøyningar.

Nye ulemper melde seg diverre. Om kvelden når traktoren skulle byrja strevet sit var det mykje is under sledemeiane. Denne isen gjekk ikkje bort under køyring og gliden vart sjølvstøtt nedsett temmeleg mykje. Det var ikkje onnor råd enn å lyfta opp slede etter slede med donkraft og skrapa av isen med knivar og alt slikt tek si tid. I mellomtida strevde Hochlin og eg med hundespanna. Det høyrst kanskje rart ut, men det var faktisk ein kamp ein stund. Hundane som før hadde vori så kvikke, var no fælende slappe. Dei låg når ein kom med selen. Dei la seg ned og rulla seg saman med same dei var spente før sleden og det same hende ved kvar minste stans. Rova hekk ned mellom føtene og all iver var borte. Stutt sagt dei var ikkje i form og det gjekk frykteleg trått ei stund. Kva grunnen kunne vera til denne slappe perioden er vanskeleg å vita. Visstnok hadde lassa på hundesledane vorti auka for å lette traktor-

sledane mest mogeleg, men med dei dagsmarsjane det her er tale om har vi vondt for å tru at lassa var for tunge. Vi trur heller ikkje at matrasjonane var for små. Kunne grunnen vera å finna i all nattekøyninga at altså den nye døger-rytmen ikkje passa for dei. I seks veker arbeidde vi om nettene og sov om dagane for skuld føret. Eg let spørsmålet gå vidare til fagfolk på området. Eg nemner like godt med same at fleire av hundane vart sjuke eller skadde seinare og like etter at vi nådde fjella hadde Hochlin att berre seks av hundane i spennet sitt og av dei var ein dårleg, men han kom seg langt om lenge.

Etter at traktoren var mist, fekk vi som regel med oss alt i to vendingar og det måtte vi vera godt nøgde med, men det gjekk fælende seint. Det var fastkøyning etter fastkøyning. Traktoren streva og streva og fekk ikkje tak med belta. Om nettene var det ei etter måten hard snøskorpe, men likevel på ingen måte sterk nok og under skorpa var laus, turr snø som traktoren grov seg ned i. Mange gonger greidde han ikkje å kome seg laus med eiga hjelp etter at sledane var løyste frå. Vi måtte bruka spade og grave framafør. Det hende til og med at traktoren kørde seg fast på sletta utan lass og då er det lett å skjøna at det måtte taka tid å få fram alt. Med lass kunne vi ha tretti, førti fastkøyningar på 5—6 km og når det var rektig ille måtte vinsjen vera i bruk konstant. Om berre vinsjen hadde vori god kunne det ha gått tolleg greitt, men han fuska jamt, så det var svært brysamnt å vinsje opp kilometerlange bakkar. Det er forresten rett å leggja til at dei brattaste bakkane ikkje alltid var dei verste. Snøen var ofte fastare der enn på sletta. No var det så at lassa vart lettare og lettare etter kvart som tida gjekk. Hundematen minka. Tomkasse etter tomkasse kunne kastast. Men serleg hardt gjekk det ut over dieseloljen. Vi bruka vel stundom noko slikt som 150 liter for å få all last fram ei mil. Dessutan vart fleire depot lagde ned så til slutt såg det mest ut som tomsledar vi kørde samanlikna med dei velleste sledane ved starten. Men det rare var likevel at kor mykje dei letna

tyktest det gå like tungt. Føret vart berre dårlegare og dårlegare di høgare vi kom og samstundes vart traktoren meir og meir daud. Han går nemleg best ved havflata dvs. ved normale lufttrykk. Det såg nokså vonlaust ut. For oss var sundagar og høgtidsdagar som vanlege kvardagar. Berre nyttårskvelden unnte vi oss nokre timar ekstra ved radioen i sledhuset før vi la i veg med transporten. Landskapet frå shelfisen til fjella kan samanliknast med ei stor trapp. Lange sletter eller truleg helst slake bakkar vert etterfylgde av relativt bratte bakkar med nye sletter oppå og slik held det på i det endelausa nær sagt. Kor mange steg denne trappa har veit ingen. Vi som reiste der kan berre slå fast at ho var skræmeleg dryg. Vi strekte halsen kvar gong vi nærma oss ein bakkekam og tenkte at no må vel fjella vera store, no kan det vel ikkje vera så mange kilometer att. Oppover bar det steg for steg. Halsen vart lenger og lenger, men vart halsen lang vart vel andletet endå lenger. Eit steg på nokre kilometer mona så lite her. Alle som har ferdast i arktiske eller antarktiske strok kjenner vel til kor lett ein kan døma avstandane feil.

Den 15. januar nådde vi den fyrste fjellknatten. Det var Hochlin og eg som køyrde inn med eit lite traktorlass og vi tok oss ein tur oppi fjellsida med det same. Det var lenge sidan vi sist hadde så fast grunn under føtene. Her var fullt av små jøtulgryter som vinden har laga. Sume stader sikla vatnet nedetter bergveggen. Snøen bråna i solvarmen og rann bort. Men lat oss ikkje kalla det bekk. Vi fann fleire slag lav og mosar, men no må ingen tru at vi kunne gå og traska i tjukk blaut mose. Nei, det kunne vera nokre småflekke store som femøringar på lag der en med kniv kunne skrapa av mosen eller lavet som hadde klora seg fast til fjellet. Berre dei mest hardføre plantane kan leva her. Andre finn ikkje vokstervilkåra gode nok. To dagar etter var all lasta ved fjellknatten og det vil då seia at framreisa tok åtte veker utan å rekna med tida til å køyre dei fyrste sledane mest 100 km austover. Frå vi miste traktoren til vi var framme ved fyrste målet var det vel berre

Fjellpartiene, hvor ekspedisjonen arbeidet.

eit par stader vi vart beinveges stoppa av sprekkar og måtte svinga unna. Det seier seg likevel sjølv at vi ikkje heldt rett kurs alltid, men svinga til høgre eller venstre alt etter landskapet. Trass i fleire dagar med kuling eller storm kunne vi ikkje klaga på veret i denne tida. Som oftast var det godt eller då visst godt nok til å køyra i.

Heile tida hadde vi hatt med sledehuset og ein kan med god grunn spørja kvifor vi slepa på eit hus for vi hadde også telt. Til det er å svara at vi mange gonger tenkte på å setja det ned og sjølvsagt ville traktoren gå lettare då og koma fortare fram. Likevel ville han ikkje greia draga alt det andre i eitt lass, tvivending måtte til i alle fall. Huset var svært praktisk på så mange vis. Vi vart sparde for arbeidet med å slå opp og riva ned telta, med å pakke opp og pakka ned soveposar, mat, kjøkkenutstyr og andre ting og kunne i staden bruka den tida til køyring. Huset var $1,8 \times 3,5$ meter og gav plass til oss alle fire. Ein skjønar straks at romet ikkje var stort, men skal ein samanlikne med plassen og komforten i telta våre må huset seiast å vera reine hotellet, ikkje minst i styggver. Når eg

har skrivi så mykje om framreisa er det av di nett den baud på så mange til dels uventa opplevingar. Truleg vil den verta best gøymd hjå dei som var med.

No kan det vera greitt å visa til biletet frå fjellområda. Biletet er teki frå fly i retning austover. Det store fjelldraget i framgrunnen høyrer til Mayrfjella. Austafor ser ein Gruberfjella til høgre på biletet og nordafor der d. v. s. lenger til venstre ligg to store fjellknattar og endå lenger nord visest den vesle fjellknatten som vi no låg på nordsida av. Dette var fyrste fjellet vi nådde. Hovuddepotet vårt med reserveutstyr av ymist slag og parafin og dieselolje saman med mat for oss og hundane skulle liggja der. Inntil vidare vart også traktoren og sledehuset sett ned. No skulle vi ut på telttur.

Eit av måla var å nå toppen av Gruberfjella. Det ruver kanskje ikkje så veldig mykje på biletet, men det tøyser seg høgt opp i veret likevel, over 2 700 meter. Vi la i veg med proviant og utstyr for tre veker og delte oss i to lag. Grytøyr skulle vera assistent for Lunde og Hochlin skulle hjelpa meg, men dersom der ikkje passa ulageleg skulle vi mest mogeleg arbeida på same plassen. Lunde fekk hundespennet mitt, men fyrst vart ein av hundane flytt over til spennet til Hochlin. Vi reiste sør-over på den store brearmen mellom Mayr og Gruberfjella. På nordvestsida av Gruberfjella trefte vi på fleire morenerygger og her var det store områder med blank, glatt is, sume stader finaste skeiseisen. Ein stad råka vi også på eit lite vatn eller skal vi seia noko som såg ut som eit lite vatn. Lunde meinte det kunne vera på lag 20 mål stort. Inne ved land hogg han hol på isen som var 20 cm tjukk. Under der var vatn. Det var tolleg flatt til vi kom mest så langt sør som biletet går, men så byrja bakkane. Lange bakkar meir eller mindre bratte. Hundane var i fin form bortsett frå den eine som eg har nemt før, men her måtte vi hjelpa til og jamen fekk vi kjenna at det er tungt å vera trekkdyr. Ein stad vart det så bratt at vi måtte dela lasset og tvivenda og kvar gong skuva på sleden av all makt. Fram kom vi.

Når veret er godt og temperaturen ikkje altfor låg er det sanneleg koseleg å liggja i telt. Kanskje sume menar det må vera fælt å slå opp telt på snø og liggja der. Men det er på ingen måte tilfelle. Med gode reinskinns Madrasser og doble dunsoveposar har ein det verkeleg godt om natta. Likevel må ein nok tilstå at det er lite moro å verta liggjande i ro i dagvis for skuld dårleg ver. Plassen er liten og ein kan ikkje nekta for at det er litt golvkaldt dersom kviksylvet sig langt ned etter gradestokken.

Vi bruka doble høge firkanta pyramidetelt med fire sterke teltstenger. Opningen var ein stor tut til å krabba inn og ut gjennom og han kunne snørast saman både frå innsida og utsida. Det fanst korkje krokar eller glidelås. Telta stod uvanleg støtt og godt i vinden. Det fekk vi røyndaste dagen i januar. Vindstyrken vart ikkje målt med instrument, men Grytøyr meinte han var 50—55 knob i vindkasta d. v. s. full storm. Grytøyr har som meteorologassistent teki meteorologiske observasjonar i mange år så han skulle ha dei beste føresetnader for å døma om vindstyrken. Vinden riste og rykte i telta så det var reint fælt, men dei tolde påkjenninga til all lukke får eg leggja til. Grytøyr var snøblind på denne teltturen noko som lett kan henda om ein er aldri så varsam, men han var god att nokre dagar etter. Noko snøblinde var vi kanskje alle, men augo hans var så fulle av sand og han verke i hovudet. Sumarstid er ljuset så sterkt på dei store snøviddane og då serleg i høg fjellet at ingen kan greia seg i lenger tid utan solbrillar.

Lunde vart lenge mykje plaga av ei tann som slo seg vrang. Han hadde mist ein plombe og tanne verke serleg om nettene og heldt han ofte vaken. I stilt og godt ver med strålende sol kan det vera veldig fint i denne mektige fjellheimen. Ein slik dag hadde vi den 2. februar på den såta som så vidt er synleg på biletet sør for Gruberfjella. Det kan vera litt av ei oppleving å stå ute og observera då. Vi var på toppen som forresten er nokre meter høgare enn Galdhøpiggen heilt til midnatt. To gonger var vi på høgaste toppen av Gruberfjella. Store fugleflokkar krinsa over hovuda våre. Siste gongen var

vi der heile natta. Dei mørkaste timane gjekk vi fram og tilbake for å halde varmen. Kaldt var det og svoltne og trøyte var vi og etter ein lang observasjonsdag. Vi tok no til med arbeidet att så fort det var ljost nok og var på veg til teltet tidleg om morgonen.

Eit par dagar etter at vi kom attende til hoveddepotet rusla eg tidleg ute og klappa hundane og småprata med dei. Då låg Rex daud. Han var leiarhunden i spannet, Lunde overtok etter meg. Lunde hadde lagt merke til at han ikkje hadde vori frisk dei siste dagane, kva no grunnen kunne vera. Stakkars Rex. Du var ein liten skøyar og ein trufast trekkhund som tok meir enn din part av byrdene. No var det berre sju hundar i kvart spann og Svarteper tok leiarplassen. Han var heller liten og mager, men ein slitar av dei sjeldne. Stakkars Svarteper og. Lange etterpå i vinter ein gong sette han og ein av kameratane hans livet til i ein fæl orkan her på stasjonen. Etter fyrste teltturen sette vi kursen austover. Eg var mykje i tvil om det var forsvarleg å taka med traktoren. Var fyrst uhellet ute kunne vi lett køyra han fast i ein sprekk og det ville vera ille. Det ville likevel taka for lang tid å køyra alt det vi hadde bruk for berre med hundespannet. Enden på visa vart at vi tok traktoren og sledehuset og mat for to månader. Det leid noko ut i februar. Nattetemperaturen var nede i minus 32 ° C, så ein kunne mest seia at det tok til å hausta. Lasset var lett og føret betre. Så det var til all lukke slutt med dei jamne fastkøyringane. Ein kan gjerne seia at ruta vår i grove trekk gjekk frå hoveddepotet og rett oppover på biletet. Korleis landskapet er let eg biletet fortelja. Ut frå denne hovedruta tok vi så mindre turar med hundespann.

Grytøyr og Lunde reiste gjerne sørover, medan Hochlin og eg krabba opp på dei små låge toppane lengst i nord. På fråstand ser dei svært greie ut, men mange er likevel vande å koma oppå utan klatreutstyr. Vi måtte faktisk krabbe av og til. Som regel er det kaldt å stå på observasjonsplassen ein lang dag. Visstnok kan heile kroppen verta gjennomkald, men verst er det likevel for hendene, føtene og andletet. Å finna vottar

eller hanskar som både er varme nok og samstundes kan nyttast under observasjon er litt av eit problem. Også på ein relativt god dag treng ein både ullvottar og vindvottar når ein står slik i ro, men då er det mest rådlaust å få tak i dei små skurvane på teodolitten. Det går tidast så at ein tek av seg ein vott eller gjerne bae og hendene er snart stive. Etterpå vert det berre mykje vanskelegare å arbeida. Assistenten som skal skriva ned alle observasjonane har det visst ikkje stort betre. Den einaste trøysta hans må vel i tilfelle vera at han av og til kan finna ei livdekrå og sitja der med observasjonsboka.

Lunde og Grytøyr fann ein stad ikring tjue fuglereir. Ungane var store, men det låg også fleire egg som vel aldri kom til å verta klekte ut. Mange fugleskrottar vitna om store tragediar i desse fjerne fugleheimane. Mange ungar hadde kila seg fast i tronge bergsprunger og vel anten svolti i hel eller kava så lenge for å koma lause at kraftene var uttømde. Det var snøpetrellar som hadde reira sine her og det er heilt utruleg at dei kan klara å føda opp ungene sine. Dei må heilt ut til havet for å finna mat og dit er det rundt rekna 200 km. Dette må vel i sanning seiast å vera kamp for tilværet. Den 1. mars fekk vi ugreie med radiomottakaren. Reserveradioen og alle reservedelane låg i det store depotet og vi tykte det var for langt å reisa dit og henta noko. Vi var utan radiosamband med stasjonen i vel ein månad og der byrja dei å verta urolege på slutten. På telttura hadde vi ikkje med radio, men elles var sambandet med stasjonen godt. Medan stasjonen ofte kunne senda på telefoni måtte vi jamnast nøya oss med telegrafi. Sendaren vår var sjølvsagt ikkje så sterk. På vegen austover fekk vi tidleg i mars ti samanhengande uversdagar. Veret var i alle fall slik at vi ikkje torde taka vågnaden med å køyra med traktoren. Etterpå kom tre godversdagar, fyrst ein reisedag, så ein arbeidsdag og så ein ny reisedag. Vi var då nordaustafør dei høge fjella ein ser lengst oppe til venstre på biletet på veg til Drygalskifjella, men nådde aldri så langt. Vi fekk nemleg tretten dagar på rad med så dårleg ver at vi måtte halda oss i ro.

Dagane vart lange i sledehuset. Kaldt var det og nokon kvar byrja vel å lengta tilbake til stasjonen. Hochlin song: Eg vil heim til gamle fimbul, lesa brev og drikkja øl. (Fimbul er namnet vi brukar på stasjonen). Songen gjekk til tonen: Oss har gjort kva gjerast skulle. Grytøyr hadde andre interesser. Han venta så til han fekk lesa om Scheikomiteen i Nordlandsposten. Elles gjekk ordsiftet om alt og ingenting. Stundom det same emnet opp att og opp att. Noko må ein prata om jamvel om det skulle vera berre tull. Skulle ein ha det nokolunde varmt inne måtte helst to primusar stå og fræsa, men det hadde sine skuggesider. Ventilasjonen var ikkje god nok og snart vanta det surstoff. Då var det til dømes uråd å tenna fyrstikker og lampa helt på å slokna. Varde det lenge fekk vi vondt i hovudet. Dette hende fleire gonger.

Det hadde ikkje fari folk før nokon stad der vi hadde køyrt. Ein tysk ekspedisjon oppdaga fjella og fotograferte dei frå fly i 1930. Seinare vart også noko fotografert av Maudheimekspedisjonen, men ikkje eit einaste menneske hadde sett foten sin på bakken der før. Det gjev ei reise litt ekstra spaning, men etter kvart tenkjer ein mindre over det og eg er viss på at fjellheimen vil verka like mektig og like spanande og lokkande for dei komande ætter. Med mellomrom dukker det opp meldingar frå ymse kantar om dei store rikdomane som finst i fjella i antarktis, så som gull, sylv, uran, kol o. a. Vi fann ingenting verdifullt og Lunde meiner at sjansen for å finna slikt i fjella vi vitja er liten. Om det finst kan det likevel ikkje på det noverande tidspunkt drivast lønsam gruverift. Ein av uversdagane i den lengste uversbolken starta vi traktoren og drog fram sledane or skavlane og då oppdaga vi heilt uventa at det hadde leki ut mykje smøreolje medan traktoren stod og sveiv. Grytøyr leita både høgt og lågt, men kunne ikkje sjå nokon lekkasje. Den store svarte flekken i snøen tala likevel sitt tydelege språk. Bortimot 3 liter hadde runne ut på ein halvtime. Mesteparten av verktøyet og alle reservedelane låg ved hovuddepotet. Eg lika ikkje tanken på å skulla køyra med hundespenn dertil, dvs. ialt

260 km, etter utstyr så uttrykt som veret hadde vori i den siste tida. Det kunne forresten også vere ein så alvorleg feil at vi måtte reisa ifrå traktoren der han stod og køyre tilbake til stasjonen berre med hundspann. Men det torde eg mest ikkje tenkja på. Då måtte både dyre instrument og ihopsamla vetskapelege tilfang setjas att. Nokon beinveges fåre for oss ville det derimot ikkje vera. Til all lukka slapp vi å gruvla lenge på dette, for straks etterpå var nemleg traktoren like tett som nokon gong før utan reparasjon av noko slag. Årsaka til lekkasjen kan ha vori ei dårleg pakkning saman med at traktoren stod litt skakt. Då uversbolken var over hadde vi ikkje noko anna å gjera enn å snu og setja kursen heimover. I alle fall måtte vi snarast råd venda tilbake til hovuddepotet. Visstnok var vi ikkje matlause, men det minka stygt på hundematen og med så utrygt ver kunne vi ikkje køyre endå lenger austover. Den 28. mars starta vi på heimreisa og den 1. april nådde vi hovuddepotet utan at noko serleg hende. Vi fekk snart radiosamband med stasjonen og alt var vel. Ved hovuddepotet kunne vi leggja ned proviant, hundemat, parafin, dieselolje og ymist utstyr til sledereisa neste sumar. Vi hadde teki med oss i meste laget av mange ting, men det er slikt som ein fyrst ser etterpå og no er vi sjølv sagt glade for alt som ligg ved fjella.

I middagstida den 4. april byrja vi på heimreisa frå hovuddepotet. Vi hadde då flytt huset vårt over på ein nyare slede. Meiane på den gamle var mest av både framme og bak, men så har også denne sleden vori ute i mangt eit hardt ver, både på denne ekspedisjonen og Maudheim ekspedisjonen. No fekk han kvila i fred. Til stasjonen var det no 320 km etter ruta vår. Føret var godt og alt tydde på at det ville gå greitt. Lasset var heller lite, men ingen må likevel tru at det berre var tomsleder som skulle tilbake. Vi ville sjølv sagt helst køyra same vegen attende som den vi køyrde på framturen. Av den grunn var det for kvar femte kilometer på lag sett opp små raude flagg 20×35 cm på små bambusstenger med nummerskilt. Snøauken skulle målast så stengene tente samstundes reint vitskapelege

føremål. For å letta heimreisa endå meir hadde vi dessutan byggt med 25 km mellomrom vel to meter høge snøvarder med ei grunnflate $1,5 \times 1,5$ meter.

For kvar 50 km hadde vi lagt ned mindre depot kvart med sledeproviant og hundemat for vel fem dagar og dessutan diesel-olje og sume stader parafin. Så hadde vi sjølvsagt kompassretning frå stong til stong så godt det let seg gjera. Det var no ganske spanande å sjå korleis det ville gå. Eg køyrde for det meste traktoren på heimreisa og hundespanna fylgde viljug etter utan noko lass på sledane. Ved kvart flagg tok eg ut leia med ein vanleg lommekompass og styrde så traktoren seinare etter sola, månen, ymse fjell eller gjerne skyer, helst skyer lågt nede i horisonten for dei endrast ikkje så raskt. Stundom var eg så heldig å ha siktepunkt rett fram, men måtte elles taka til takke med dei siktepunkt som fanst anten dei var framme på sida eller bakafor. Verst var det å køyra i gråversdagar. Då måtte eg ofte hoppa ut av traktoren og sikta på ny ellers gjekk det ganske greitt. Når distansen var køyrd ut var som regel flagget lett å finna, serleg dersom ein nytta kikkert. Flagg, ja det var lite att av dei no. Berre ein smal avleta lapp innmed stonga. Resten var sliti av i vinden. Ikkje sjeldan køyrde eg rett på flagga, men dei kunne også liggja langt unna stundom og sume leita vi etter både lenge og vel utan å finna dei. Vi rekna då med at dei stengene hadde blåst av, for vi fann alltid neste.

Vi hadde sett store voner til dei fine snøvardane vi bygde og visste også at andre ekspedisjonar hadde hatt mykje nytte av slike vardar. Men vi kunne ha spart oss det arbeidet. Sume stader var mest ingenting att og sume stader ei lita såte, som ikkje merkte seg noko serleg ut frå andre såter som var laga på naturleg måte. Depota var sjølvsagt lettast å finna. Det er skjøneleg at eit svart oljefat og fleire småkasser vil vera mykje lettare å oppdaga på den kvite snøflata enn ein liten duk hangande på ei gul stong tjukk som peikefingeren.

Dagane vart heller stutte, men vi køyrde likevel på jamnen

42 km til dagen i fyrstninga og med framturen i friskt minne tykte vi det gjekk strålande godt. Snøskorpa var hard og eg køyrde ofte i nest høgaste gir. Det reiste reint fælt stundom. Et måtte halda meg godt fast i taket med båe hendene og Grytøyr hadde det visst ikkje stort betre i sledehuset. Eg måtte le stundom når eg så korleis det stod til der. Bordet låg nede, skor, klede, hermetikkbokser, kjelar, vaskefat, akkumulatorar og mykje anna gleid fram og tilbake på golvet. Primusen slokna alt i eitt når det skaka som verst og midt i alt rotet prøvde han på å koka middag, stod der med saueskinnspeles og tviheldt i middagsgryta. Ein gong eg kika inn til han låg potetgryta på golvet. Då slutta han å koke middag under fart. Fronruta hadde fleire sprekkar då vi reiste frå stasjonen og ho bles seinare ut under ein storm før vi nådde fjella. Dessutan var det ingen bakvegg på traktoren så ein kan trygt tala om gjennomtrekk der. Han var kald å sittja i når temperaturen var nede i 30 kuldegrader eller bortimot 40 kuldegrader som vi også hadde. Dersom veret var godt og mykje tala for godver også den fylgjande dagen let vi motoren sviva heile natta for ikkje å tape tid med å starta om morgonen. Elles måtte vi nemleg verma han opp med ei fyrlampe og i noko vind var avkjølinga så stor at han måtte vermast i fleire timar. Dessutan ville ikkje lampen brenna i slike tilfelle. Før vi nådde den bratte bakken der uhellet med traktoren hende var det eit par stader eg køyrde bort i sprekkar og måtte snu og taka omvegar. I den bratte bakken la vi ein kjetting rundt eine meien og han bremsa nok til at sledane ikkje rende mot traktoren. Sameleis hadde vi køyrt tidlegare ein gong langt aust. Der var det blank is og småsprekkut med ein bakke.

Også på shelfisen var føret godt heilt til vi nådde det breie sprekkområdet. Då fekk vi ein kuling som diverre øydela det og vinsjen måtta takast i bruk att. Dagsmarsane var mindre berre vel 20 km eller med andre ord halvparten så lange som i fyrstninga. Vi såg ikkje på langt nær så mange sprekkar som førre gongen vi før der og det var tydeleg å merka at snøbruanne

var sterkare. Fem datt likevel ned utan at det gjorde nokon skade.

35 km frå stasjonen vart vi liggjande i tre dagar for skuld nytt uver. Det tok til å verta utriveleg å liggja i sledehuset og no. Det hadde rima nokså mykje inne i det siste og store is-svullar hekk på veggene. Soveposane fraus gjerne fast om nettene, men desse uversdagane var temperaturen så høg at isen tina meir enn vanleg og det rann ned i sengene. Soveposane vart meir eller mindre våte. Posen hans Grytøyr var mest gjennomvåt. Trøysta var sjølv sagt at vi ville nå stasjonen fyrste godversdagen. Så kom den 18. april med tolleg godt ver, men føret var dårleg og lasset etter måten tungt. For mykje av det vi hadde sett ned i depotet ca. 100 km fra stasjonen tok vi med oss attende. For å sleppa å liggja i våte soveposar ei natt til sette vi ned både sledehuset og ein godt lasta slede 16 og 24 km fra stasjonen. Vi hadde kjørt med ljøs i mange timar då vi endeleg nådde Norway station om kvelden. På slutten køyrde vi mot ein ljøskastar som var sett opp der. Det var hyggeleg å koma tilbake. Her var både nye andlet og gamle velkjendte andlet og så hadde vi posten då. Brev, pakkar, aviser og anna med nytt heimafrå. Ingen av oss hadde fått synlege frostskeidar eller andre skadar på sledereisa, men uheldige hadde vi vori på mange måtar. Sikkert er det likevel at vi var rikare på opplevingar og tykte vi visste meir om antarktis enn då vi reiste. Resultatet av arbeidet vart nok mindre enn venta på grunn av alle hindringane, men turen i seg sjølv var både spanande, interessant og lærerik.

Villreinen på Svalbard

Av

Daniel Nøis.

Daniel Nøis er en av de meget få gjenlevende fangst-veteraner fra århundreskiftet. En djerv og kunnskapsrik polarmann som også er ishavsskipper.*).

De norsk-islandske vikinger har sannsynligvis oppdaget Svalbard — Landet med de kalde kyster — og drevet jakt og fangst der. I 1596 ble øygruppen gjenoppdaget av Willem Barents. Landet fikk da navnet Spitsbergen og ble beskrevet som usedvanlig viltrikt, det myldret med hval, hvalross, sel, fugl etc., og der var store mengder villrein.

Knapt 20 % av Svalbard er etter mitt skjønn egnet til reinbeiter. På Vestspitsbergen fins de største isfrie områder mellom Isfjorden og Bellsund, på Reinsdyrlandsodden, strøkene omkring Liefdefjorden og langs Wijdefjorden. På østkysten har vi først og fremst Edgeøya, Barentsøya og det karrige Nordostlandet.

At reinen har greidd seg på Nordostlandet er nesten utrolig, da vegetasjonen er så fattig og sommeren så kort. I 1913 gikk jeg på ski over alt lavland mellom Sorgfjorden og Hinlopenstredet i midten av juli. Bare på enkelte høyledrag og i noen dalstrøk så vi gressvekst, og den var svært sparsom. Vi oppholdt oss i Sorgfjorden i ca. 10 døgn og drev på med å sage «Herzog Ernst» løs av isen. Vi fikk da anledning til å se hvor hurtig gress

*) Må ikke forveksles med nevøen Hilmar Nøis.

og blomster vokste frem — en fattig, men næringsrik vegetasjon. Reinen var på den tid utryddet både på Verlegenhuk og ved Sorgefjorden.

I 1922 var jeg med professor Adolf Hoel nordover og kom til Nordkapp på Nordostlandet. Her fikk jeg anledning til å se meg om på fjellvidda. Jeg fant tre kadaver av rein, dyrene måtte ha sultet ihjel. Det var dyr med horn — simler, som antagelig har krepert utpå vinteren. Simlene kan bære sine horn ut april, hvilket vil bli omtalt senere.

Willem Barents beretning om enorme mengder av hval, hvitfisk og sel i Svalbards farvann ga støtet til en innbringende fangstvirksomhet i stor stil fra 1600-tallet og utover. En kan da gå ut fra at det også ble felt et stort antall villrein, kjøttet var nok et kjærkomment tilskudd til den tids mangelfulle proviantforsyning. Senere tiders jakt betød også en hard beskatning av bestanden.

E. A. Nordenskiöld opplyser at ved Svalbards tidligste kartlegging fikk flere kyststrøk navn som betegnet at det en gang var meget rein. I 1872 var de ofte tomme for rein. Nordenskiöld opplyser fra sitt besøk i Tromsø at ett av fartøyene hjemførte i 1868 ialt 996 reinskrotter og i 1869: 975, i 1870: 837. Dessuten var det mange andre fartøyer fra Tromsø og Hammerfest som hjemførte rein uten at han kjente til antallet.

Nordenskiöld skriver videre at det antas at der i de nevnte årene 1868 — 1869 — 1870 ble skutt ca. 3000 rein pr. år av fartøyer fra Tromsø og Hammerfest distrikter. Dette vil da utgjøre 9000 rein i de nevnte 3 år.

Nordenskiöld hadde med seg 40 kjørerein som rømte i løpet av vinteren. Sommeren 1875 ble sannsynligvis alle disse kjørerein skutt av fangstmenn. Dyrene beitet da sammen med villrein og var blitt like fete som dem.

Nordenskiöld filosoferer over hvorfra Svalbard-reinen kan være kommet og nevner Novaja Semlja. Han er ikke sikker i sin sak og antyder den mulighet at det i nordøstlig retning kan finnes et ukjent land som kan være tilholdssted for rein og hvorfra veien til Svalbard kan være enklere enn fra Novaja

Villrein på Nordaustlandet.

Fot.: T. Winsnes.

Semlja. Dessuten mente han at reinen på Spitsbergen ikke var av samme slag som Novaja Semlja-reinen, men hadde kortere kropp og en rikere vinterpels. Det skal her nevnes at konservator Wollebæk oppgir boghøyde for en fullvoksen Spitsbergenrein til 82 cm. Det gjelder en bukk som ble skutt i Sassen Bay i august 1911 og som står på Zoologisk Museum i Oslo. Til sammenligning: En norsk villreinbukk ved Trondhjems Museum har en boghøyde på 116 cm, men dette kunne jo være et ekstra stort eksemplar. Konservator Hellesen oppgir at tre villreinbukker i Stavanger Museum har en høyde til bogen på henholdsvis 109¹/₂, 107 og 106 cm.

Svalbard-reinen er sikkert nok gjennomgående mindre av vekst enn den norske. Det er forståelig for vinteren kommer tidligere der nord og dette går mest utover kalvene som allerede tidlig på høsten får vanskeligheter med ernæringen da

de ikke har den samme kraft som de voksne til å sparke seg ned gjennom skare og islag til vegetasjon. Det er således sannsynlig at den korte sommer gir kalvene for knapp tid til å få den utvikling som er nødvendig for at dyret skal mestre de harde krav som vinteren stiller.

Man må gå ut fra at det er mange århundrer siden de første rein kom til øygruppen. Slit og sult i løpet av harde polarvintre kan ha medvirket til utformingen av en småvoksen rase.

I gode år kunne dyrene få en ganske stor vekt om høsten. Den svenske ekspedisjon som overvintret i Mosselbukta 1872—1873 skjøt i oktober en eldre simle og kalv. Nordenskiöld skriver i den forbindelse at man skulle tro at disse tykke, grove kollosser neppe kunne tilhøre arten rein. Når de virket så lubne skyldtes det den rike vinterpels og det tykke fettlaget under huden. Langragget hårkledning vokser helt frem til hodet som derved synes så lite at det såvidt skiller seg ut fra halsen. En får et sterkt inntrykk at fettlaget og pelsen beskytter dyret så godt at det må kunne greie de hardeste stormer uten å fryse. Så viselig har naturen ordnet det.

I juni måned har rein av forskjellige årsklasser noe forskjellig farge. En del er ensfarget, andre kan ha ganske mørke flekker på sidene. De siste er gjerne de fullvoksne dyr som har begynt å felle vinterpelsen, mens kalvene fra året før har mesteparten av vinterhårene på og kan virke nokså lyse. De nyfødte kalvene er små og hvite, men i august er de gråbrune og pene. Skinn til pesk eller sovepose er mest hårfaste og penest i juli, de første dagene av måneden er de dog ikke helt fri for vinterhår, især hos yngre dyr. I august måned er hårfargen noe grå med et anstrøk av brunt, men etterhvert som høsten skrider frem lysner fargen inntil den om våren er nesten hvit. Vårsola er nok en medvirkende årsak til det.

Med hensyn til hornene så har kalvene i det første året oftest to hornspisser uten tagger som i Norge. Det sies at det vokser frem en tagg for hvert år, men dette er meget tvilsomt. Hornene felles hvert år, de eldste storbukker mister hornene først og jeg har funnet dem uten et horn i mars. I 1901 skjøt jeg en stor

bukk på vestsiden av Coal Bay, som hadde begynt å få nye horn i *midten av mai*. Hornene hadde full tykkelse ved roten og dessuten i hele sin lengde, som var vel en fot. Under veksten er hornene kledd med skinn helt til siste tagg er formet. Når hornene så er blitt hårde nok faller skinnet av.

Nordenskiöld var av den oppfatning at der er nokså meget reinmose på Svalbard, men jeg kan ikke være enig i det. Jeg har ferdes meget i strøk hvor Svalbard-rein holder til, men jeg har ikke merket at der fantes nevneverdig reinmose. Dyrene spiste imidlertid all slags gress og flere slags blomster. Best liker den et slags syregress, som også har vært nyttet av fangstmenn til å kurere skjorbuk med. Dette gress finnes mange steder og hvor det er rikelig av den slags søker gjerne reinen hen om våren og trives der. Nordenskiöld nevner at reinen kommer til kysten for å ete tang. Her vil jeg si at for det første er det lite tang på Svalbard, og for det annet blir stranden tidlig islagt.

Når vinterstormene kommer for alvor da er spørsmålet om overising har ødelagt beiteene. Det kan hende at regnvær og etterfølgende kulde har ført til et isdekke over vegetasjonen, slik at situasjonen blir kritisk for dyrene. I 1912 var det vedvarende regn i Sassen-området de første dager av desember, og så ble det kaldt igjen. Vi kunne da merke at reinen hadde det tungt. Den holdt seg oppe i høydene og når vi kjørte med hundespennet nede i dalen hørte vi tydelig i den lette luft at den sparket og sparket for å finne føde. Jeg fulgte godt med her for min våkne bjørnehund pleide alltid å varsle når det kom vær eller lyd fra storvilt.

Den vinteren så vi spor av en enslig rein som hadde lagt iver over en isbre til Storfjorden på østkysten, hvor den vel ventet å finne bedre forhold. Samme vinter var en rein kommet ut Gipsbukten og stevnet rett over fjorden mot Hatten. Dessuten så vi mange spor tvers over dalen mot andre strøk. Verst var det i kystlandet, i de høyereliggende strøk var regnvannet blitt til snø som ikke hadde frosset så hårdt.

De eldre og erfarne reiner, som er kjent i terrenget, har lettere

for å finne føde, og det er betegnende at en gammel bukk og en ungbukk gjerne går i lag. Simlene kan opptre i flokker på opptil 20—30 dyr og kan holde følge i uker, og da særlig om vinteren. Om sommeren er de bare opptatt med å ete, hvile og nyte livet. Svalbard-reinen er ikke plaget av bremser som legger egg under skinnen, dette er tilfelle i Norge og annetsteds. Eggene blir til larver som er til den største plage for dyrene.

Springtiden begynner de siste dager av september og fortsetter hele oktober. Elskovsleken innledes med at en av de eldste og kraftigste bukkene samler en flokk simler som sitt harem og gjør krav på å kunne betjene hele flokken alene. Ofte blir det stor kamp og en eller flere bukker må gjerne forlate selskapet. Den seirende holder utkikk dag og natt, stadig kampberedt. De yngre er redd denne mektige, men noen er ikke lenger unna enn de skimter de deilige simler. Når skumringen kommer leter de seg frem til flokken for å yte sitt til formeringen. Det går mange historier om parringskamper mellom jevnsterke reinbukker ute i villmarken. De kjempet og kjempet til en av dem dødstrøtt måtte gi seg.

Når akten er utspilt i slutten av oktober er haremsbukken nesten ikke til å kjenne igjen, er slunken over rygg og bakdel og lite staselig. Dyret har gått all fett av seg, lukter stramt og smaker ille.

Russiske fangstmenn holdt til på Svalbard særlig i 1700 årene. Sagnet beretter at skuter drog nordover havet for å hente hjem fangst og brakte samtidig forsyninger til de menn som overvintret der. Ruiner eller merker etter russernes hytter finnes en mengde steder omkring på Svalbard og helst i strøk med godt reinbeite. Vi kan gå ut fra at russerne feldte mengder av villrein, — bestanden må tidligere ha vært overordentlig rik.

I 1780-årene begynte så nordmennene å drive med årlige Ishavs-turer til Svalbard. Storkobbe og hvalross var det vesentligste ved fangsten, men lasten ble ofte komplett med villrein. Folk kunne legge i vei oppetter Reindalen med noen tørre kavringer i lommen, og når reinen var felt tok man ofte margen av leggbeinene til smør på kavringen. Dette var minst

hundre år før den første margarin kom i handelen, så reinens marg og fett var meget ettertraktet. Kjøttet var en stor ting, det ble brukt som saltet fårekjøtt m. m., og var storveis både til kjøttsuppe og som lapskaus.

I årenes løp ble Ishavs-fangsten drevet mere intenst og interessen for det gode reinkjøtt fikk vind i seilene i de nord-norske distrikter. Min bestefar, som var født omkring 1814, fortalte at hans bestefar hadde kjøpt reinkjøtt som var fra Ishavet, og det hadde så tykt lag fett at en kunne bruke det som fleusk. I den tid var det hverken lokalbåter eller rutebåter i Nord-Norge, folk seilte fra distriktene til byen med fembøinger og kjøpte da de varer som ikke var å få på de mindre handelshus i hjembygden.

Fra 1865 til 1873 var det et rikt torskefiske ved Svalbard. En stor del av de nord-norske fartøyer som var til rådighet, seilte oppover med fiskeriutstyr og salt samt endel geværer og ammunisjon for reinjakten. Det ble i den tid tatt en mengde fiskelaster fra Svalbard, men også rein. Så ble det slutt på innsiget av fisk og de fleste gikk inn for reinjakten, mens de ventet på torsken. Det ble et stort slakteri, dyrene ble saltet ned i rommene hvor fisken skulle vært. Dette gikk hårdt ut over reinbestanden. De daler som grenset til kysten ble som regel hardest beskattet.

Ved avslutningen av torskefisket kom endel kvitfiskfangere til øygruppen — det gjaldt her en småhval av atskillig verdi. Til fangsten bruktes nøter som ble satt ut fra en strand. Så lå et vaktmannskap i båten ferdig til å stenge innløpet til nøtene så snart en stim var gått i. Når hvalfischen var «innlåst», som man kalte det, «gikk den ikke på noten», men var ganske rolig. Hvis noen av mannskapet var på reinjakt ga man tål til alle var samlet. En mindre not ble brukt når hvalen skulle trekkes på land — og da gjerne noen få dyr ad gangen.

Det kunne bli en lang ventetid før en ny stim kom og mange av mannskapet drev da reinjakt. I det hele var det slik at nesten alle som fangstet ved disse kyster la seg etter den fredlige og nesten tamme reinen. Kvitfiskfangere holdt til både i

Isfjorden og Bellsund, særlig i Bellsund ble det drevet en systematisk kombinert fangst av kvitfisk og rein. Det synes utrolig at villreinbestanden ikke ble ennå mere redusert enn tilfellet var.

Min kilde her er skipper Søren Sakariassen, Tromsø. Han var med på Svalbard-fisket i 1920-årene og fortalte mange merkelige beretninger fra den tid — bare synd at ikke slikt ble samlet.

Min overvintring som fangstmann begynte i Isfjorden, vi dro iland på Hotellneset ved Adventfjorden 9. august 1900. Hans Jørgensen Furfjord fra Vesterålen var sjef, hadde overvintret sammesteds et år tidligere. Vi regnet med reinjakten som en viktig inntektskilde, og reinkjøtt var det vi først og fremst skulle leve av.

Dagen etter ankomsten ble det reinjakt oppetter dalen. Vi som ikke hadde prøvd disse krevende jaktture før hadde ingen betenkning, men gledet oss til en virkelig storviltjakt. Det bar kvikt oppover, når vi krysset gamle reinspor ble vi ennå ivrigere og økte farten. Etter en tre timer fikk vi endelig øye på noen rein, lurte oss inn på dem og skjøt fem dyr. Furfjord mente det var nok, han kjente til den tunge transport av alt kjøttet. Karl Hermandsen holdt imidlertid på at vi måtte prøve å få tak i flere, og det ble da skutt ni dyr ialt. Veldige flokker av stormåker samlet seg på skrottene som vi måtte dekke til med vind-klærne våre. Endelig begynte vi å tenke litt, for nå begynte bæringen — et endeløst slit. Vi brukte 17 timer på nedturen og fikk klarhet over hva det betyr å være optimist uten erfaring.

Vi var dette år seks overvintre. Hovedstasjonene ble bygget i Colesbukta og ved Revneset i Adventfjorden, så det ble ikke så mye tid til reinjakt. Vi hugget også ut av fjellene den kull vi brukte til vinterbrensel, fraktet den til Colesbukta.

Vesterålskes Turisthotell, (På Hotellneset i Isfjord), hadde vært i drift et par år om sommeren. Noen av turistene var jaktinteressert og det ble mange stolte dyr som måtte bøte med livet for at antallet av skutte rein skulle bli stort i dagbøkene.

Hotell-driften ble nedlagt dette året og innboet ført til Norge med «Lofoten». Denne båten landsatte samtidig oss ved Hotellneset som tidligere nevnt.

Under denne overvintringen ble det ikke jaktet noe særlig etter rein i Adventdalen, derimot ble det skutt endel ved Colesbukta. På en fangsttur til Dicksonfjorden skjøt vi tretten velvoksne rein. Blant disse var der en hvis kroppsform var merkelig overdimensjonert. Dyret lignet nærmest en diger bulldog. Kjøttet ble saltet i en tønne, men her var ikke plass til alt. Det kan høres utrolig, men det tykkeste fettlaget på bakparten var nesten fire tommer. Disse reiner hadde nok holdt til ved Cap Thorsden og det er et av de beste beitefelter på Vestkysten.

Da våren kom fikk vi kontakt med Peder Nilsen Furfjord og hans folk som lå i Sassenfjorden. Disse hadde nok skutt atskillig rein i den store Sassendal, antagelig ca. 200 dyr. Vi i Isfjorden hadde bare feldt knapt 100.

Årene gikk og reinen ble stadig etterstrebt — mer og mer innstent. Det kan nevnes at skipper Ingvald Svendsen fra Tromsø hadde sine årlige kvitfiskekspedisjoner til Bellsund og disse var godt rustet til reinjakt. Dessuten var noen fartøyer påferde der nord for å annektere kullfelter og reinjakt ble det da ofte.

Min annen overvintring på Svalbard begynte i 1905. Vi var da først i Adventbukta, seilte så til Sassen for å drive reinjakt. Dro straks opp i dalen. Turistbåten «Isle De France» hadde da vært derinne før og det var skutt 40 rein. De fleste dyr lå igjen oppe i dalen, hundrevis av måker holdt et svare leven på skrottene.

Vi gikk helt opptil Rundfjellet før vi så rein. Jeg fant det helt meningsløst å skyte noen dyr så lang som transporten ville bli. Vi ble da enige om å dra tilbake uten bytte. Vel nede ved kysten igjen fant vi frem en del medbrakte materialer til en flatbundet elvebåt og neste kveld var båten ferdig. Denne ordning passet bedre og vi fraktet nedetter elven 90 rein på en uke.

I Grønfjorddalen gikk en flokk på tolv rein, men disse var så skremt av hvalfangerne at det var umulig å komme på skuddhold. I Colesdalen var det bra med rein og en dag tok

vi en flokk på tre og tyve dyr. Vi var da fem mann som skjøt fra tre hold. Det var noen som var svært sky, men vi feldte dem først og da falt det ro over resten.

Der var intet islag over beitene i 1906, så reinen var i godt hold til langt ut på vinteren. Vi streifet ikke så svært langt oppover dalene, men feldte allikevel mange rein utover vinteren, de søkte da så smått ned til fjellandet nærmere kysten. Enkelte av disse dyr hadde neppe sett folk før og var således lett å komme på skuddhold. Da sommeren satte inn tok vi en tur etter dun og egg, seilte så til Sassen. Der skjøt vi atskillig rein, og alt i alt hadde vi i 1906 en samlet fangst på 230 dyr.

Den engelske sjef for det Bergenske og Engelske Kompani «Mester Muscamp», bygget denne vinter en hytte i Adventdalen, og som ivrig jeger skjøt han mange rein som ble anvendt i det daglige kosthold. Han fortsatte jakten i 1907 da folkene ved selskapet streiket og blant annet satte frem krav om at det måtte skaffes mer reinkjøtt til husholdningen. Kompaniet hadde hester som kunne kjøre langt ut i dalen etter reinkjøtt, så det var ikke underlig at bestanden skrumpet inn.

Sommeren 1908 fulgte jeg med Vesterålskes «Lofoten» som var bortleiet av en tysk jøde ved navn Gisbert. Turen begynte i Trondheim og via Jan Mayen og Grønlands-isen bar det videre til Svalbard, hvor skipet skulle bunkre ved Artic Coal. Men først stakk det innom Sassenfjorden hvor to jaktkompanier skulle landsettes. Jeg ble med losen og en maskinist på en liten jakttur. Vi kunne ikke gå i veien for dem som hadde leiet båten, hvorfor vi først lot disse velge sin rute.

Så drog vi avsted. De tre første rein var snart skutt og jeg ville tilbake. Nei, sa kameratene, dette var jo et herlig liv. «Ta en dram gutt og vi går videre!» Det varte ikke lenge før vi ialt hadde skutt syv rein og da nektet jeg plent å fortsette — vi måtte tenke på å få skrottene ned. Da vi kom til den elven vi hadde krysset på oppturen var mine skipskamerater segneferdige under kjøttbørene. Jeg måtte først bære dem over og deretter reinskrottene. Det holdt hardt for vannet var iskaldt. Senere sjanglet vi nedover myren og nådde da omsider til skipet med kjøttet.

Gisbert med sitt selskap hadde skutt syv rein, men lot dyrene ligge. Det andre selskap skjøt tre rein som ble fraktet ned. Forøvrig fikk jeg høre at en turistbåt hadde vært i Advent Bay den sommeren, og det var skutt mange rein. Slik var bestanden utsett for sterk påkjenning fra mange hold.

Da fisket i Norge kastet lite av seg fikk jeg lyst til å overvintre på Svalbard igjen. Vi dro ut med en 34 fots motorkutter. Hilmar Nøis var med på sin første tur, dessuten Johan Nilsen Nøis og Martin Pettersen.

Vi tok inn i vår gamle hytte som ble bygd ved Coal Bay i 1906, den andre ble bygget på Cap Herr ved Grønfjorden. Denne plasering var ikke vel overveiet fordi det uten vårt vidende var drevet reinjakt i Coal Bay fra «Arctic Coal Co.». Hesten hadde de plasert i gangen, hadde drevet jakt i atskillig tid og brukt hesten som transportmiddel. Vi regnet med nok kokkjøtt, men det fantes ikke et dyr i Coal Bay-dalen. Vi måtte derfor til Bellsund for å hente det kjøttet vi trengte. Også dette år skjøt vi endel i Sassendalen, i alt feldte vi bare ca. 80 dyr. Fangstutbyttet måtte derfor skaffes ved jakt på kobbe, dunsanking og revefangst.

Blant de mange som i disse år søkte til Svalbard for å sikre seg kullfelter eller lete etter mineraler var det en engelskmann ved navn Mansfield. Han bygget flere hytter i Bellsund, hvor han hadde overvintrende folk. Disse menn hadde anledning til fangst og jakt og feldte nok mangan rein foruten rev og bjørn.

I 1911 dro jeg på min siste overvintring med ialt 6 mann. Hovedstasjonen var i Sassen Bay, vi bygget dessuten hytte i Dickson Bay. Hadde med syv kjørehunder. Vi kunne lett ha rensket dalen for rein, men det ble mange igjen. Vi skjøt ca. 180 stykker og det var nok. Det var da klart at påkjenningen var for stor og at det snart ville bli svikt i bestanden.

Nordenskiöld oppgir i sin bok «Kring Asien och Europa» at han hadde hørt at det på Spitsbergen var skutt merket rein, at dyrene var klippet i øret. Han skriver: «Enlikt några fangstmånds formenande finnes til och med antyden om at dette ube-

kanta land er bebod ty det har opprepade ganger upgefvet at män på Spetsbergen fangat märkta renar Den första underrettelsän härom finnes hos Witsen. Nort aaster gedeelte von Asia Europa 1705 s. 904 med upgeft att renarne varit märkta på hoven och örene og sjelf har jag hört fangstmän i Norge blivtit väl förtrogna renskötsel, bestemt påstå att öronen på några af de Spetsbergsrenar de skjutit varit klipta.»

Vi feldte en bukk med «klipp» i øret i Coal Bay vinteren 1901.

Høsten 1911 skjøt jeg i de første dager av oktober en rein ved Rundfjellet i Sassendalen som hadde en fugleklo godt surret fast til det ene hornet, men i travelheten la jeg ikke særlig merke til dette. Det slo meg imidlertid at dette dyr oppførte seg noe annerledes enn Svalbard-reinen forøvrig. Dessuten syntes det litt mørkere og mere brunlig i fargen.

Store og vakre horn pleiet vi å ta vare på for å selge dem, og dette hornet ble da ført til hytten. Neste sommer fikk vi besøk av flere ekspedisjonsfolk og deriblant en kaptein Dam som kjøpte hornet. Da professor Hoel fikk se det mente han at dette hornet måtte følge hans vitenskapelige samling for et videre studium. Det viste seg så at fuglefoten tilhørte en fugleart som lever på Novaja Semlja. En russisk vitenskapsmann i det nåværende Leningrad ble orientert og han opplyste at samojedene på Novaja Semlja hadde en underlig overtro. Deres guddom måtte ha et offer, helst et dyr. Folket tok derfor ofte en rein og bant på hornene forskjellige slags prydelser, så kjørte de reinen langt utover isen, slapp den så løs og jaget den avsted videre. Det hendte at den ikke kom tilbake og han trodde bestemt at den bukken, som var skutt på Svalbard, var en slik rein fra Novaja Semlja.

Etter mitt skjønn er det vel mulig ja meget sannsynlig at den lange isvandring på ca. 1000 km kan ha funnet sted. Kloen måtte i tilfelle ha vært fastbundet i mai 1911 mens hornet var i vekst. Bukkens horn da kan ha full tykkelse og opptil 14 tommers lengde, noe jeg konstaterte på en rein i 1911. Det er utrolig hvor lenge en rein kan greie seg uten mat og hvor langt den kan vandre, det er det også andre eksempler på.

Våren og sommeren 1911 må ha vært et stort isår, især i Barentshavet. Med andre ord reinen møtte lite åpent vann. Høsten 1911 kom noen karer fra Kong Karls Land, de hadde overvintret der på bjørnefangst, men kunne ikke bli hentet, fordi isen lå fast både vinteren og sommeren. De måtte derfor trekke båten over isen til østsiden av Svalbard og kom såvidt tidsnok til å følge med Arctic Coals ekspedisjonsfartøy «William D. Munro» sydover til Tromsø. Disse karene kunne ikke se åpen sjø fra fjellet på Kong Karls Land, isen hadde lukket havet både i øst og vest. En kan derav dra den slutning at våren 1911 var et høvelig år om en rein skulle finne på å dra iveri på langtur fra Novaja Semlja til Svalbard.

Denne oversikt viser at villreinstammen på Svalbard frem gjennom årene har vært utsatt for en alt for sterk beskatning. I 1925 ble da villreinen totalfredet og er det fremdeles. Man ventet at bestanden snart skulle bli rik. Det er nå over tredve år siden fredningen begynte, men dessverre er det fremdeles lite vilirein der nord. Etter alt å dømme skyldes dette at fredningen ikke blir respektert.

Jeg er stundom blitt spurt om isbjørnen går løs på reinkalver eller større dyr. Til det vil jeg si at jeg ofte har sett bjørnespor oppover dalene, men bamsen har ikke interessert seg for reinen. Nei, bjørnen er nok ingen fare for reinbestanden og har ikke vært det før heller. Det står til menneskene selv om den vakre, Svalbard-reinen igjen skal bli tallrik innover dalene og fjellene der nord i Ishavet.

Flyverliv på Nordøst-Grønland

Av

Vidar Bø.

I slutten av mai 1956 fikk jeg et telegram fra dr. Lauge Koch i København. Han spurte om jeg var villig til å bli med til Grønland samme sommer. Jeg skulle gjøre tjeneste som flyger på et av hans to Norseman sjøfly som ekspedisjonen skulle ha med seg. Jeg ble temmelig forbauset, for selv om jeg hadde hørt om ekspedisjonen, visste jeg svært lite om den, og slett ikke at Lauge Koch visste hvem jeg var. Jeg skrev imidlertid tilbake og svarte ja, og noen dager senere fikk jeg beskjed om å møte opp på Fornebu for å bli med en Skymaster til Reykjavik 3. juli.

På dette flyet traff jeg også den andre flygeren som skulle være med, Ørnulf Karlsen. Da vi landet i Reykjavik, ble vi møtt av Aage de Lemos som var utrustningsleder for ekspedisjonen. Han fikk oss innkvartert, og fortalte oss at vi skulle fly videre til Grønland så snart flyene var klare. De hadde nemlig ligget i Reykjavik om vinteren. Han sa at så snart som mulig skulle vi fly til Grønland over Danmarkstredet i følge med en islandsk Catalina som skulle fungere som redningsfly.

Vi traff også de to telegrafistene, Jørgen Rasmussen og Erling Andersen. Vi slo mynt og krone, og det ble til at Andersen og jeg skulle fly sammen.

Da vi hadde ligget i Reykjavik i fem dager, ble flyene klare. Vi prøveflyet dem den 8de, og så skulle alt være klart til å dra. Men så vel var det nok ikke, vi fikk nemlig et telegram fra

dr. Koch fra Mestersvik på Grønland. Han fortalte at isen derborte ennå ikke hadde vist noe tegn til å forsvinne, og da det ikke var stort vi kunne gjøre med det, var det bare å fortsette ventingen. På dette tidspunktet var vi blitt nokså trøtte av oppholdet i Reykjavik. Byen var forsåvidt hyggelig nok, men vi lengtet etter å komme avgårde. Vi var dessuten blakke hele tiden, for selv om vi hadde over 100 kr. dagen i diett penger, så svarer det med den kursen det er på islandske penger, knapt nok til selters i pjoalteren.

Først den 17de fikk vi telegram om at nå vår isen borte. Deretter fulgte tre dager med dårlig vær, men den 20de kom vi endelig avgårde. Det var bare det aberet at akkurat da var den islandske Catalina'en som skulle ha fulgt med oss over, opptatt på annet hold. Men nå var vi så lei av å ligge uvirk-somme at vi la i vei alene. Jeg kan ikke si at vi likte det noe særlig. Det var jo et temmelig drøyt stykke å fly med et énmotors fly. Vi regnet en flytid på ca. 6 timer, og vi hadde bensin for 7. Det skulle jo holde, men for sikkerhets skyld landet vi på nordkysten, i Isafjördur, og fylte tankene fulle før vi dro videre. Vi regnet med å bruke ca. 4 timer fra Isafjördur til Mestersvik, og vi klarte det på 3,45. Turen var hendelsesløs, og motoren gikk som en klokke hele tiden. Det som forbauset meg mest var hvor tidlig jeg fikk øye på Grønlandskysten. Vi fløy i omkring 7 000 fot, og da vi var omtrent halvveis, kunne jeg se hvordan de grønlandske fjellene begynte å strekke seg opp av tåka under oss.

Vi kom fram til Mestersvik i 23-tida. Det var ikke meningen at vi skulle lande i selve Mestersviken, men i Noret, en liten vik like ved flyplassen. Vi landet der uten uhell, og begynte å taxe mot stranda, men da «mottagelseskommisjonen» ennå ikke hadde kommet ned, visste vi ikke riktig hvor vi skulle i land. Vi fulgte kontrolltårnets anvisninger så godt vi kunne, men da det ikke går an å se Noret fra tårnet, var dette nokså vanskelig. Da jeg hadde taxet omtrent fem minutter, ba jeg telegraf-isten å stikke ut på flottøren og peile dybden, fordi jeg syntes det begynte å bli mistenkelig grunt. Han så gjorde, og kom

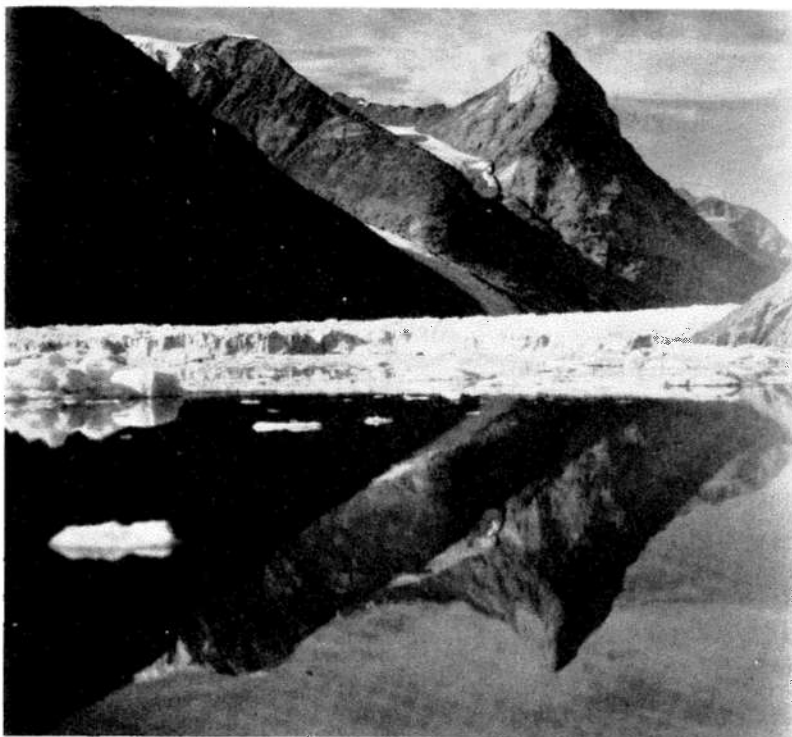
inn igjen og rapporterte at dybden var $\frac{1}{2}$ m, og da jeg visste at flottørene stikker 60 cm i sjøen på et fly som ikke er lastet, og vi til overmål var tungt lastet, var det ikke vanskelig å regne ut at vi sto ganske solid på grunn. Nå var vi så heldig at sjøen flødde, så vi kom av igjen da det var gått omtrent ti minutter. Karene i det andre flyet, som i mellomtiden hadde kommet til lands, hadde fryktelig moro av dette.

Vel, vi kom nå omsider til lands vi også. Dr. Koch og notabilitetene fra gruvebyen hadde møtt fram og ønsket oss velkommen. Vi fikk lempet pargaset vårt i land og fortøyd flyene, hvorpå vi ble kjørt opp til gruvebyen som lå en drøy mils vei unna. Der ble vi anvist losji og fikk mat. Da vi hadde spist, traff vi noen vennligsinnede gruvearbeidere, hvorav to var nordmenn, som mente at kvelden var for ung til å gå og legge seg, (klokka var blitt nærmere to), og de dro oss med seg og trakterte oss med fransk konjakk og skotsk whisky av fineste sort. Da vi en times tid senere nevnte at vi hadde tatt med fire kilo reker fra Island, dro hele selskapet i løftet stemning avgårde til «hotellet» vårt for å sette disse tillivs. Da selskapet ble avsluttet ved sekstiden om morgenen, var vi alle enige om at vår Grønlandsdebut hadde vært meget vellykket.

Dagen etter gikk vi på sightseeing i blygruvene. En av ingeniørene viste oss rundt. Jeg må si at det var et imponerende anlegg de hadde. Hele greia var bygd inn i fjellet i flere etasjer. I nederste etasje var alle maskinene, elektriske generatorer, luftpumpemaskiner som ble brukt til å pumpe luft inn i gruvegangene, vannpumper, maskiner til å utvinne blyet med og meget annet.

I de øvrige etasjene var det ikke så mye å se på, men det var interessant nok. Det var anlagt jernbanespor i alle gruvegangene, og de små togene kjørte hele tiden forbi oss lastet med blymalm. Den ble kjørt ut til åpningen av gruvegangen og der ble den lesset på lastebiler som kjørte den ned til havna. Det gjaldt jo å få skipet ut så mye som mulig i løpet av sommermånedene mens båtene kunne komme inn gjennom isen.

I det hele tatt var gruvebyen atskillig mer sivilisert enn en

Frans Josesfjord, hvor innlandsisen bryter seg frem til havet.

Foto: Louise A. Boyd.

kanskje kunne vente på et såpass øde sted. Det var elektrisitet i brakkene. De hadde vann innlagt, bad og dusj var det på flere steder, samt vanntoaletter. Maten vi fikk var utsøkt. Arbeiderne, som bodde der, ga da også tydelig inntrykk av at de trivdes. I den tiden jeg var der, tror jeg ikke at jeg traff en eneste som var i dårlig humør.

Av fritidsbeskjeftigelser tror jeg det mest var fotografering som var i skuddet. Det var morsomt å se det flotte utstyret de hadde til rådighet. Andre hobbies var det selvsagt også full anledning til å dyrke. De hadde et fullt utstyrt hobbyrom for dem som var interessert.

Dagen etter, den 22., begynte vi å fly utstyret til Ellaøy hvor vi skulle være stasjonert. Det var fremdeles for mye is til å lande i Solitærbukten, hvor leiren lå, så vi måtte lande i en bukt et stykke unna og bære sakene fram til leiren.

Vi holdt på med dette et par dager, og da vi hadde fått fraktet alt, var også isen gått i Solitærbukten, så vi kunne lande der for godt. Vi ble anvist brakke, alle som hadde med flyging å gjøre skulle bo i samme brakke. Vi to flygere, de to telegrafister, tre mekanikere, kjøkkenassistent og alltingmann. Vi hadde énmannsrom alle sammen. Jeg hadde vært svært ubeskjeden og tatt det største rommet selv, noe som senere viste seg ikke å være så lurt likevel, for i og med at rommet var størst, ble det også samlingsstedet for alle beboerne, og det kunne noen ganger medføre at det ble litt vel mye folk der. Nok om det, det er ikke stort å si om vår første dag på Ellaøy. Vi hilste selvfølgelig på de lokale innvånere, noen karer fra sledepatroljen pluss et par andre som hadde overvintret der. Det var greie karer alle sammen, selv om de kanskje ikke var så pene å se på etter overvintringen. Alle sammen hadde svært skjegg og en nokså merkelig frisyre som jeg ikke hadde lagt merke til i Mestersvig, men der var det jo riktignok barber i leiren. Da jeg spurte hvordan de hadde fått den til, lo de og sa at det var den såkalte pottefrisyren. Den lages ved å sette et nattmøbel på hodet og klippe rundt kanten av dette. Det var jo riktig smart, men jeg syntes nok at resultatet ikke var fullt så vakkert som det var originalt. Vi var temmelig slitne alle sammen denne dagen, vi hadde jo fløyet helt fra morgenen av, så vi gikk til køys så fort vi hadde spist kveldsmat.

Dagen etter begynte vi vår egentlige oppgave, som var å fly vitenskapsmenn til forskjellige steder, hvor disse så skulle være en tid, og deretter hentes igjen. Det første selskapet ble fløyet til Loch Fyne. Derfra returnerte vi til Ellaøy for å fly et annet selskap til en plass som bar det maleriske navn Drømmebukten. På turen dit oppdaget vi et stort nødsignal som var lagt ut på bakken. Etter å ha satt av de folkene vi hadde med

«Revet», norsk fangststasjon på Nordøst-Grønland.

oss i Drømmebukten, dro vi tilbake for å undersøke dette. Det viste seg at det var to sveitsiske vitenskapsmenn der. Disse var transportert dit med hundeslede fra Mestersvik et par måneder i forveien og nå hadde de sluppet opp for mat, så vi tok dem med oss tilbake til Ellaøy. De var tydeligvis svært glade over å komme tilbake til et relativt sivilisert sted, de hadde visst hatt temmelig store strabaser.

Samme dag dro vi til Zackenberg, hvor ekspedisjonen hadde en liten base, for å undersøke om alt var i orden der. Det var nemlig meningen at flymannskapene senere skulle være stasjonert der en uke av gangen hver, fordi et område i nærheten av Zackenberg skulle kartlegges geologisk. Det var da greit å ha flyerne i nærheten. Der traff vi forøvrig to norske fangstfolk som hadde overvintret. De var svært glade for å få besøk, det hadde visst vært temmelig ensomt om vinteren. Fra Zackenberg dro vi videre til Daneborg, en dansk radio- og værvarslingsstasjon. Det eneste som manglet på den mottagelsen vi fikk der, var den røde løperen. Det var i det hele tatt felles for alle som hadde overvintret at de var svært gjestfrie og glade for å se

nye ansikter. Vi ble nærmest tvunget til å delta i et større festmåltid, og alle sammen ble svært skuffet da vi fortalte at vi ikke kunne overnatte. Likevel ble klokka nærmere 24 før vi kom avgårde derfra.

Dagen etter skulle flyet ha ettersyn, så vi benyttet dagen til å gjøre oss bedre kjent på Ellaøy. Vi tok med oss ryggsekk og termos med varm kaffe, og var borte hele dagen.

Mot slutten av juli begynte det å skorte på matvarene, fordi forsyningsskipet «Selbarden», som skulle ha med proviant til ekspedisjonen ikke kunne komme gjennom et belte av is som lå utenfor kysten. Den ble derfor over 14 dager forsinket. For å komplettere proviantforrådet dro vi derfor først i august en tur til Seterdal, en norsk fangstmann som bodde innerst i Nordfjord sammen med kona som også var fangstmann. De hadde overvintret tre vintre på rad. Vi forhandlet med dem om å få kjøpt noe laks til ekspedisjonen, og det var det ikke noe i veien for, så vi dro da tilbake til Ellaøy med flere tønner laks.

Jeg hadde aldri trodd at jeg skulle kunne bli lei av å spise laks, og alle var jo storfornøyd første og andre dagen vi fikk det, men da vi etter én uke fremdeles fikk laks til frokost, middag og kveld, hadde begeistringens sunket atskillige grader under nullpunktet. Vår absolutt utmerkede kokk forsøkte å kamuflere laksen i en mengde forklodninger, men til ingen nytte. Alt ble gjennomskuet. Han var mildest talt fortvilet, og jeg kan godt forstå ham. Det må jo være litt av et mareritt for en kokk å kunne fordype seg i en så eksklusiv fisk som laks, og som eneste resultat få se at folk rynker på nesa. Heldigvis kom «Selbarden» med provianten før sinnene hadde blitt altfor opprørte, til stor lettelse for alle parter.

De Lemos, som lenge hadde hevdet at vikingblodet fremdeles fløt i årene til Nordens sønner, beviste dette en dag ved å få på seg badebukse og ta seg en svømmetur i et vann inne på Ellaøy. Jeg må med skam bekjenne at mitt eget vikingblod var noe for tynt til at jeg følte meg noe særlig fristet til å følge eksemplet, selv om de Lemos forsikret at vannet var deilig og

varmt. Jeg har en mistanke om at han ville ha sagt det selv om han hadde frosset fast i det.

Noen dager senere, den 4. august, dro de Lemos, Andersen og jeg ut for å se hvordan det sto til med de karene vi hadde satt av i Drømmebukten. Vi landet i Drømmebukten, men vi fant ingen folk der, så vi bare lempet ut den posten som var kommet til dem, pluss et par proviantkasser. Derfra dro vi videre for å se etter noen andre ekspedisjonsmedlemmer som var blitt satt ut med heliokopter på et fjell i nærheten av Hurry-fjorden. Vi kunne ikke lande der, men vi så at de vinket til oss, så alt var tydeligvis i skjønneste orden, og vi begynte derfor på hjemturen. Været var strålende, og jeg klatret til 4000 fot for å komme over fjellene. Da vi hadde fløyet en halvtimes tid i retning mot Ellaøy, fikk jeg se en båt som tydeligvis hadde ankret opp inne i bunnen av Mount Norris-fjorden. Nå er det strøket mildest talt øde, så jeg kunne ikke for mitt bare liv begripe hva en båt skulle der å gjøre. Det så ikke ut til å være folk ombord heller, så jeg tenkte det var best å kikke litt nærmere på den. Som tenkt, så gjort, jeg gikk ned og fløy lavt over den for å kunne lese navnet på skipssiden. Det viste seg å være «Jopeter», den norske båten som etter sigende skulle være forlist året før.

De Lemos, som satt på høyre siden i flyet, og derfor ikke hadde sett båten skikkelig, dyttet til meg i siden og spurte hva det var for en båt. Da jeg svarte at det var «Jopeter», ble han meget ivrig og ba meg ta en runde til rundt den for å forvise oss om at det virkelig var «Jopeter». Vi så gjorde, og det var ingen tvil, det var virkelig «Jopeter» som lå der, tilsynelatende uskadd. Det norske flagget hang der ennå og vaiet i vinden. Det var dessverre for mye dravis til at vi kunne lande der den dagen, så vi måtte fly tilbake til Ellaøy uten å undersøke nærmere.

Neste morgen fløy vi tilbake til Mount Norris-fjorden med Lauge Koch og noen andre ekspedisjonsmedlemmer. Nå var isforholdene bedre, og vi landet og taxet inn til skipssiden. Vi fortøyet flyet der og gikk ombord. Overalt ombord hersket den

villeste uorden. Båten ga tydelig inntrykk av å være forlatt i all hast. Som bekjent ble størstedelen av mannskapet reddet i amerikanske helikoptere. I lasterommet var det bare ca. ½ m vann over dørken, noe som må sies å være meget lite, tatt i betraktning hvor lenge båten hadde ligget i sjøen uten å bli lenset. Vi var ombord ca. 1 time, deretter fløy vi tilbake til Ellaøy etter å ha satt igjen en vakt ombord. Vi hadde allerede dagen før gitt beskjed om funnet til Danmark, og allerede dagen etter kom «Teisten», et dansk militærfartøy for å overta vaktholdet. Noen dager etter kom så «Polarbjørn» og «Melshorn», som skulle slepe «Jopeter» tilbake til Norge.

Dette funnet var jo en morsom avveksling i dagliglivet, men snart var vi tilbake i den gamle tralten igjen. Det var vår tur til å dra til Zackenberg. Mannskapet på det andre flyet hadde allerede vært der en uke, og nå skulle vi bytte. Vi skulle drive med foto-grafering fra Zackenberg og nordover, og vi skulle ha med oss to sveitsiske vitenskapsmenn, Haller og Schwarzenbach. De to er forøvrig de mest iherdige mennesker jeg har truffet. Jeg går ut fra at de sov en gang i blant, men jeg så det aldri. Fra Zackenberg foretok vi en mengde flyturer i alle retninger. De to sveitserne var utrettelige, alt som het døgnrytme var en saga-blott. Vi måtte like ofte ut å fly kl. 2 om natten som midt på dagen, søndag som hverdag. Men selv om det var slitsomt, så var det interessant og lærerikt. Haller og Schwarzenbach fortalte villig vekk om planteliv og geologisk struktur av Grønland. På den måten lærte vi landet å kjenne fra alle mulige sider.

Det var mye moskus i nærheten av Zackenberg. Vi fløy stadig over store flokker av dem. De var morsomme å se på, for med det samme de hørte lyden av flyet, stilte hele flokken seg i ring med hodene utad. Jeg går ut fra at det var en slags forsvarsstilling. En dag, like etter at vi hadde landet på Krummelangsjø, fikk jeg forresten se et trist syn. Det var en moskusokse som hadde brukket det ene forbenet, slik at det sto ut i rett vinkel. Den var ensom, tydeligvis forlatt av flokken. Vi hadde dessverre ikke noen mulighet for å få avlivet den, vi var uten gevær akkurat da.

Den 11. august var i ferdige med oppholdet vårt på Zacken-

berg, og vi dro tilbake til Ellaøy. Det var fremdeles midnattsol på Ellaøy, men jeg tror det var den siste dagen. Ettersom august skred fram, begynte det å mørkne om kveldene. Oppholdet vårt på Grønland begynte nå å nærme seg slutten. Oppdragene våre gikk nå ut på det motsatte av det de gjorde i begynnelsen, vi måtte nå hente alle dem som vi hadde etterlatt oss på forskjellige steder og fly dem tilbake til Ellaøy, hvor de så ble sendt tilbake til den siviliserte verden i tur og orden.

I slutten av august var det blitt temmelig mørkt om nettene, og det begynte også å legge seg ny is på vannet. Den smeltet riktignok i løpet av dagen, men det var nokså tydelig at Grønland begynte å vise sin mer ugjestfrie side. Det var i hvert fall ikke trygt å være der stort lenger med sjøfly.

Den første september dro Lauge Koch til Island med de fleste av de gjenværende ekspedisjonsmedlemmene, og så var det bare oss flymannskapene igjen. Det var meningen at vi skulle følge dagen etter, men været var så dårlig at vi utsatte avreisen til den 3. sept.

Tilbaketuren gikk stort sett smertefritt. Vi tok av fra Mestervik kl. 13.05, og landet i Reykjavik kl. 19.30 om kvelden. Der ble vi møtt av Lauge Koch og de andre som tydelig var glade for at begge flyene var kommet tilbake i god behold. Dermed var ekspedisjonen slutt og dagen etter dro vi alle hver til vårt etter en lang og begivenhetsrik sommer.

Ett besök på Vitön

Av

Arvid Moberg.

Att komma till Vitön är inte lätt. Få har ärende dit, de flesta fångstskutor som numera besöker farvattnen öster och norr om Nordostlandet är små och har ringa utrymme för en passagerare. Sedan 1933 hade jag gjort åtskilliga försök att ta mig i närheten av Vitön, men isen sade alltid nej vid Sjuöarna, i den mån inte så skedde långt tidigare. Årstiden måste vara den rätta; också en del annat får lov att stämma.

Sommaren 1957 hade jag förmånen att få delta ombord på M/S «Sjövern» under fartygets expedition till Svalbard i Norsk Polarinstitutts regi. Ledare för expeditionen var kaptenlöjtnant Kåre Z. Lundquist, skeppare var Alfon Sebakk från Tromsø. «Sjövern» tillhör Sjökartverket, har specialinredning för sjömätning och besitter den i nordliga farvatten värdefulla egenskapen att äga en kraftig ishud. Med detta goda fartyg lät oss nu Lundquist se skilda delar av de kalla kusterna, från Sydkapsön och Hornsund runt västkusten och nordsidan, upp och ner i Hinlopen — där vi aldrig såg ens en gnutta is —, in i Lomfjorden och genom Ormhålet till Storfjorden. Till Wahlenberg-, Murchison- och Brännvinsfjordarna hade vi ärenden, två gånger sökte vi smyga oss österut förbi Nordostlandets Nordkap, men förgäves: drivisen var oss för svår. Nog hade det gått att forcera isbältet, men avsikten var inte att gripa till våldsamheter för att kanske nödgas låta dagarna gå utan att få någonting på

papperet. En massa arbete måste göras, hydrografering och magnetiska mätningar och därtill åtskilligt annat.

Vi gick kurser, mätte vinklar och förbrukade ofantliga mängder med registreringspapper i ekolodsapparaten. Och så snart vädret var skapligt blev det landstigning med observerande av solpassager och med långa serier av magnetiska mätningar, ett härligt liv för den som älskar att stå stilla och frysa.

På Lundquists arbetsprogram stod mätningar på Vitöns båda spetsar, och inte utan spänning siktade vi litet var på den detaljen. Två gånger nödgades «Sjövern» som nämnts vända på grund av isen norr om Nordostlandet. Lördagen den 24. augusti låg vi i Kinnvika i Murchisonfjorden, tre dagar senare skulle vi vara tillbaka där enligt avtal; det beslöts att göra ett tredje försök på nordsidan. Gick det inte nu så måste Vitön strykas från årets program.

Klockan 20 den 24. augusti sattes fart ut från fjorden. Vind och sjö var nordväst, fastän radion hade lovat sydost. Klockan 3 på natten var vid syd Sjuöarna och klockan 9 på morgonen 1,2 kvartmil norr om Foynön, som skymtade i diset. Kursen var 95 grader, rätt mot Vitöns nordöstra udde. Något litet is låg invid Brochön. En svag bris kom från nordost.

Hela söndagen den 25. augusti var det dålig sikt med dis och av och till dimma. Framåt middagen blev det dags för land, men ingenting i den vägen stod att upptäcka. Lundquist var fylld av förtröstan i alla fall: Vi är snart där! Och mycket riktigt, strax efter klockan 16 varskodde styrman Sören Sörensen om att land var i sikte. Det blev snart uppenbart för alla att den svaga färgskiftningen som syntes i den grågula väggen om styrbord betydde land, även om land i det här fallet var det samma som is. Ekolodet varslade också om stigande sjöbotten.

Vi var vid Vitön.

Töcknen skingrades efter hand och vi kunde, med avbrott, se akt på detaljer i den väldiga isbräckan, som vi följde österut på ett djup av 120 — 30, ett par gånger ned till 10 meter.

Genom radion fick vi kontakt med M/K «Isblink» av Tromsö, som låg 60 kvartmil norr om oss, invid iskanten, som var tät

och jämn till följd av de starka sydvindar som hade varit. «Isblink» hade gått upp söder om Nordostlandet, där isen var helt undansopad.

Klockan 17 ankrade vi utanför den östligaste udden, en landtunga som stack fram under glaciären. Det skulle vara Kraemerpynnten, men på sjökortet är den inlagd västligare än den udde vi kommit till.

Stranden var omgärdad av stora isklumpar, sannolikt lämningar av kalvisen från de väldiga bräckorna på ön. Ett kallt regn föll men rensade luften, ty vid 20-tiden klarnade det ovan till och vi kunde av och till skymta solen. I kikarna upptäckte vi att en isbjörn låg inne på land.

Lundquist bestämde att försöka en observation; han, matrosen Julius Jakobsen och jag tog motorbåten och begav oss in till udden med instrument, stativ och gevär. Björnen reste sig och gick undan, Lundquist reste stativet på landets högsta punkt, monterade upp instrumenten och satte i gång med Jakobsen som protokollförare. Jag var strängt förbjuden att komma i närheten med min starka magnetism från gevär, kamera och ljusmätare — i stället skulle jag söka medverka till att björnen inte kom och avbröt tvåtimmarsserien.

Bamsen var snäll: efter en stund gick han ner i en svacka och lade sig. Låg där som en kossa, ganska ointresserad av Lundquists arbete för att bestämma missvisningen, tittade på oss någon gång då och då över ryggen. Efter en stund fick vi se en andra björn som gick upp på glaciären och försvann i höjden.

Varför inte skjuta björnen i svackan? Jo, ombord fanns bara en man som kunde flå en isbjörn, och han hade lovat den som kom hem med en död björn att också få flå den.

Den isfria udden mätte ungefär 300 meter tvärs över och från spetsen till glaciärens början var omkring 200 meter. Moränmarken var till stor del täckt av mossa. Det var gott om helt vita kiselstenar. Flera hundra ismåsar höll till på slätten; det var många ungfåglar bland dem. På mossan syntes lämningar efter en massa reden. Tärnor höll till vid glaciärkanten. Andra fåglar än de nämnda såg ingen av oss.

*Forfateren med Andrée-
støtten i bakgrunnen.*

Klockan 1 på natten, efter tre timmars arbete, var vi färdiga och drog oss ner till båten, följda av ismåsarnas avskedskör. Fåglarna hade för övrigt hållit konsert utan avbrott så länge vi varit på udden.

När vi kommit ut från stranden och tagit oss igenom barriären av de tunga isklumparna kom bamsen från svackan, vår björn, för att säga farväl. Längre stod han och tittade efter oss.

Så gick «Sjövern» söderut och västerut. Strax söder om udden var mycket kraftig ström; det såg ut ungefär som det kan göra i Heleysundet. I klart väder stävade «Sjövern» åt sydväst. Vi tyckte oss kunna märka att Vitöns nordbräcka är högre än den sädra. Timme efter timme glaciär — vilken underlig ö! Ytan går på många håll formligen i vågor.

Klockan 4.25 på morgonen ankrades utanför västra näset, så nära Andréepplatsen vi trodde oss kunna komma. Med kikarna sökte vi efter monumentet från 1931 och trodde oss också se det. Vad vi med säkerhet såg var en björn uppe på glaciärsluttningen.

Efter frukosten begav vi oss i land, Lundquist, Sörensen, matros Odd Olsen, stuert Ragnar Hanssen och jag. Också här låg en krans av isklumpar intill stranden och det var besvärligt att komma i land. Det isfria landet är här mycket vidsträcktare än på den motsatte udden, men vi hade kommit i land nära vårt mål och behövde inte vandra så långt. Marken bär spår av gamla strandvallar och är sönderskuren genom smältbäckar.

Uppe på en stor stenhäll står det minnesmärke, som Ahlmann-expeditionen 1931 byggde strax ovanför Andréemännens sista lägerplats. På en kopparplatta står namnen S. A. Andréé, N. Strindberg, K. Fraenkel och året 1897. Strax öster om monumentet reste Lundquist och Sörensen mätstativet och satte fart på observationerna. Jag gick neråt lägerplatsen och blickade ut över den från klippan. Genast fick jag syn på en stång som låg på marken ungefär fem meter från klippan. Jag gick dit och fann att i stångens ena ände var fastskruvad en metallspets. På spetsens ena sida var ingraverat «W. Wiklund» och på motsatta sidan stod «Andréés polarexp. 1896». Redskapet var en ispik, uppenbarligen konstruerad speciellt för expeditionen. Längden med skaftet, som var avbrutet i övre ändan, var 170 centimeter.

Strax nedanför klippan var ett område av marken täckt av en iskaka, enligt vad jag sedan fann upp till omkring en decimeters tjocklek. Vi tre som inte hade befattning med observationsarbetet satte i gång med att hacka sönder isen och använde för detta ett litet spett och en slägga.

I klippväggen omedelbart intill tältplatsen finns en hylla av 35 — 60 cm bredd. Där låg ett skikt av sand, och i denna anträffade vi kapsylen till en flaska samt några glassbitar från denna senare, vidare en torskkrok med 5 cm gap och en metallring till fotogenkök.

Andrée-ekspedisjonens siste leirplass.

På den snö- och isfria marken ungefär tio meter från klippväggen låg ett par knappar, en aluminiumkopp, nio cm vid och sex cm hög, med handtag av två aluminiumgrepar, som var hopbundna med garn, en komag med låg klack, en burk med skosmörja, och ett antal sönderrivna och hopklämda aluminium- och kopparburkar. En del av dessa var med maskin stämplade «John Ericsson & C:o Malmkilnadsgatan 44, Stockholm».

Ur istäcket hafkades fram en fem meter lång, drivvedsstock och ett ungefär lika långt ben från en val, uppenbarligen de samma som anträffades på platsen 1930 och som då ansågs ha tjänat till att hålla fast tältet vid marken. Stocken låg ungefär fyre meter från klipphyllan och parallellt med denna, valbenet i rät vinkel däremot. Ur isen togs upp en del mycket illa medfarna klädespersedlar, såsom en kort vante, ett par långa fingervantar, rester av en strickad tröja, delar av ett par byxor och i riktning åt fotsida från dessa ett par strumpor och en lappsko med hö i. De senare föremålen låg ungefär två meter

från klipphyllan dårlig lukt märktes då vi hackade loss dem.

Norr om tältplatsen var två upplag av drivved — de samma som konstaterades 1930, skulle jag tro. Halvvägs till vad som varit Strindbergs grav från tältplatsen fanns en hel del ben, som samlades ihop och senare konstaterades härröra från en snadd. Strax norr om tältplatsen låg fastfrusen vid marken ryggpartiet av en isbjörn, som också tillvaratogs. På olika ställen inne i iskakan låg delar av en isbjörnsfäll; man fick intryck av att den hade tjänat som underlag i tältet.

Spritt omkring platsen låg diverse ting, såsom repstumpar, delar av flätade korgar, bitar ur sönderslitna kärl — det föreföll oss som om björn hade klöst sönder dessa för att komma åt innehållet — och trasor av gummerad duk. Vidare hittades där en adresslapp med påskrift «Andrées polarexpedition 1897». Väster om tältplatsen låg en fickkniv med pärlemorskäft, som hade ett hjärta som dekoration — 1930 anträffades tre liknande knivar.

Mitt inne i iskakan låg omslaget till ett cigarrettpaket «Teddy» som vållade oss en del huvudbry, när det föreföll sannolikt att paketet vore från början av 1900-talet. Emellertid har tillverkaren senare upplyst om att omslaget i fråga var i bruk till år 1935. Paketet på Vitön härrör därför sannolikt från 1930 eller 1931.

Efter några timmars arbeten begav vi oss ut till «Sjövern», och då märkte vi först hur eländigt vädret var. Det blåste en kall vind och duggregnade. Än en gång gick vi in till stranden med motorbåten för att hämta alla de föremål, som samlats. När vi för andra gången lämnade Vitöns sydvästra udde var det med en stark känsla av vemod och allvar. Inte ens den minsta blomman såg vi på ön, bara mossor. Jag tror det är svårt att tänka sig ett mer sorgbetonat landskap.

De enda levande väsen som syntes på sydvästra udden, bortsett från björnen som försvann uppe på glaciären, var stormåsar. Inga andra fåglar var att upptäcka. Andrée berättar i sin andra dagbok om ismåsarna: («Våra värsta rofdjur... som alltid

hålla till omkring vårt läger och vårt köttförråd, samt med slagsmål, vidriga skrik och inbördes strid och afundsjuka nu göra intryck ej af oskuldshvita dufvor utan af veritabla asfåglar») vid lägerplatsen på Vitön, och A. G. Nathorst fann dessa fåglar den 19. augusti 1898 på sydvästra uddens norra del i stor mängd; deras bon låg tätt intill varandrs på marken, men däremot anträffades inte en enda unge. Hans W:son Ahlmanns expedition 1931 noterade ismåsar på västra tundran i början av augusti, dessutom ejder och tjuvjo. Den 26. augusti 1957 var ismåsen helt försvunnen från sydvästra udden och ersatt med stormås. (Samma sak konstaterade jag några dagar senare i Sveagruvan.)

Ombord sorterades fyndmaterialet och rengjordes så gott sig göra lät. I lämningarna av byxorna låg i högra fickan en läderrem, en kort kam och tre engelska hagelpatroner nr. 20. Inne i strumpan låg någonting, och detta fann jag vara ytterligare två strumpor, inuti varandra, och inne i den innersta strumpan låg några små ben jämte en illaluktande materia. Av beskrivningarna från 1930 att döma skulle detta härröra från Fraenkel.

Ryggradspartiet fördes — liksom fyndmaterialet i övrigt — till Oslo och undersöktes dels på universitetets zoologiska institution, där det slutligt fastslogs att det rörde sig om lämningar efter en isbjörn, och dels på veterinärinstitutet. Enligt utlåtande av specialist kunde vid undersökning icke konstateras förekomsten av några trikiner. Vävnaderna var till följd av sin ålder underkastade strukturförändringar.

Sedan fynden rengjorts, torkats och undersökts översändes de af Norsk Polarinstitut till Andréemuseet i Gränna, vars ledning är en gång med glädje kunde anteckna det välvilliga intresse för de svenska Andréesamlingarna, som visats från norskt håll och varigenom museet kunnat kompletteras med de senaste fynden.

Anledningen till att 1957 ytterligare föremål kunde tillvaratas på Vitön var ytterst den höga lufttemperaturen denna sommar, varigenom isskällan på tältplatsen reducerats. Den 22. augusti 1954 var folk från konsul Odd Bergs M/Y «Havella» i land vid

Andréeplatsen men fann ingenting av det som nu låg öppet för oss. Fotografier från 1954 visar att istäclet på marken då hade väsentligt mycket större utsträckning än 1957. — Den sida av ispikens skaft, som låg mot marken, var jämnt under det att den uppåt vända sidan var hoptorkad så som trä brukar bli med tiden i Arktis. Ispiken måste därför rätt länge ha varit utsatt för luftens inverkan.

*

Hur dog Andréemännen? Helt naturligt har den frågan starkt sysselsatt alla som något tagit del av de tre polarfararnas öde. I boken: «Med «Örnen» mot polen», utgiven 1930 av Svenska sällskapet för antropologi och geografi, citerar professor Nils Lithberg en fångstmans tal om förfrysning som «det riktigaste svaret på Andrée-expeditionens sista gåta». Ganska snart övergavs emellertid den uppfattningen. H. U. Sverdrup höll kvävning eller koloxidförgiftning som den sannolikaste orsaken; denna teori höll han på när jag 1954 hade ett samtal med honom i anledning av trikinuppgifterna från Danmark.

Ett visst uppseende väckte den danske läkaren Ernst Adam Tryde med sin bok om de döda på Vitön, med undertiteln «sanningen om Andrée». Frejdigt påstår författaren att trikiner och ingenting annat än trikiner orsakat de tre människors död. («... den parasitinfektion som på så kort tid lyckades döda dem alla tre ungefär samtidigt»). I isbjörnlämningar i Grännamuseet hade dr. Tryde lyckats påvisa trikiner.

En man som intensivare än de flesta var sysselsatt med Andréegåtan var professor H. N. Pallin, vilken personligen hade en viss arktisk erfarenhet. Han har arbetat ingående med Andrées andra dagbok, till vars tolkande han lämnat ovärderliga bidrag. Liksom en annan Andréeforskare, ingenjör U. Windisch i Göteborg — i likhet med Pallin och Tryde avliden för ett par år sedan — anslöt han sig helt till uppfattningen att de tre polarfararnas död vållats av en katastrof (drunkning?) för Strindbergs del och av kvävning eller kolosförgiftning inne i tältet för Andrée

och Fra enkel. Det torde vara nästan säkert att alla tre omkommit snart efter den 8. oktober, då Andrée gjorde sin sista dagboksanteckning. Påfallande är att denne man, som hade lätt för att gripa till pennan, inte med ett ord nämner om Strindbergs död.

Antagandet att trikinos varit dödsorsaken i alla tre fallen synes förutsätta en kontinuitet i sjukdomsförloppet som förefaller en lekman otänkbar i verkligheten.

Supercooled Fish from Northern Labrador

Av

*Malcolm S. Gordon*¹⁾

The blood and other internal fluids of marine fishes generally begin to freeze at temperatures in the range -0.7 to -0.9 °C. Hydrographic and biological survey work done in some of the fjords in northern Labrador within the last eight years showed that large populations of fishes live in these fjords at temperatures of -1.7 to 1.8 °C^{1,2}. The shallow water fishes live at these temperatures from fall to spring, the deep water fishes (below about 100 meters) all year round. How do these fishes survive — why don't they freeze?

Dr. R. H. Backus, the ichthyologist most concerned with the general natural historical study of the fishes collected in Labrador during several summer cruises made by the research schooner «Blue Dolphin», was first asked this question of comparative physiologist Prof. P. F. Scholander while both were at the Woods Hole Oceanographic Institution, Woods Hole, Massachusetts, in 1952. The question resulted in several expeditions and produced a very startling conclusion.

The first trip was made in April 1953 by Scholander and a zoologist then at Cornell University, T. Hammel. They made valiant efforts to reach the Nain area in northern Labrador, but were thwarted by the weather (it was too warm, and the coastal ice melted so that airplanes were unable to land on it).

¹⁾ Department of Zoology, University of California, Los Angeles, California.

The trip was salvaged, however, by switching to Frobisher Bay, Baffin Island. Water temperature conditions at Frobisher are very like those in Labrador (the shallow water temperature in April was -1.6°).

After overcoming further difficulties, Scholander and Hamel were finally able to catch three small sculpins through holes in the sea ice of Frobisher Bay. These yielded enough blood and eye fluid to show that the fishes there avoided freezing in just the way one might have expected them to — by increasing the freezing point depression of their internal fluids until it was almost the same as that of the water in which they were swimming.

This was fine, but not enough to make things completely certain. There were still the questions of whether the fish in the deeper parts of the Labrador fjords did the same thing, what the nature of the «antifreeze» substance used by the fish was, whether or not there were any seasonal changes in the situation, and so on. An expedition to Labrador during the summer of 1954 followed.

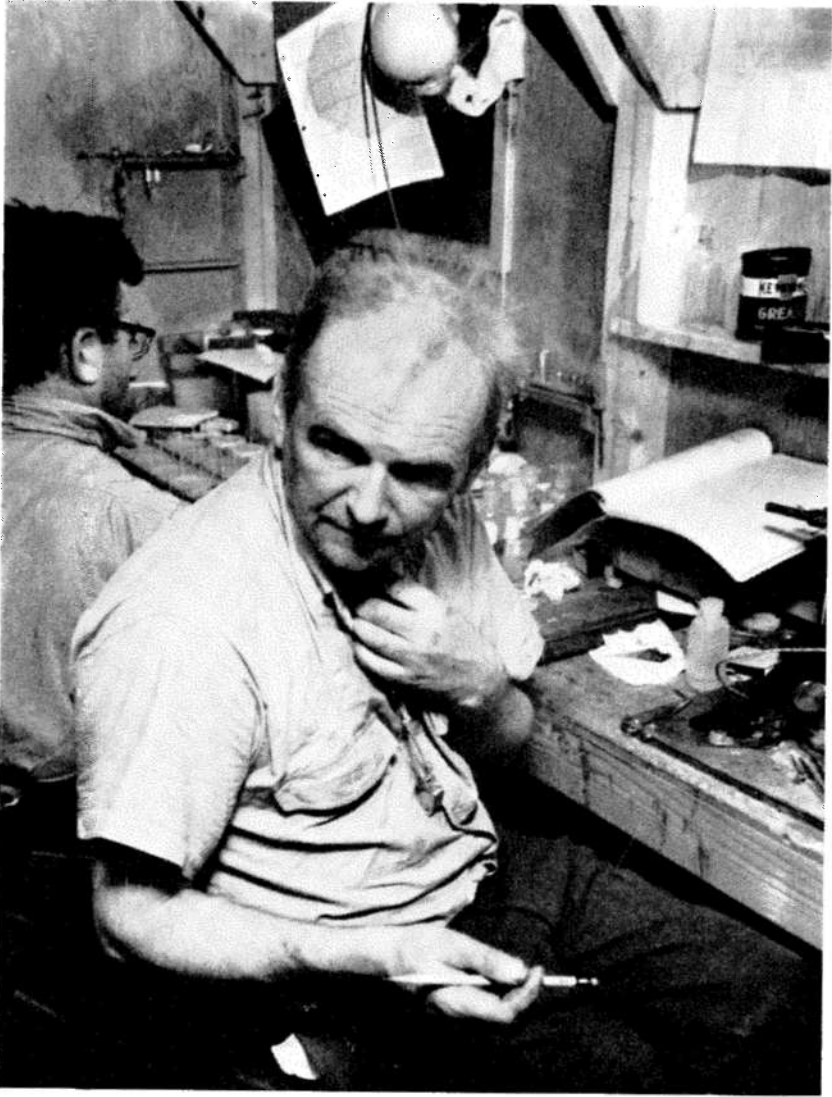
The Woods Hole Oceanographic Institution was the scene of considerable preparatory activity during the winter of 1953—1954. Prof. and Mrs. Scholander, physiological chemist L. van Dam, biophysicist J. Kanwisher, Mrs. Kanwisher, and many members of the workshop staff at the Institution gradually built up supplies of the necessary equipment — both for the fish study and for several other projects that would be worked on. This equipment included U.S. Army seven man tents for living purposes and a small prefabricated laboratory for working. Financing was obtained mostly from the U.S. Office of Naval Research via the Arctic Institute of North America, and the aid of Commander David C. Nutt (USNR) and the research schooner «Blue Dolphin» enlisted. Dr. W. J. Nickerson, a microbiologist at Rutgers University, and the writer (then at Cornell) were contacted and filled out the rest of this part of the scientific party. Mr. R. T. Wilce, a botanist from the University of Michigan, later joined the group for a while.

The plan was to use the «Blue Dolphin» to ferry this party and their gear from the U.S. to Hebron Fjord in northern Labrador. There, a suitable area for the fish study and other work would be chosen and the whole affair set ashore. This would be in early July. A local Eskimo and his power boat would be hired, the man to act as guide and general assistant, his boat to be a platform from which to trawl for the fish living near the bottom of the fjord. The «Blue Dolphin» would then be available for any needed scientific or logistic support, but Commander Nutt and her crew would generally occupy themselves with studying various aspects of coastal oceanography and geology (these being part of the survey of such things begun by the «Blue Dolphin» in previous summers). Shortly after the middle of August the ship would retrieve the shore party and its gear and return to the U.S. with all concerned.

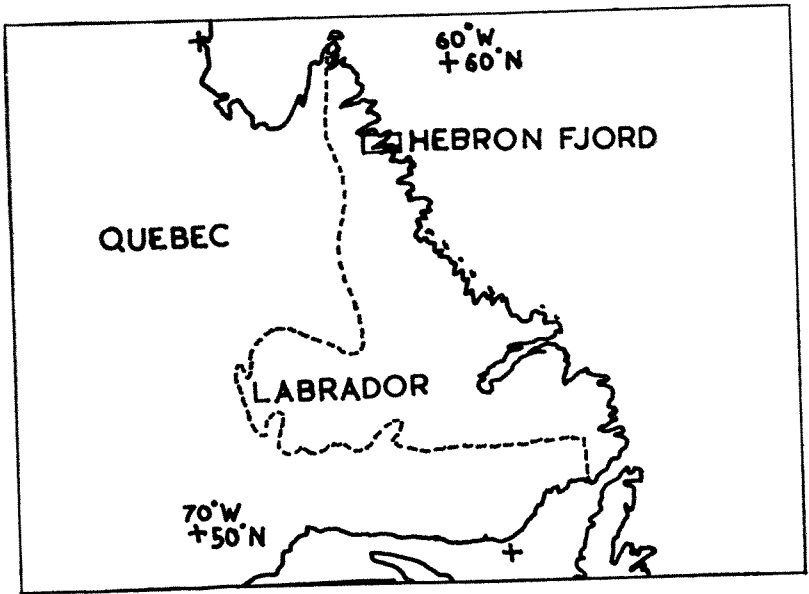
Everyone expected the answers to the questions about the fish to be known by the time we returned. We shall see that they were not.

The «Blue Dolphin» sailed from her home port of Boothbay Harbor, Maine on June 21, 1954, with all the equipment and most of the shore party aboard (the women travelled by commercial carriers most of the way and were met at Nain, Labrador; Wilce did the same and was met at Red Bay, Labrador). Dense coastal pack ice from Hamilton Inlet northward made the outbound trip somewhat slower than had been expected, but, on July 7, Hebron Fjord was finally reached. The shore party was established at a point about 17 miles inland from Hebron settlement on July 8. Mr. Peter Hay, an Eskimo guide, and his motorboat had been hired at Nain.

Camp on shore was organised and work begun within a very few days. Hay's boat was fitted for towing a 16 foot otter trawl by means of a wire cable stored on a small gasoline-powered winch. The apparatus for doing measurements of the freezing point depression and salt content of samples of fish blood were put in operating order, and Scholander, van Dam and the writer busied themselves with finding out what the story was with the

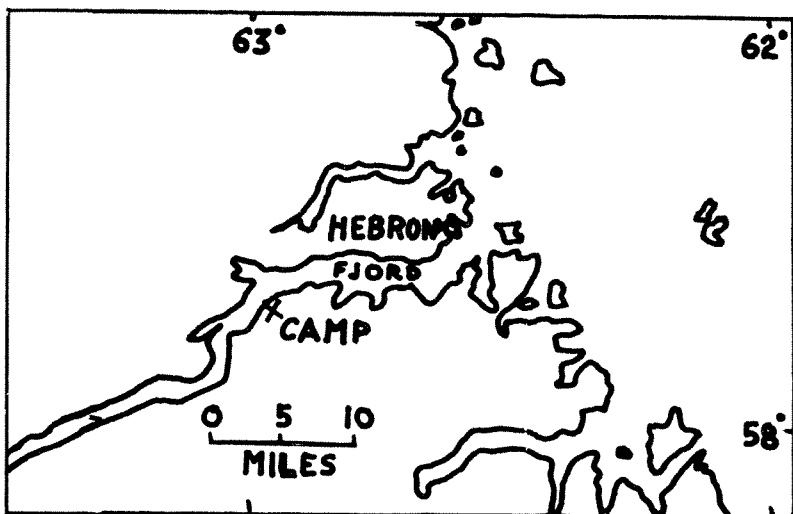
Prof. Scholander at apparatus for measuring freezing point depression of fish blood. Physiological chemist van Dam in background. Photograph by David Linton.

fishes in both the deep and shallow waters just offshore. The other members of the party began work on their respective projects — ranging from studies of respiratory rates at different temperatures in organisms as diverse as lichens and intertidal zone snails to collection of marine algae and establishment of cultures of the locally abundant micro-organisms.

Time was also taken to set up a makeshift, though usually very efficient, fish smoker, so that the numbers of Arctic char (salmon-like fishes abundant in many areas of the Arctic) caught in the gill-nets we set just offshore could be made even more delicious to eat than they were when fresh.

The first groups of freezing point depression determinations made on blood samples from various of the deep water fishes (sea snails, Arctic cod, eel pouts and two kinds of sculpins) surprised and puzzled us — later groups only served to compound the puzzlement. The fish all had freezing point depressions very nearly the same as those for ordinary marine fishes,

namely -0.9 to -1.0 °C. This was very strange — all of these fish should have been frozen.

Samples were also taken from various shallow water fish in the fjord, living at summer temperatures of $+4$ to $+7$ °C, (fjord cod, Arctic char and short-horned sculpin). They were in the expected range of -0.7 to -0.9 °.

We then tried two things. First, we put both shallow and deep water fishes into a controlled temperature water bath to see at what temperatures the intact, living fish would freeze. Second, we put some of the shallow water fishes, alive, into a cage and lowered them to the bottom of the fjord for periods long enough so that, if they were going to freeze, they would do so. We also had the «Blue Dolphin» check the deep water temperature in the areas from which we got our fish — this to make sure that the temperature was what we thought it was. After checking the calibration of the «Blue Dolphin's» thermometers we were satisfied that it actually was -1.7 °.

The experiments with freezing both shallow and deep water fish in a trough very quickly showed that they all died apparently

frozen, at very nearly the temperatures at which their blood began freezing. Only occasional individual Arctic cod did not develop fatal injuries from formation of internal ice crystals when exposed to the same temperature as that at the bottom of the fjord.

The shallow water fish lowered to the bottom of the fjord, however, showed no bad effects from their experiences. Groups of small shorthorned sculpins which were kept in a cage on the fjord bottom for three hours survived afterward in apparently perfect health for as long as they were observed (up to three or four days after the lowering). Two fjord cod and two shorthorned sculpins which were kept at the bottom for up to eight days also showed no signs of damage. These fish, however, increased their blood freezing point depressions markedly (see below).

At this point we could only think of two further possibilities — one reasonable, the other apparently very far-fetched. The first was that the increased pressure of the water on the fishes at the bottom of the fjord lowered their freezing point depressions enough so that they did not freeze. This was quickly tested and eliminated by measuring the freezing point depressions of blood samples from deep water fishes, the samples in capillary tubes under pressures equal to those at the fjord bottom. The pressure effect was exactly that expected from physical data on the freezing of pure water — namely 0.1°C. , and far from enough to account for the observed effect

The second possibility was that the deep water fish were supercooled. Pure water can be cooled far below its true freezing temperature and not freeze, if treated carefully. Samples of deep water fish blood were kept at -2° in a freezer chest for a week — none froze. But could this happen in an actively moving fish, with its blood circulating? This seemed very unlikely. There was also the problem of the unfrozen shallow water fish and their changes in blood concentration.

This is as far as we were able to go that summer. It was a group of very puzzled people who disembarked from the «Blue Dolphin» at Boothbay Harbor on August 30.

*Gordon taking blood sample from heart of short-borned sculpin.
Photograph by David Linton.*

Observations made in the laboratory in Woods Hole early the following winter solved the problem for the deep water fishes. A few individuals of a locally common small fish (killifish) were put into a beaker of sea water at -3° — a temperature below both their freezing point depressions and that of the sea water in which they were swimming. The killifish, and two other kinds of fish tried afterward, survived such supercooling quite easily. If the surface of the water was touched with an ice crystal, however, a shower of ice crystals formed in the beaker and the fish inside immediately died in convulsions, frozen stiff. Such frozen fish, if partially thawed in the hand, produced similar showers of ice crystals and killed other fish when placed in beakers containing water in the same state. The fish were, therefore, frozen and the ice crystals were able to propagate through their skins.

A further demonstration of this last occurred if fish in a beaker of sea water at -1.5° , a temperature below the fishes' freezing point depression but above that of the sea water, were touched with crystals of ice. Such fish immediately died in convulsions, frozen stiff.

These experiments showed clearly that small amounts of supercooling (up to perhaps 2.5° or so) can be tolerated by fishes — as long as there is no ice about. This is pretty surely what happens with the deep water fishes in Hebron Fjord (there is no ice 100 or more meters down, even in winter!) and accounts for the survival of the shallow water fishes lowered to the bottom of the fjord. The death of the fishes in the freezing trough at the surface was quite certainly the result of ice crystals in the water in the trough touching the fishes.

The situation in the shallow water fishes in winter, when the water temperature is the same as that in the deep water all year round, was now the major question remaining. The Frobisher Bay data obtained during the first expedition were suggestive, but inconclusive. The same was true of the increased concentrations found in the shallow water fishes kept at the fjord bottom for more than a week during the summer.

Scholander and Kanwisher visited Hebron Fjord again for a two week period in March 1955. Fishing through holes in the ice, with the aid of several Eskimoes, they quickly obtained blood samples from fjord cod and short-horned sculpins. These winter fish had internal concentrations very nearly the same as the concentration of the sea water in which they were swimming.

It appears that the shallow water fishes, which encounter considerable ice during the winter, change their blood concentrations seasonally, apparently under the influence of temperature changes. They avoid freezing by increasing the concentration in their blood of some sort of antifreeze substance. It seems unlikely that the deep water fishes make such changes, as their environmental conditions are constant and ice free all year round.

This is the present state of the problem. In science, however, answering some questions usually produces many new questions.

«The case of the supercooled fish» is no exception. Measurements of the salt concentration in the blood of all the fish studied were made, along with the freezing point depressions. As expected, most groups showed a quite constant relation between these quantities. The shallow water fish in winter were an exception, however. In these, while their freezing point depressions were about twice their summer values, their salt concentrations increased by only about 20 %. Their antifreeze is therefore not just salt — what is it?

The seasonal changes in blood concentration also bring up questions about water balance in the shallow water fishes. Any marine fish that is less concentrated than the sea water in which it is swimming has to do considerable work to make up for the water it continually loses by osmosis, primarily across its gills. The winter fish at Hebron get around virtually all of this problem by being almost the same concentration as their environment. Why do they go back to the, admittedly more usual, but fairly surely more difficult, situation of having low internal concentrations in summer? Perhaps the seasonal differences in temperature have some influence here.

And there are other questions. Another extended trip to Labrador is planned for the near future, during which some of these may be answered. Still others will then appear, however — of this I am confident.

REFERENCES

1. Nutt, D. C. and L. K. Coachman. 1958. The oceanography of Hebron Fjord, Labrador. *J. Fish. Res. Bd. Canada* 13 : 709—758.
2. Scholander, P. F., L. van Dam, J. W. Kanwisher, H. T. Hamel and M. S. Gordon. 1957. Supercooling and osmoregulation in arctic fish. *J. Cell. Comp. Physiol.* 49 : 5—24.

Litt om fiskerigrensen og dens betydning for vårt land

Sommeren 1958 utvidet Island sin fiskerigrense fra 4 til 12 naut. mil. Sovjetsamveldet, som selv gjør krav på en 12 mils grense, godtok utvidelsen. Storbritannia derimot kom med en skarp protest. Den britiske trålerflåten fortsetter fisket ved Islands kyster som om ingen forandring er skjedd — beskyttet av marinefartøyer. Hva løsningen på denne konflikt vil bli, vet vi ikke idag; men det er i hvert fall klart at sjøgrense-spørsmålet har fått en brennende aktualitet på et internasjonalt plan.

Vil andre land følge Islands eksempel? Hva vil konsekvensene bli for Norge og hvilket standpunkt bør vi ta? Det dreier seg her om spørsmål av vidtrekkende økonomisk betydning for vårt land. De berører ikke bare norske kystfarvann, men også våre interesser ved fremmede kyster bl. a. i polarstrøkene — eksempelvis havet ved Grønland.

Det er her tillands divergerende meninger hvor det gjelder denne sak. I det etterfølgende vil to av våre fremste eksperter, henholdsvis Knut Vartdal fra Ålesund og Jobs. Overå fra Tromsø gi sitt syn på de vanskelige spørsmål det her gjelder.

Vår havfiskeflåte og 12 mils fiskerigrense

Av

Knut Vartdal.

Som kjent var det tidligere en alminnelig oppfatning blant fiskerne i de fleste land at fiskerigrensen, i det vesentlige, var 3 nautiske mil.

Iallfall var dette oppfatningen omkring det nordlige Atlanterhav.

Norge søkte, for visse strekninger av vår kyst, å hevde en 4 mils grense. Dette førte så til striden med Storbritannia som endte i Haag hvor Norge fikk medhold.

I neste omgang ga dette støtet til at Island i 1948 vedtok en lov om vitenskapelig beskyttelse av fiskeriene på kontinentalsokkelen.

Med hjemmel i denne lov vedtokes der i 1950 og 1952 bestemmelser som utvidet den islandske fiskerigrense til 4 mil og vel å merke slik at denne grensen skulle trekkes fra nes til nes over de store havbukter. Tidligere gikk grensen rundt havbuktene der disse hadde en viss bredde.

Etter hvert som de norske fiskere tok i bruk større fartøyer, mer havgående og med maskindrif, ble det søkt lenger og lenger ut og dette førte da, fra omkring århundreskiftet, til det norske islandsfiske, vesentlig etter sild, torsk og kveite.

En annen mindre del av vår fiskeflåte hadde tidligere begynt «havfiske» i Nordsjøen og ved Shetland etter makrell og sild. Før århundreskiftet var det også en tid et tildels stort norsk

sildefiske med stasjon i fjordene på Nord- og Øst-Island. Dette fisket hadde imidlertid tatt slutt før det egentlige norske islandsildfiske tok til.

Det var fra denne tid man i Norge begynte å snakke om «havfiske».

Idag drives norsk havfiske, foruten ved Island, Nordsjøen og Shetland, også ved Hebridene, Orknøyene, Rockall, Skagerak, Kattegat, Færøyene, Barentshavet, Bjørnøya, Svalbard-området, og fra den første begynnelse i 1924, Vest-Grønland og Øst-Grønland (Danskestrædet) og Labrador. Fra 1956 også ved New Foundland

De største og mest havgående fartøyer er det som driver på sistnevnte felter.

De fiskesorter det mest legges an på er sild, torsk, kveite, lange, brosme, og i Nordsjøen, Skagerak, Kattegat, dessuten hyse, makrell, brisling (skarpsild), tobis, reker m. m. Fra norskekysten vestover til Tampen og Shetland drives dessuten et betydeligt fiske etter pigghå og håbrann.

Foruten den egentlige «havfiskeflåte» har vi en selfangerflåte som må medtas i denne forbindelse. Sistnevnte flåte driver selfangst i Øst- og Nordisen, i Vesterisen, Danskestrædet og fra 1938 også ved New Foundland. I 1920—30-årene drev selfangerne også i Kvitehavets munning. Spredte forsøk var også gjort før 1938 ved New Foundland.

Når man skal se på hvilke virkninger en alminnelig utvidelse av fiskerigrensen til 12 mil vil få for vårt fiske og fangst er det vel riktigst å ta for seg felt for felt.

Jeg vil da først peke på at dr. Birger Rasmussen ved Havforskningsinstituttet i Bergen i 1957 utga en brosjyre med utredning av de norske fiskerier, hvor han pekte på den virkning en endring av fiskerigrensen ville få både for norsk kystfiske og havfiske og selfangst. Han anga her i prosenter omtrentlig hvor stor betydning det, etter hans mening, ville få for de enkelte fiskerier.

Rasmussen's utredning er utmerket og klar og jeg har ingen ting å bemerke til utredningen som sådan, men det han ikke

kommer inn på, når han angir de forskjellige fangstprosenter som vil tapes eller vinnes, er hvilken virkning dette vil få for lønnsomheten, og dermed muligheten av å fortsette på de enkelte felter.

Rasmussen har da også sagt at dette ikke var hans oppgave.

Jeg vil derfor i det følgende forsøke å peke på denne virkning.

Når det gjelder Nordsjøen, Skagerak og Kattegat, vil vel en utvidelse for de norske fiskere neppe få nevneverdig betydning, og dessuten vil vel her virkningen for de utenlandske fiskere bli ugunstigere enn for de norske.

Ved Shetland, Hebriderne og Rockall drives en betydelig norsk fiskeflåte, om våren og sommeren, med liner etter lange, brosme og kveite. Dessuten drives nesten året rundt et betydeligt pigg-håfiske på disse felter.

Disse fiskerier drives ofte her inntil nåværende 3 milsgrense og det er ikke tvil om at en utvidelse til 12 mil vil få en meget betydelig skadevirkning for de norske fiskere. Å angi i prosenter hvor stor skaden vil bli, eller i hvor stor grad fisket vil bli umuliggjort på feltene her, er det vanskelig å fastslå, men etter fiskernes uttalelse vil det, i de tider fisketrekket går slik, være nesten umuligt å drive lønnsomt.

Ved Færøyene driver de norske fiskere vesentligst etter kveite og lange og det helst på bankene vest og syd for øyene. Disse banker ligger så langt fra land at en utvidelse av grensen neppe vil få nevneverdig betydning her. Det samme gjelder fisket på Islands ryggen.

Torskefisket med liner ved Island var inntil siste krig et av de beste og mest utnyttede fiske for størstedelen av den norske havfiskeflåte. Fisket foregikk om våren helst ved Vestmannaøyene og på Faxabukta. Om sommeren ved Øst-Island, men mest utenfor Nord-Island på Skagabanken, ved Kap Nord, Grimsoyflaket, Rødehuk og Kjølsenbanken.

Straks Island proklamerte sin 4 milsgrense ble fisket ved Vestmannaøyene vanskeliggjort, og på Faxabukta helt umuliggjort da denne bukt ble helt stengt.

Ved Øst-Island ble vanskene ikke så store, heller ikke ved

Nord-Island, men også her gikk grenseutvidelsen sterkt ut over vårt torskefiske der.

Ved utvidelse av fiskerigrensen til 12 mil vil vårt torskefiske ved Island stoppe av seg selv, eller iallfall bli så innskrenket at det vil bli ulønnsomt for den største del av vår havfiskeflåte.

Kveite- og langefisket ved Island foregår i alminnelighet så langt fra land at en grenseutvidelse neppe vil få nevneverdig betydning. Kveitefisket drives imidlertid ofte i kombinasjon med torskefiske og innskrenkningen kan derfor bety ulønnsom tur når kompletteringen med torsk blir umuliggjort.

Når det gjelder det norske sildefiske ved Island, som er et av våre største havfiskerier, ble dette fra århundreskiftet og helt fram til første år etter siste krig, drevet både med snurpenot og drivgarn utenfor den islandske nordkyst, av og til også ved Øst-Island, og da nesten alltid nær inntil fiskerigrensen og på de store havbukter hvor fiskerigrensen da gikk inn.

Islandssilden opptrådte som regel nærmest mulig land, ofte inne i fjordene, men dog som regel i tilstrekkelig mengde utenfor grensen til at vi kunne drive et lønnende fiske.

Hadde det disse år vært en 4 milsgrense og med avskjæring av de store havbukter, som nå, hadde vi ikke kunnet drevet dette fiske, iallfall i den utstrekning som ellers.

Da Island så i 1950/52 utvidet grensen til 4 mil, begynte, pus-sig nok, silden også å opptre lengere til havs tidligst i sesongen for så senere på sommeren å sige østover i havområdet mellom Kap Langenes—Jan Mayen—Færøyene.

Dette har gjort at vårt Islandssildfiske de siste år har kunnet foregå omtrent uhindret av den utvidede fiskerigrense.

Imidlertid, sett på lengere sikt, er der vel ikke den ringeste tvil om at Islandssilden atter, før eller siden, vil bli stasjonær ved Islands nordkyst. Når den tid kommer vil vårt islandssildfiske, med nåværende 4 milsgrense og stengning av havbuktene, bli meget vanskelig å kunne drives lønnsomt. Med utvidelse til 12 mil vil et norsk islandssildfiske ikke lenger kunne eksistere.

Følgene for vår havfiskeflåte kan enhver tenke seg.

Når det gjelder det norske kveitefiske ved Øst-Grønland

(i Danskestrædet) vil dette ikke påvirkes av en 12 mils grense.

Går vi så over til Vest-Grønland, hvor vår havfiskeflåte i de senere år har fått sitt beste felt for linefiske etter torsk og kveite, felter som i det vesentligste har erstattet de tapte felter ved Island, vil en utvidelse av fiskerigrensen til 12 mil få uheldige følger på endel banker.

Ved Kap Farvel, på Juliannebukta, og særlig ved Holsteinborg, og også på Discobukta, vil en meget stor del av fiskefeltet bli liggende innenfor en 12 mils grense, og dermed vanskeliggjøre fisket i stor grad.

Såvidt huskes sa dr. Rasmussen i sin redegjørelse at en grenseutvidelse, anslagsvis, ville kunne innskrenke vårt fiske på disse felter med 15 %. Dette er vel nokså riktig, men den indirekte virkning vil bli langt større. Man må nemlig huske på at en innskrenkning av fisket med 15 % for den enkelte båt i mange tilfeller kan bli avgjørende for fiskets lønnsomhet. Dessuten er det helt på det rene at grenseutvidelsen vil tvinge våre linebåter mer over på felter hvor trålerflåten arbeider og ødelegger bruket for linefiskerne.

En utvidelse av fiskerigrensen på dette felt vil derfor i realiteten bety en meget betenkelig utvikling for vårt forholdsvis store torskefiske ved Vest-Grønland.

For kveitefisket ved Vest-Grønland og Labrador vil en grenseutvidelse neppe få nevneverdig betydning.

På de store banker ved New Foundland, hvor nokså mange norske linebåter har driftet de siste år, vil en utvidelse av grensen ikke få noen stor betydning. Dog vil fisken også der av og til stå så nær inn til nåværende fiskerigrense at det ikke er uten betydning hvor grensen går.

Når det derimot gjelder vår selfangst ved New Foundland er det helt klart at en 12 milsgrense vil være omtrent det samme som totalforbud, eller iallfall så stor innskrenkning at neppe noen tør utruste selfangere på så uvisse forhold.

Av såkalte fjerne farvann har vi så igjen Barentshavet, Bjørnøya og Svalbard-området.

En alminnelig utvidelse av sjøgrensen her vil få liten eller ingen betydning for vår havfiskeflåte, bortsett fra at en 12 milsgrense rundt Bjørnøya vil være til fordel for norske linefiskere, idet de utenlandske trålere da må holde seg utenfor den utvidede grense og dermed må avgi et større felt for de norske linefiskere. Forutsetningen må dog være at Norge klarer å holde tilstrekkelig vakthold på feltet.

Min konklusjon må etter dette bli:

En alminnelig utvidelse av fiskerigrensen til 12 mil vil være til så stor skade for vår havfiskeflåte at man må regne med at de fleste av de meget betydelige fiskerier som denne flåte driver vil gå tilbake og flåtens lønnsomhet dermed et stort problem. Det må antas at en del av flåten vil få ødelagt sin eksistensmulighet.

Skal man så se på kystfiskeflåtens fordel av at grensen utvides, tror jeg den av mange overvurderes sterkt.

Riktignok vil man få de utenlandske trålere bort fra de fleste kystfiskefelter, særlig i Nord-Norge, forutsatt at man har et skikkelig vakthold. Skaden på faststående redskap må antas å bli betydelig mindre og ødeleggelsen av fiskebestanden også mindre. Det er naturlig at kystfiskerne som er sterkest rammet av trålerplagen» ser dette som en stor fordel.

På den annen side må man være klar over at den del av havfiskeflåten som må slutte på fjerne felter, på grunn av grenseutvidelsen der, i langt større grad enn nå vil måtte opptre på kystfiskebankene og dermed sterkt øke konkurransen der.

De norske fiskerier, sett under ett, vil derfor, etter min mening, neppe vinne noe på en endring av nåværende fiskerigrense, snarere tvert imot.

En annen sak er at der sterkt bør arbeides for å få avtale mellom landene om større maskevidde av trålen, større beskyttelse av faststående redskaper (liner og garn) o.s.v.

Dette må også gjelde utenfor fiskerigrensen.

Fiskerigrensespørsmålet og det Nordenfjeldske Norge

Av

Jobs. Overå.

Bortsett fra noen få som mener å ha egeninteresser å vareta er det en almen oppfatning Nordenfjelds og et alment krav at Norge nå bør proklamere en 12 mils fiskerigrense. Selv om det ikke hevdes like sterkt er det også almen oppfatning at trålfiske bør totalt forbys innenfor denne grense, fordi dette fisket i særlig grad desimerer bestanden ved en hårdhendt beskatning av ikke matnyttig ungfisk. Trålfisket gjør dessuten hvert år skade på kystfiskernes faststående redskaper for store beløp og i lange perioder blokerer de helt sikre fiskebanker og fordriver norske kystfiskere fra områder hvor de tidligere har drevet i ro og fred med faststående redskaper.

Det er enkelt å konstatere denne oppfatning Nordenfjelds og også enkelt å konstatere at den deles av nærsagt alle. En behøver bare å vise til den rekke enstemmige henvendelser og uttalelser som er gjort av kommunestyre, fylkesting og organisasjoner.

Det er forøvrig like enkelt å konstatere at særlig Vestlandet hevder et motsatt syn på en 12 mils fiskerigrense, men at det der ikke gjør seg gjeldende noen almen oppfatning i den retning. Protestene og uttalelsene skriver seg utelukkende fra direkte interesserte, selv om det påberopes både almene og nasjonale interesser.

Som nevnt foran er det enkelt å konstatere oppfatningene og at disse ikke er de samme. Skal en forsøke å besvare spørsmålet hvorfor, må en gå nærmere inn på både de geografiske forhold og næringsgrunnlaget i de forskjellige landsdeler.

Våre fiskerier kan grovt inndeles i noen få hovedgrupper hvorav sild og brisling på den ene side og torskefiskene på den annen side danner hovedgrunnlaget for vår fiskerinæring.

I den sist foreliggende statistikk (året 1956) er førstehåndsverdien i disse grupper angitt til henholdsvis ca. 319 mill. kr. for sild og 292 mill. kr. for torsk.

På Vestlandet er det sildefiskeriene som stort sett danner naturgrunnlaget for oppbyggingen av fiskeribedriften, mens det Nordenfjelds stort sett er torskefisket. Selv om begge distrikter driver suppleringsfiske av forskjellig slag er det de to hovedgrupper som har vært bestemmende for den ulike utvikling.

*

Sildefisket drives dels innenfor og dels utenfor den nåværende grense, men utenfor grensen utelukkende pelagisk, uavhengig av bunnen. Båtene må være relativt store og er derfor mere skikket til å drive supplerende fiske ved fremmede lands kyster. Noen konkurranse fra andre land har ikke vært merkbar før russerne de aller siste par år har begynt å vise interesse for våre vintersildefiskerier.

Det er derfor naturlig at Vestlandet foreløpig viser mindre interesse for en utvidelse av vår fiskerigrense og er direkte imot at andre land utvider sine grenser.

*

Torskefisket drives langs den norske kyst omtrent utelukkende i det Nordenfjeldske. Det er et typisk bunnfiske og er avhengig av den relativt grunne kontinentalsokkel som landet hviler på. Denne sokkel har forholdsvis stor bredde Nordenfjelds, fra 3—4 ut til 12 mil og enkelte steder langs kysten enda

betydelig lenger ut. Inntil for en 50 år siden da fisket vesentlig ble drevet med små ro- og seilbåter var rekkevidden liten og det norske torskefiske foregikk vesentlig innenfor 3 mil av land.

Etter hvert som motoren fikk innpass ble også båtene større og rekkevidden ble øket.

Samtidig øket også de utenlandske trålere sin aksjonsradius og i begynnelsen av 30 årene utover til den annen verdenskrig fikk de norske torskefiskere for alvor føling med den utenlandske konkurranse langs våre kyster, særlig fra Vesterålen og østover til grensen mot Finland.

«Trålerplagen» fikk etter hvert et slikt omfang at det i juli 1935 ble utferdiget en kgl. resolusjon om lange grunnlinjer og 4 miles fiskerigrense regnet fra disse grunnlinjer. Storbritania protesterte selvfølgelig mot disse bestemmelser og saken fikk først sin endelige avgjørelse ved den internasjonale domstol i Haag i 1951, hvor Norge fikk helt og fullt medhold.

Den gang bestemmelsene ble utferdiget bestred Storbritania lovligheten av vedtaket, på samme måte som de nå bestrider lovligheten av å utferdige bestemmelser om en videre fiskerigrense, men etter dommen i Haag er bestemmelsene internasjonalt anerkjent og respekteres av alle.

Det var for så vidt ganske betegnende at bestemmelsene det ble prosedert om bare gjaldt Nord-Norge, nærmere bestemt kysten fra Træna til russegrensen og at ikke bare Nord-Norge, men hele landet med regjeringen i spissen gikk helhjertet inn for å få gjennomført en grenseregulering og ikke gikk av veien for å få lovligheten prøvet ved den internasjonale domstol i Haag.

Fram til siste verdenskrig øket deltagelsen i utlandets trålfiske langs norskekysten jevnt og sikkert og ble strukket stadig lenger østover og nordover i Barentshavet, ved Bjørnøya og Svalbard, hvor de også beskattet den samme fiskestamme som ved våre kyster. Trålerne var imidlertid mye gamle kullslukere med mindre aksjonsradius, selve trålen var ikke utviklet til fullkommenhet, ekkoloddet var i sin barndom og sist men ikke

minst russerne var ennå ikke for alvor kommet med i trålfisket av betydning.

Beskatningen kom derfor aldri opp i noe faretruende kvantum. Så kom 5 års krig med totalfredning i like lang tid for alt trålfiske, og selv de første år etter krigen ble det tatt beskjedne kvanta av trålerne fordi trålerflåten var blitt sterkt redusert under krigen.

Til gjengjeld hadde de norske kystfiskerier noen år med rekordfangster fordi de fisket på en stamme som hadde fått lov å vokse opp i fred i noen år.

Det gikk imidlertid ikke mange år etter krigen før trålerflåten var gjenoppbygget og nå i større og større utstrekning med store motortrålere med en langt større aksjonsradius, fangstkapasitet og lasteevne. Samtidig ble mange av dem utstyrt med fiskemellanlegg o.s.v., slik at de kunne utnytte alt liv i havet, både stort og smått. Trålredskapene ble forbedret så de kunne fiske på større dyp og på mye dårligere bunn o.s.v., slik at fiskefelter som tidligere ikke hadde vært tilgjengelig kom innenfor rekkevidde. Ekkolodd og fiskelupe var blitt utviklet til fullkommenhet til å registrere selv de minste fiskeforekomster. Radiotelefon og radar var forlengst blitt helt alminnelig i jaget etter fisken. Sovjet kom som rimelig kan være med i kampen om havets rikdommer utenfor deres egen stuedør og satte ut i livet et kjempeprogram for fiske i de nordlige farvann. Særlig deres store flåte av såkalte fabrikktrålere på 2—3 000 tonn er effektive yngeldreper.

Norge og særlig Vestlandet har også etter hvert forsøkt å komme med i trålfisket og selv Nord-Norge har i det siste fått noen båter, populært kalt «kommunetrålere». Noen særlig betydning har imidlertid ikke det egentlige trålfisket fått i Norge.

Av de såkalte «stortrålere» (over 300 tonn) hadde vi i 1956 i hele landet 23 fartøyer som beskjeftiget 624 mann.

Når det i Norge ikke har vært vist større interesse for tråling har det mange årsaker. For det første er det svært mange som mente at å delta i utryddelseskrigen ville være å sage av den gren vi satt på.

For det annet er trålfisket et meget kapitalkrevende fiske som Nord-Norge ikke hadde økonomisk evne å delta i før en fikk Nord-Norgesplanen.

For det tredje var det økonomiske utbytte tvilsomt. Småfisk som trålfangstene hadde en stor prosent av har alltid vært dårlig betalt i Norge og ofte også vanskelig å avsette både som fersk og tilvirket vare.

Fra å være omtrent alene om å beskatte den norskarktiske torskestamme har det etter krigen utviklet seg til at England og Tyskland i 1953—56 førte iland i gjennomsnitt betydelig mer enn vi fra den samme stamme og Russland omtrent dobbelt så mye, i vekt. I antall vil det sikkert istedetfor ialt 3 ganger så mye som det Norge fører iland, være minst 6 ganger så mye, fordi trålredskapene tar så mye småfisk, mens våre line- og garnredskaper ikke tar annet enn matnyttig fisk. Norges gjennomsnittsfordeling av ilandført fisk er ca. 70 % stor og 30 % små, mens den tilsvarende fordeling for engelske trålere er omtrent det omvendte, 33 % stor og 67 % små og for Russland hele 75 % små og 25 % stor. Hertil kommer at trålerne foruten det som føres i land, skuffer på havet eller maler opp til fiskemel opptil 75 % av det *antall* fisk som er i trålen. Fra en norsk beskatning på vel 100 mill. stykker pr. år er en nå antagelig oppe i en total beskatning av den norsk-arktiske torskestamme på nærmere 2 milliarder individer pr. år.

Utviklingen fortsetter raskt og særlig russerne har økt sitt fiske ytterligere i de siste år.

Det er klart at en slik utvikling gir grunn til engstelse, og det er også denne utvikling som bl. a. ga støtet til at F. N. tok opp spørsmålet om sjøgrensene og fikk sammenkalt den store internasjonale konferanse i Geneve i år. Beklagelig nok kom ikke denne konferanse fram til noe endelig resultat, men det er verd å merke seg at der av de 87 nasjoner som deltok, neppe var en eneste nasjon som stemte mot 12 miles fiskerigrenser, selv ikke Storbritannia og Vest-Tyskland, som fremdeles hevder at 3 mil er gjeldende folkerett.

Det nordenfjellske Norge og særlig da Nord-Norge har et svært ensidig næringsliv: jordbruk og fiske.

En flåte på over 21 000 fiskefartøyer, 13 431 åpne og 7 761 dekkede, gir hel eller delvis inntekt til livets opphold for omkring 54 000 fiskere i Råfisklagets distrikt.

Bare et fåtall av farkostene er beskjeftiget en kort tid ved andre lands kyster og mindre enn $\frac{1}{2}$ % av båtene er i det hele tatt skikket for slik beskjeftigelse (over 90 fot).

I land skaffer dessuten fisket arbeide for tusener og atter tusener i fisketilvirkning, fiskeindustri, fiskeredskapsindustri, båtbygging, reparasjonsverksteder, transportvirksomhet o.s.v. Eksportvirksomhet og vanlig handel med fiskernes produkter og driftsmidler er også av stor viktighet for landsdelen.

En lang rekke kommuner og hele fylker har praktisk talt hele sin økonomi basert på avkastningen av fisket.

Våre kystfarvann og fisket der er Nord-Norges eksistensgrunnlag og eneste mulighet for større livsrom. Det har lenge nok vært trangt om plassen og alt tyder på at det vil bli enda trangere.

Det er på høy tid at Norge nå tar de første skritt til å beskytte de næreste kystfarvann både mot den overhåndtagende beskatning av småfisken og mot de utenlandske tråleres piratvirksomhet, som er i ferd med helt å fortrenge norske fiskere fra sine gamle hevdvundne fiskebanker.

De som skal bygge og bo i denne karrige og ugjestmilde landsdel mener å ha et berettiget krav på en rimelig beskyttelse av sine livsviktige interesser.

Dette er bakgrunnen for det almene og ufravikelige krav om at fiskegrensen må utvides til 12 nautiske mil. Og det haster. Først og fremst av hensyn til nåtiden, men også av hensyn til fremtiden.

Bryllupsreise til Bjørnøya

Av

Fritz Øien.

Det var engang — —, begynner de gamle eventyr med. Mitt er bare 28 år gammelt og refererer seg til oppholdet på Bjørnøya fra høsten 1930 til sommeren 1931. Øyas befolkning besto av to kvinner og to menn: Margareth Øien, Klausine Mortensen, Egil Lindberg og meg selv.

Det var slett ikke min mening å reise på overvintring det året, og jeg hadde ingen tanke på å gifte meg akkurat da heller. Jeg hadde vært stadig på farten de siste årene, på hvalfangst i Sørishavet med «Pythia», så fjorten dagers ferie i Tromsø før jeg reiste til Jan Mayen sammen med min gode venn, Hallvard Devold, for året 1925—26. Det var forresten på denne ferden vi annekterte hele øya for Det norske meteorologiske institutt, noe som senere utviklet seg til at Jan Mayen ble lagt under norsk suverenitet og sammen med Svalbard ble en del av kongeriket Norge.

Ennå mens vi var på Jan kom en ny ekspedisjon på trappene. Nå gjaldt det en to-årig ferd til Nordøst-Grønland, og vi var selvfølgelig villige å være med. Kompissene i Tromsø skulle ordne med utrustning. Nils Foldvik sto som leder av det hele. Det ble ordnet slik at Hallvard og jeg skulle «pikkes opp» i forbi-farten av en polsk jakteekspedisjon som skulle til samme strøkene på Grønland. Fyrst Schwartzberg hadde nemlig leiet min fars ishavsskute og gamlingen fikset dette med avhenting. Når dertil kom at polakken hadde to smellvakre døtre med seg,

ga både Hallvard og jeg blaffen i noe besøk i Norge før starten til Øst-Grønland. Men *dessverre*, holdt jeg på å si, kom mai-revolusjonen i Warszawa og fyrsten måtte oppgi sin ishavstur.

Det ble Tromsø-luft allikevel. Vi fulgte avlønningsskiffet tilbake til Tromsø, var med på de siste forberedelser og etter flere drabelige polarfester sa vi Norge farvel igjen etter 11 dagers opphold.

I 1929 bar det atter til Jan Mayen, denne gang som bestyrer av stasjonen. Øya var nå kommet under norsk suverenitet, og jeg ble i den anledning gjort til politimester på øya.

Det var derfor rimelig at jeg etter hjemkomsten fra Jan Mayen helst ønsket å ta neste «overvintring» på Tromsøya, for helt å kunne suge inn og nyte alt det nye som hadde skjedd i de årene jeg hadde vært utenfor sivilisasjonen. «Monsieur Dior» dikterer kvinnene hvordan de skal se ut. I 1928 var det lange håret som er mange skjønne kvinners pryd, borte. Det var bare å la garçon, kutting, nothing og ellers ingen ting. Kjolenes krøp faretruende lenger og lenger opp over knærne, for så fra 1930 å sige nedover igjen. Han, motekongen i Paris, hadde vel bestemt seg for å overlate litt til mannfolkenes fantasi.

*

Noenlunde slik var stillingen da bestyrer Evjen ved Værvarslinga i Tromsø kalte meg til konferanse. Bestyreren av Bjørnøya meteorologiske stasjon var dødssyk og måtte hjem. — Om jeg ville overta jobben? Som før sagt, jeg hadde egentlig ikke tenkt det. Jeg ba derfor om to timers betenkningstid; hvortil Evjen med sitt lune og koselige smil svarte, at det var det minste han måtte innrømme meg. Der var dengang såkalte todelte vakter ved Værvarslinga, og på kun to timers middagspause skulle der knekkes to harde nøtter. Bjørnøya ble nemlig dengang administrert av «Bjørnøen» A/S, Stavanger, og på grunn av en tidligere uheldig hendelse, var der kommet den bestemmelse, at «Kvinnens opphold på øya var ikke tillatt.»

For å overta jobben, hadde jeg på min side satt som betin-

gelse, at jeg fikk lov til å gifte meg og ta min kone med. Dessverre hadde ikke bestyrer Evjen mandat til en slik avgjørelse. Men motstand er til for å overvinnes, — og det gjaldt derfor å utnytte de to timers betenkningstid, selv om jeg ennå ikke hadde anskaffet meg kone, ei heller lov til å ta henne med.

Jeg tok farvel med bestyreren og ruslet nedover «Kongsbakken» til byen for å ordne opp i mine saker. Friskt mot Antonius!

Lenge hadde jeg vært borte, men allikevel lenge nok hjemme til å vite hvor jeg skulle hen.

Jeg kjente en ung, søt pike, som satt i «Glass og ramme» nede i «Storgata». Iallfall syns jeg selv det — og i ett slikt tilfelle er det jo egne meninger som blir de absolutt avgjørende. Da jeg forela henne min plan, som nok kom overraskende — ble hun selvsagt litt «sjokkert». Det var jo til en for henne helt ukjent øy i Nord-Ishavet bryllupsturen skulle gå. Det burde jo helst ha vært til en Sydhavsøy med palmer og bananer. Men det er nå engang slik, at man kan ikke alltid selv helt ut bestemme kursen. — Jeg på min side, kunne bare tilby henne en øy med stein opp og stein i mente, men allikevel med rek-tømmer fra Sibirias elver på stranden. Hun mente hun måtte snakke med «mamma». Det var det jo lite å si til, så ung som hun var — selv om det nå var datteren jeg hadde tenkt å gifte meg med.

De to timene måtte utnyttes. Jeg gikk til middag for å få svar like etter. Da jeg igjen nærmet meg, så jeg på lang avstand, min svigermor og kone in spe, synlig nervøse gå i ring som to kissler. Jeg på min side, ble nødt til å holde mitt livs største foredrag. Jeg måtte bl. a. forklare min svigermor in spe, at det var ikke til noen alminnelig fangsthytte jeg skulle bringe hennes datter. At «Tunheim» på Bjørnøya hadde vært en hel liten by, hvor det i sin tid bodde 260 mennesker, at vi skulle bo i den gamle administrasjonsbygningen med dusinvis av værelser. At der var peisestue, 2 salonger, gjesteværelser og mange flere soveværelser enn vi klarte å gjøre bruk av. Alt montert og møblert.

Jeg så hun ble litt mer rolig, og jeg kjørte derfor på. Der er kino uten kinobestyrer, der er bakeri uten baker, overmåte store maskinhaller uten folk. Der har vi «Strandgata» med hus på begge sider, uten beboere.

Hun smilte — jeg kunne se hennes betenkeligheter forsvant mer og mer. Derfor måtte jeg fortsatt «smi mens jernet var varmt.»

Der er stor doktorbolig, uten doktor, sykehus uten søstre. Jernbane og meget mer, dessuten store fjell av frembrutt kull. Jeg skulle nok holde varmen i datteren.

Det var ikke lett å stå for en slik «tirade», og hun sa da endelig: «Dere får gjøre som dere vil.»

Dermed var den første nøtta knekt.

Men jeg var ikke ferdig med det. I luften sto likesom skrevet: «Kvinnens opphold på øya var ikke tillatt.» Jeg fikk en lys idé. Jeg kom til å tenke på at direktør Roalddkvam for «Bjørnøen A/S, var en god venn av en stor forretningsmann i Tromsø, som tidligere hadde hatt leilighet i mitt barndoms-hjem på «Kostersitz». Istedetfor å telegrafere til Stavanger gikk jeg derfor ned til Harald Berg. Han kunne være sint, men også meget vennlig og hjelpsom. Han tok vennlig imot meg, og jeg forela ham hva jeg hadde på hjertet. Resolutt tok han en telegramblokk, skrev og leste høyt: «Da Øien, som er gift — — —. Her avbrøt jeg ham: «Nei, nei — jeg er ennå ikke gift». «Hold kjeft,» sa han — og så skrev han igjen: «Da Øien, som er gift, ønsker å ta sin kone med til Bjørnøya, så går jeg ut fra at du anbefaler det, tross forbudet. Hilsen Harald.» Henvendt til meg sa han kun: «Gå og gift deg.»

Senere på dagen kom svaret: «H. B., Tromsø. Tross bitre erfaringer kvinnens opphold på øya har Øien tillatelse å ta sin kone med — Roalddkvam.

Dermed var den andre harde nøtta knekt.

*

Det var tidsnød — ikke egentlig denslags som i alminnelighet er forbundet med et hurtig ekteskap — men den dødssyke be-

styrer måtte snarest mulig ned, og for at et ekteskap skal stå for loven, så hadde jeg hørt si, at det måtte kunngjøres i «Kunngjørelsestidende» minst 3 uker forut.

Det kunne det ikke bli tale om i dette tilfelle. Derfor gikk det i en farlig fart til han domprost Nissen, som ga meg et brev med til fylkesmannen. To dager senere, den 29. september om ettermiddagen, gikk vi inn i kirken på mørkt høstføre, og da vi kom ut var der falt fullt snødekke.

Min nyervervede kone sa: «Det betyr lykke», og jammen sandt tror jeg jenta fikk rett.

«Troms» ex «Magg», lå ved trekaia og tok inn. Det var fortrinnsvis årsvekster, såsom poteter, grønnsaker m. m., samt sykekurv til bestyreren som skulle ned.

Høsten var kommet med oktobermånedens inntreden. Uværet satte inn, så avgangen ble derfor utsatt et par døgn. I motvind stampet gamle «Troms» nordover leia, men vi måtte returnere, gå innom Skjervøy for å gjøre oss sjøklar, skalke luker og surre alt på dekk. Her ble vi liggende i flere dager for å se an været. Foruten Margareth, var det kun Egil Lindberg og jeg som utgjorde overvintringsekspedisjonen. Pengelens var vi alle, når vi unnrta Egil. Han var den rene kapitalisten, og hele beholdningen, kr. 2,—, måtte han ut med til en pose hvetebrød. Prisene var litt annerledes dengang, så det ble «hvetebrøddag» på hele skuta.

Omsider ble bestemmelsen tatt at vi skulle forsøke å stikke tilhavs eller «lukte på han», som sjøfolket sier. Vi passerte Fuggeløya og begynte dermed på Nordishavet.

Vi stampet i motvind og høy sjø. Det knaket og brakket i gamle «Troms». Norge forsvant litt om litt akterut, skjønt det var vanskelig å se at vi avanserte noe særlig.

Brudeparet hadde fått «egen lugar». Det var et to meter langt proviantskap. At det var meget smalt, gjorde sin store misjon. Når vi først var kommet oss med besvær på plass fra den ene tverenden, så var vi kilt så fast mellom begge veggene, at vi unngikk slingring i køya. En annen sak var at tverbordene i køybunnen var for korte — og lagt opp på altfor smale lister

på begge vegger; slik at vi rett som det var havnet i etasjen under. Heldigvis, var det der sjømannssekker, sjøstøvler m. m. som tok av for fallet. Å komme seg opp igjen — etter å ha falt ned — var helt umulig uten å påkalle assistanse. Dertil var vi alt for godt kilt fast mellom de trange veggene. Jeg kunne ikke dy meg for å si skipperen noen pene Pauli-ord. Men han svarte bare: «Lugaren og køya er fin, det er bare dokker som er nygift og ikke kan ligge rolig.»

Vi stampet på i motvind, men gamle «Troms» var så brei i bauen, liten maskinkraft, samtidig som motvinden øket. Selv om vi var kommet langt på vei til Bjørnøya, var det ikke annet å gjøre, enn å returnere. Vi satte kurs mot Norge, til Hammerfest, verdens nordligste by.

Det var kjedelig å ligge her så uvirksom. Dønningen rullet helt inn på havna. «Vet du at Herbert-revyen er i byen», sier Egil. «Ja, hva hjelper det, du var jo den eneste kapitalisten ombord i skuta helt til Skjævnøy, men med den hvetebrødsposen ble det slutt på det.» — «Ta en tur i land og snakk med Herbert, du klarer det nok,» fortsatte han.

Som sagt så gjort. Billettsalget var begynt, men ingen Herbert kunne vi finne. Vi gikk slukøret ombord igjen. Vi var alle enige om at kunne vi bare komme fram til Bjørnøya så ville det være det beste, for slikt noe rask som penger ville vi der ikke ha behov for i den daglige omgang. Der var mammon helt verdiløs. En fornyet ekspedisjon iland, men da møtte vi ingeniør Kjøllesdal. Han hadde jeg truffet året forut på Jan Mayen, hvor han for Statens Havnevesen nivelerte Nordlagunen (et 37 meter dyp og ca. 2 km bredt kraterhull med en ca. 100 m bred, lav sandøy mot havet) for å undersøke havnemulighetene.

Vi ble invitert hjem til ham og hans gjestfrie frue til en hyggelig aften.

Mens vi sitter og prater i den trange lugaren, sier Egil: «Tross alt, så er det nå du som har ansvaret for velferden her ombord.» Han skotter bort på Det kongelige norske segl på

en skapdør. «Du taler som en prest,» måtte jeg si, mens jeg i neste øyeblikk sitter med seglet i hånden — og han «John Haigh» sto på bordet. Vi hadde vært lenge nok i rom sjø til at det ikke kunne betraktes som et flagrant brekk på den norske lov, og skulle en toller komme ombord, fikk han ta fram lakkstanga og forseile pånytt.

Vi var kommet langt ut i oktober. Det er ikke akkurat den rette årstid å slåss med Nordishavet, men allikevel, det var ingen vei utenom. Omsider kom vi da fram til Bjørnøya og p. g. a. nordostkulingen måtte vi søke læsiden. Her lå flere engelske, franske og tyske trawlere. Selv disse havgående båter fant det uråd å arbeide i et slikt ufyselig vær.

Nordosten slakket endelig opp, så vi kunne komme oss rundt sørenden av øya og opp i Sørhavna.

Det er likesom to fjellpartier på øya. Misery omtrent på midten og ut mot østsiden. Dette parti har 3 topper med Urd som den høyeste, 536 m. Når man står på toppen av Misery, kan man se over hele øya, helt til det andre fjellpartiet i syd. Det er Alfred-fjellene. Ellers er resten av øya et flatt platå, som utgjør $\frac{2}{3}$ av det samlede flateinnhold. Platået er ca. 35 m. o. h., med loddrette brinker ut mot havet, avbrutt av enkelte sand- eller steinstrender. Hundrevis av innsjøer er spredt utover; så fra Misery minner det hele om et vannkart av det sydlige Finland. I de største vann, er det fisk (røye).

Vegetasjonen er sparsom, noen gressdotter her og der. Syregresset (cochlearia) — som er rene sjørugmedisinen — blir stor under fuglefjellene, ellers er den bare ørsmå, røde knotter. Mest utbredt er rødsildren og tuesildren, (saxifraga oppositifolia og groenlandica). Mose og lav kan danne sammenhengende dekke. Av pattedyr, er det hvitrev og isbjørnen som kommer og går med drivisen.

Alke eller lomvi hekker i uhyre mengder. Dessuten er det et mylder av havhest, lunne, alkekonge, stormåke, krykje, teist, lom, erfugl, terne og kjyvjo. Om våren og høsten hviler gåsa der på sine trekk.

Sørhavna er en stor bukt med åpningen mot sør. Den er om-

gitt av nesten 100 meter høye brinker, nesten loddrette på alle sider.

Vinden sto mer nordlig, så det var foreløpig uråd å komme dit med «Troms». Vi bestemte oss derfor å gå iland her, for å gå til blyfeltet, sør for Norskehavna. Det var siste år dette felt ble drevet. Det var ikke fritt for at de langstrakte og rolige dønninger fremdeles ringet opp havna og fosset mot den lille sandstranden under brinken. Den riktige bølgetopp vi skulle ri på under landingen, ble ikke riktig godt avpasset. Båten tok alt for tidlig bunn. Det hele gikk så fort for seg, at i neste øyeblikk satt bruden og brudgommen og holdt omkring hverandre på et råttent og særdeles illeluktende hvalkadaver. I sin skinnkåpe så bruden nærmest ut som ei våt kråke som nettopp var dratt opp av sjøen.

Det ble tid nok, før neste dønning kom igjen, å bringe henne bort fra kadaveret og opp på den smale sandstranden under brinken. Det var kaldt, ja det var meget kaldt, så jeg måtte få henne til å løpe fram og tilbake. Selv måtte jeg hjelpe til med å berge båten og årene, som av sjøen ble slått opp langs hele stranden. Retretten måtte sikres. Det var nemlig slett ikke så sikkert, at vi kom oss opp brinkveggen. Men kvinner er kvinner lik. Mens vi andre holdt på med dette særdeles viktige arbeid, hørte jeg bruden rope: «Pudderdåsa! pudderdåsa!» Hun hadde nemlig mistet den under landingen.

Om sommeren kommer man seg opp denne brinken ved hjelp av en wire. Den var nå innefrosset i is, så vi måtte hogge ut hull for tåspissene. Vi klatret etter hverandre oppover, idet neste mann støttet litt under hælene. — Det var forresten her Fridtjof Nansen oppga å komme opp i 1912, da han besøkte havna på vei til Spitsbergen. Nansen hadde dengang sin datter Liv med (da 19 år) og sønn, Kåre, (da 15 år). — Selv kan jeg huske «Veslemøy» ankret opp innenfor «Gammel-moloen» i Tromsø. Jeg var allerede dengang ishavsinteressert, og «bodde» nærmest på havna, min far drev nemlig ishavsrederi. Det var mitt første møte med Nansen. Jeg kom selvsagt uinvitert ombord, men det spilte mindre rolle for en 13 års gutt.

Vi kom oss da vel opp og inn på Theodor Lerner's «Strasse». Det var ikke lang vei til en hytte, «Lerner's palé», som Nansen kalte den. Min kone frøs bitterlig — særlig på føttene. Det var jo den tids damemote, å se nett ut på føttene, og bruke helst beksøm støvler et nummer for lite. Hytta så ikke rar ut. Dørene borte, vinduene ute og halve taket manglet. Det ble iallfall såpass viridly at jeg kunne gå igang med å masere føttene hennes. Hun påsto jeg var for hårdhendt, men det var nettopp det som skulle til. Heldigvis, hadde jeg berget tørr en ryggsekk med sukker og en tykk islandsgenser. Den tykke islandsgenser ble til alle tiders underbenklær. Under de rådende omstendigheter helt ypperlig — selv om ikke skreddersnittet ble à la Dior.

Ja, det må i sannhet ha vært en merkelig skrue denne «Tåkefyrsten» Theodor Lerner. En vei hadde han anlagt her i ødemarka. Han må sikkert ha lekt meget «indianer og hvit» som smågutt, for strategisk sett, var det jo lettvent å forsvare adkomsten. Fra hytta ville det også være lettvent å beherske en fiendtlig landgang i Hvalrossbukta på nordsiden.

Bjørnøyas historie i min tid gikk revy for meg, mens vi «satt han av her». Den begynte ett år før jeg var født: «Privateigentum des deutschen Staatsangehörigen Theod. Lerner und Hügo Rüdiger.» 13. juni 1898. Han satte opp stolper og steiner med tyske farver f rampå brinken, og agerte stor tysk godseier. Året etter kom han igjen og tok mestedelen av øya i besiddelse. Alle brukbare bukker. De beste kullforekomster, ja til og med områder hvor norske fangsthytter var oppført. Altsammen «Deutsches Privateigentum», tatt i besiddelse av ham, «Deutschen Staatsangehörigen, Theodor Lerner, aus Linz am Rhein», som Nansen sier. Hele sommeren herjet han og hans 3-manns-hær rundt øya med mauser-rifler. Jaget norske fangstfolk bort. Ja — til og med den russiske krysseren «Svetlana», klarte han å true bort fra Russehavna, da de skulle heise flagg over rester etter gamle russiske bosteder. «Svetlana» gikk iallfall til nordøya, hvor de fant et skjelett i et par russestøvler. Her heiste de flagget. Alt dette måtte jeg da fortelle min kone, så hun forsto at

hun befant seg på historisk grunn her i Theodor Lerner's «Palé».

Vi fortsatte videre herfra over Hvalrossbukta til Blyhytta, sør for Norskhavna. Det var herlig å komme inn, varmt og godt var det der. Frøken Mortensen som var husholderske, anrettet det flotteste aftenbord. Renskurte pottes og panner hang over ovnen i den lille og koselige hytta. Både Egil og min kone mente de ikke ville bytte med det flotteste hotell i London eller Paris.

Det var allerede bestemt fra før at frøken Mortensen skulle bli med til den meteorologiske stasjon i den tomme kullgruveby på nordøya. Hun skulle ha husholdningen for oss. Blyglansdriften skulle innstilles for godt. Vi fire ble således øyas eneste innbyggere for kommende vinter.

Jeg tok meg en tur ned til Hvalrossbukta. Massevis av hvalhvirvler eller rygger lå der rundt overalt. Rester av maskiner, spill og kraner, lå som et minne etter stasjonen til den store hvalfangs-pioner Ingebrigtsen, (1905—1908). Det gikk fort ned med hvalbestanden — fra 71 hval i 1904 til 18 i 1908. I 12 år før 1905, hadde Ingebrigtsen drevet hvalstasjon i Nord-Norge, i nærheten av Hammerfest.

Vi finner ham senere igjen på nyoppdagede hvalfelter, ved Azorene og senere etter knølhval på vestkysten av Afrika. Selv møtte jeg ham i 1922 i Green Harbour på Svalbard. Den gamle og ærverdige gubbe var da på kvitfisk-fangst med «Terningen» av Tromsø. Hans sønn Andreas fortsatte i farens fotspor, i 1933 lå han ved Jan Mayen og jeg var da ombord og besøkte ham. Engang har det altså vært liv og røre i denne stille og ensomme bukta.

Vi takket for oppholdet i denne koselige lille Blyhytta. «Troms» var gått ut av Sørhavna og fløytet på oss nå.

Det var grundt her, og vi måtte ut mellom to skjær, hvor der brøt «tørt». Vi rodde derfor så nært som mulig, så var det å ligge an og passe på å ri inn på den største sjøen. Min kone ville ikke se på bølge-rittet, holdt hendene for ansiktet. Det gikk imidlertid fint.

Vind~~e~~n var dreid mer nordlig, så det var fremdeles uråd å komme fram til stasjonen med «Troms». Vi måtte derfor gjøre landing på Reveodden, hvor brinken var lav nok, og fortsette over land.

Min kone ropte «hurra» da hun fikk se den store administrasjonsbygningen. På tunet hilste vi på stueren. Bestyreren lå meget syk, og måtte bæres i kurv samme vei tilbake til «Troms». Radioen hadde vært taus i lang tid. Han maktet ikke å bruke den.

At vi skulle bruke 13 døgn på denne turen, hadde vi ikke regnet med. Normalt tar det ca. 40—50 timer. Da vi ikke hadde radio ombord, var det naturlig at de var litt engstelig for oss derhjemme.

*

Det ble mer enn nok å arbeide med for Egil og meg. Meteorologiske observasjoner skulle tas dag og natt. Elektrisk strøm produseres for lys og kraft til radiostasjonen m. m. Den gamle ærverdige damen, «Blakka», skulle stelles. Verdens eneste kjøttetende hest. Den store, sinte væren «Lekvik», gårdshunden «Remming», pluss noen grisunger.

Det var med andre ord en stor tomastret bondegård vi var kommet til.

Øyas kjæledegge var og ble «Blakka». Hun hadde vært på øya ca. 12 år. Det var helt umulig å holde henne i hus, tiltross for at hele den tomme byens dører sto åpne. — Hun flyttet seg bare rundt radiostasjonen, alt etter læsiden. Hun var mer enn alminnelig selskapssyk. Såsnart dørene sto åpne, kom hun inn til oss. Sto kjøkkenvinduet oppe, stakk hun rett som det var av med hele bløtkaker m. m. Hun spiste alt — fra picles til sigaretter som hun snappet ut av munnen på oss. Fikk hun en hel tobakkeske, full av tobakk, så var det den rene delikatessen. Ja, endog to store gammeloster gikk ned på høykant.

Hun lærte seg å spise kjøtt allerede året forut, da hun i løpet

av vinteren fortærte det meste av en isbjørnskrott. Til stadighet stjal hun fugl, som var hengt opp i gangen vår. Det eneste hun ble benyttet til var vannkjøring, men når hun så seletøyet da stakk hun av. Hun var arbeidssky.

Meningen var egentlig at «Blakka» skulle sendes tilbake til Norge, men da wiren som hun skulle heises ned med var dårlig og rustet, ble det for stor risiko så stor som høyden var fra silokaia ned til båten. Slik gikk det til at hun ble på øya og den vinteren hovedsagelig ble føret på gammelt mel og bønner fra kullanleggets dager. Deretter lærte hun seg til å bli kjøttetende.

Mange har stilt seg tvilende overfor dette, men mange, både nordmenn og utlendinger, har selv sett det. Cheslaw Centkiewicz, som var sjef for den polske ekspedisjon der i det annet internasjonale polarår 1932—33, holdt i Polen dusinvis av foredrag om Bjørnøya og «Blakka». Etter et foredrag i Warszawa kom noen kavalerioffiserer fram og takket ham for det interessante foredrag, men — de føyet til at den historien om «Blakka» gjorde seg nok særlig godt for det store publikum — men var litt drøy å servere kavalerioffiserer. Centkiewicz ble så arg at han noen år senere kom tilbake til Bjørnøya, utelukkende for å ta levende film av «Blakka» i kjøttetende aksjon.

*

«Blakka» stampet med forbeina i marka. Hoppet og fnyste sint så ånden sto ut av neseborene. Noe måtte det være når denne gamle ærverdige damen oppførte seg slik. Min kone ropte bjørn. Gjennom vinduet fikk vi øye på en stor isbjørn ca. 100 meter fra huset. Selv satt jeg og arbeidet med noen meteorologiske registreringer. Det ble liv i leiren. Hvor er beksømstøvlene, geværet, fort, fort. I mellomtiden hadde min kone sloppet ut «Remming», da bjørnen begynte å rusle fra huset. Det var ikke bra, for «Remming» var ingen bjørnehund — eller rettere sagt, jeg hadde kanskje selv ødelagt ham som sådan.

Jeg hadde nemlig flere ganger gitt ham bank for at han herjet med «Blakka». «Remming» gikk hele tiden foran bjørnen, mens denne uanfektet holdt stødig kurs. Hadde «Remming» gått på baken, ville bjørnen øyeblikkelig ha satt seg ned og slått etter ham. Bjørnen er som bekjent meget bange for den halen han ikke har. Slik dro «Remming» og bjørnen etter oss over hele øya, uten ski, lue og votter.

Avstanden vekslet, men engang på ca. 100 meter tok jeg sjanse, det ble bom! Jeg hadde trått så meget igjennom skaren, alt for ivrig, og var derfor så utmattet at geværet gikk i en ring rundt bjørnen, som en annen «Sputnik». Bjørnen gikk på sjøen på andre siden av øya. «Remming» stakk hjem. Han var antagelig redd for litt bank, som han ellers pleide å få når han plaget «Blakka».

Slukøret og utmattet, gikk jeg derfor inn i Tobiesens hytte for å hvile ut og ta meg en røyk.

Som jeg satt her i Tobiesen-hytta, måtte jeg uvilkårlig tenke på den ne merkelige og polarhistoriske mann. Han var virkelig den første mann som tok sammenhengende meteorologiske observasjoner her på Bjørnøya.

Etter å ha fartet ute i verden i 5 år kom han hjem igjen med oppspart kapital og rik på erfaringer. Under Krim-krigen gikk han med engelske, franske og tyrkiske tropper til krigsskueplassen ved Sebastopol, og brakte sårede tilbake. På hvalfangst med amerikanerne i Beringstredet. Etter hjemkomst ut igjen med sin gode venn, den også historisk berømte Elling Carlsen, som var med på å oppdage Franz Josefs Land. Han var også den som oppdaget Kong Karls Land på østsiden av Spitsbergen.

Tobiesen kjøpte huset i Russehavna for å reparere dette i 1865, og han sier selv i sin dagbok: «Nedenfor husene i Russehavna fant vi likene av 5 mann. Jeg kan ikke forklare hvordan jeg ble tilmote, da jeg tok en av hodeskallene i min hånd. Jeg som for 31 år siden, dengang som 13 års gammel gutt, var kokk med samme fartøy som satte dem herover, og ennå kunne erindre navnene på enhver av dem, så tenkte jeg på hvem sitt hode jeg nå holdt i min hånd.»

Det var 7 ialt, men den eneste overlevende fikk brakt sin brors lik over til Norge og gravlagt der i 1866.

Han var en typisk, datidens suverene leder. For forseelser i ukens løp, fikk karene så og så mange slag med tampen, alt etter oppsettsighetenes størrelse, og slagene ble alltid gitt i «Guds navn». Hver dag slutter han sin dagbok med: G. m. o. Det er: Gud med oss. Her søndag holdt han andakt for karene sine.

Sivert Tobiesen og hans sønn, Jakob, bukket begge under for skjørbuk i 1873 på Novaja Semlja.

Men det går vel ikke i lengden å sitte her og fundere over 100 års gamle historier. Jeg begynner derfor tilbaketuren til stasjonen.

Vi hadde jo hatt bjørn på besøk, og litt søvning tok jeg natt-observasjonen. Det var mørkt, og derfor uenig med meg selv om skyddekket var alto eller cirocumulus, da jeg plutselig fikk en skall bakfra. Det var ikke fritt for at det gikk litt kaldt ned over ryggen på meg, før jeg oppdaget at det var «Lekvik», den store væren vår, som sto der i nattens mulm og mørke.

Det var en ufordragelig fyr. Jeg har engang lest om noe som heter «gravær-loven». Den burde også ha vært gjort gjeldende for Bjørnøya. Han «Remming» kunne iallfall ikke få fred for han «Lekvik». På latin tror jeg det heter noe slikt som «Homo sex.»

Mine kone ville iallfall ikke spise av kjøttet da væren ble slaktet. Hun var aldeles sikker på at det vil gå styggesmak av det. Han har sett meg ut som sin erkefiende, så når jeg skal ta meteorologiske observasjoner, må jeg ha terminboken i en hånd og en tom bøtte i den andre. Når «Lekvik» går til angrep, må jeg som en atlet hoppe til siden, og la ham skalle i bøtta.

Jeg er kanskje en god del selv skyld i hans fiendtlige stemning mot meg, siden jeg engang lekte «tyrefektning» med ham, og med bøtta som den røde klut. Men jeg hadde all grunn til å være sint på ham, særlig etter den bjørnenatta.

Selvsagt kan det av og til bli litt ensomt på en slik øde øy, med kun to kvinner og to menn. Når forandringene da kommer,

virker de tifold mer hyggelig enn hjemme. Meget blir også en vane, og av alle «pattedyr», så er jo menneskene de største «vanedyr», enten det nå gjelder på Bjørnøya eller i verden forøvrig.

Vi hører stemmer på yttersiden — umulig, for der ligger is overalt. Men inn kommer den kjente fiskerikonsulent, kaptein Thor Iversen, hans mangeårige medarbeider, magister Einar Kofoed og Pit Myrseth, (nå kaptein på G. O Sars). De hadde karret seg i land på sørspissen, og hadde gått nordover hele øya. Thor Iversen, som var en utpreget blomsterelsker, hadde tulipaner som han hadde båret inne på brystet med fra Norge til min kone. Som han sa selv, han måtte la kroppsvarmen holde liv i dem under den herskende kulde.

Det var ikke fritt for at det ble liv i leiren. Den elskverdige herre, Kofoed, Norges høfligste mann, hvisket meg i øret: «Der ligger en «depesje» under teppet på soveværelset.» Det var en «John Haigh». Her ble et uventet stort og koselig selskap.

Stemningen steg, og Thor Iversen foreslo at alle rundt bordet skulle ta en sang. Det var uansett om man hadde sangstemme eller ikke. Det var skipsordre, og den måtte utføres.

Selv, startet han, og det ble selvsagt en Chanty. Kofoed og jeg var de neste. Ja, hadde de to stemmene kommet fra ei gjeit, så hadde neppe kjøttet vært etende! Frøken Mortensen greide sin sang godt, men med litt «krøll på», slik som ofte forekommer på landet. Det var «Ser jeg en sel som svømmer, dypt i det kalde vann. — — Stakkars Svalbard-pike som må dø i frost og snø.»

Kaptein Pit, han var den rene «storsangeren», som også kunne ha gjort det godt, om han var kommet på en annen hylle, her i livet.

«Blakka» var kommet seg inn i gangen, og derfra inn i soveværelset. Vi så bare hodet stikke fram mellom portierene, da hun sa: hm, hm —. Det kom så overraskende at Thor Iversen utbrøt: «Nå tror jeg fa'n er løs.»

De andre på fiskeriskøyten greide ikke da å komme seg på land. Vi tente opp bål, så de i mørket kunne finne øya. En line ble skutt ombord med redningsgevær fra brinken, og da vi

halte inn var der på linen to primulablomster og et stort norgesglass med sprit. På toppen sto der skrevet: «Fra Hans Mayestæt». — Hva skal dere gjøre med det? spurte Margareth. — Legge ned insekter for museet, svarte jeg.

Det var jul — Egil og jeg var omgitt av to — ikke nettopp sydhavspiker — men vi ble allikevel føret med så meget bløtkake, at vi måtte tigge etter en brødskive. Der var nok å ta av, og begge ville vise hva de kunne prestere på bakekunstens område. Heldigvis stakk «Blakka» hodet inn gjennom kjøkkenvinduets og lettet oss litt. Hun fikk i julegave en hel eske tobakk, dusjet med litt whisky. Ja, det var fine greier, og som den ærverdige gamle damen hun var — så homret hun, takket for seg og med en klask på baken gikk hun fornøyet ut.

— Her skal ingen forskjell være, sa Egil. — Han «Lekvik» er også glad i tobakk. Man skal jo helst ikke invitere pøbler i juleselskap, men la gå. Han ble imidlertid så krakilsk at vi måtte fendre av med stoler, som tilsist lå som pinneved rundt gulvet. Margareth og frk. Mortensen måtte opp på radiobordet. Egil og jeg måtte kaste oss over ham. Ja, vi måtte rett og slett kaste ham ut med makt. Etterpå ga han seg til å skalle i døra. — Ja, utakk er verdens lønn.

Det var noen dager senere, så sier Margareth: «La han «Lekvik» få lov å komme inn en tur». «Ikke tale om», men jeg ga meg da tilslutt, mot at hun selv tok ansvaret.

Han hadde nemlig også den stygge feil, at såsnart han kom inn i varmen, så strødde han «perler» som om det gikk hull på en ertarsekk. Det gikk som antatt. Margareth løp sin vei, men hun ble tvunget til å oppfylle sitt ansvar. Med et støvbrett og kost gikk det fint, selv om spredningen var i største laget. Han kom seg også engang helt inn i «jomfruburet» til frk. Mortensen, og da hun en morgen skulle stå opp, fant hun sine sko «perlebelagt» både ut- og innvendig. Egil og jeg ble enige om en sammensvergelse. Vi skulle i all hemmelighet slakte han «Lekvik». Bare frk. Mortensen måtte innvies i denne skumle

plan. Men det ble vanskelig. Det stred nemlig mot hennes samvittighet å lyve for husets frue. Jeg måtte derfor forklare henne at det var en såkalt «hvit løgn». Da ga hun seg, litt motvillig.

Ved middagsbordet en dag sier jeg til Egil: «Det er vel best du tar deg en tur til Sørhavna med «Blakka» og henter litt høy. Samtidig tar du med av det ferske amerikanske kjøttet som er innstøpt hermetisk i fett.» — «Hva, har vi ferskt kjøtt der, hvorfor har dere ikke hentet det før?» spør min viv. «Det er lang vei, så det måtte bero til vi hentet høy,» svarer Egil.

«Nei, for et kjøtt, og dette har vi ikke kunnet hente før,» sier hun etter et svært måltid.

«Vi skal nok lure han «Lekvik» innpå deg også,» sier Egil. — «Å, langt derfra, det skal jeg da ta bare på styggesmaken.» — «Vi vedder,» sier hun. — «50 kroner,» sier Egil. De tar hverandre i hånden, og jeg slår av. «50 kroner av meg også,» sier jeg. Bomben kom! «Nå har du vært med å spise opp nesten hele «Lekvik». Hun hadde vært den, som mest av alle hadde priset det nydelige kjøttet. Hun gråt og lo, om hinanden.

Vi gikk inn i det nye år 1931. «Skål, godt nyttår!»

*

Jeg følte meg litt urolig, og som vanlig på overvintring, spente jeg skiene på og tok en tur opp til toppen av Miseryfjellet.

Det var tindrende klart og stille. Luften var så vakker azurblå, som jeg aldri har sett den før, unntatt på Øst-Grønland. Jeg hadde utsikt over hele øya. Isen lå tett overalt, så langt øyet kunne rekke. Ikke en råk å se. Det var likesom det ideelle været innbødd å sitte ned, nyte utsikten og filosofere litt. «Det betyr lykke,» sa jo min kone da vi kom ut av kirken, mens årets første snøfall var kommet under selve vielsen. — Håret hadde tatt til å gråne meget de siste månedene, men det var nok selvforstyldt. Jeg hadde nemlig studert for meget i den store legeboken, jeg fant på sykehuset, uten lege og søstre — om hvordan navelknuter skulle bindes og hvor der skulle klippes. Ja, slik var altså den uomtvistelige situasjon.

Vi var kommet langt ut i mai måned, og normalt skulle jo fiskerne fra Norge begynt sesongen. Men for å kunne fiske så må de jo også ha vann. — Ja, det er mange slags ting man kommer til å spekulere på, når man på en slik vakker dag befinner seg så høyt oppunder himmel-loftet. Kart er helt unødvendig. Hele øya kartlegges hvert sekund med ens egne øyne, alt etter som man svinger på hodet. Men sjø! Nei, bare is alle vegne.

Idag ser det ut som om det ville bli vanskelig selv for en sel å stikke hodet opp og snapse til seg litt luft. Selv buktene er fulle av is hvor nederlenderen Willem Barents allerede i 1596 passerte for å finne en ny vei til India. Han kalte jo øya for Beeren Eyland, fordi de klarte å få livet av en isbjørn. At jeg som gutt kun kjente øya som Bernt Øyland, det kom vel nærmest av at ishavsfarerne ikke var så godt inne i det hollandske språk.

I 1603 besøkte engelskmannen Stephen Bennett øya. Han kalte den Cherie Island, etter sin reder. Her, hvor nå alt er bare is, slo han dengang ihjel 700—800 hvalross på 6 timer, og i 1608 nesten 1000 på 7 timer. I 1609 ble det drept 50 isbjørner.

En norsk skipper, som overvintret her i 1824—25, klarte 677 hvalross. Nei, i et slikt herlig vær skulle man helst ikke klatre opp fjelltopper, man blir bare potatisk.

Jeg tror min elskede Margareth begynner å bli «hypokonder». Hun snakker litt for meget om sætefødsler og de aller verste kombinasjoner. Jeg oppdaget at hun hadde fått tak i den store legeboken, og kun studerte fødsler. Med sine 1000 sider, og med foto av de aller sletteste tilfeller, var det alt for fagmessig og uhyggelig lesestoff. Jeg, som var opphavet for omstendighetene, jeg var da mann og ektemann, måtte gjøre meg mere sint enn jeg virkelig var. For det første tok jeg boken fra henne og låste den ned. For det andre måtte jeg ta en «ytremedisinsk» undersøkelse. Jeg fant at ungen lå aldeles korrekt. «Se på lappene,» sa jeg, «de flytter over vidda. De får unger, bryter teltet og fortsetter igjen. Du må forstå at naturen er

den beste jordmor, særlig sånn som med deg, som ellers er velskapt.» — «Er du helt sikker på det,» sa hun. «Brennsikker». Men jeg var glad for at jeg klarte å holde meg helt alvorlig, helt til jeg kom meg ut i kjøkkenet. Ellers hadde jeg ødelagt hele tegningen.

Hun sa ganske karakteristisk senere: «Det er merkelig at når man ikke får lov å være syk, så blir man det heller ikke, og siden har jeg aldri vært syk,» men da slår hun med langfingeren i bordet, som hun kanskje har sagt litt for meget — for å gardere seg for fremtiden.

Der er noe svart ute i horisonten. Er det råk. Nei, det er et skip som forserer seg gjennom isen opp mot øya. Det var «Sotra», våre venner fra ifjor høst.

Jeg forklarte Thor Iversen situasjonen. Det er en «skittjob», svarte han, men han fikk gjøre alt klart om fødselen skulle inn-treffe. Han skulle i all stillhet gå med henne til Norge. Egil ble med. Han skulle ned å gifte seg med sin kjære Valborg, komme opp igjen og overta etter meg.

Frøken Mortensen og jeg ble helt alene igjen på øya.

Nordosten feiet isen helt bort. Fuglene la egg i titusenvis, alt våknet til liv.

17. mai gikk det norske flagg tiltops. Det kunne ikke bli noe tog av oss to, mot prinsippet, men for dagen gikk jeg foran speilet og skålte for kong Håkon og fedrelandet. Frk. Mortensen lo så kaffekoppen hennes skvulpet over. — En stor spansk trawler kommer i full fart inn mot silokaien, forsvinner under den høye brinken, kommer fort fram igjen med god fart langs brinken på innersiden av grunnene. Jeg ropte an i radio: «Keep away from shore, take care of the sunken rocks». Det skulle jeg helst ikke ha gjort. Jeg fikk svar at jeg ikke skulle fortelle hvor de skulle gå, for han hadde fart på Ishavet før jeg ble født.

Jeg hadde ingen anelse om at det var min egen far som var los, — og man bør jo helst ikke lære far sin noe.

Det ble en sønn — Bjørn Øien ble navnet, siden han var et produkt av Bjørnøya.

«Blakka» ble skutt under krigshandlingene i 1942. Radiostasjonen og hele byen skutt i brand, og folket tatt med vestover.

Thor Iversen og min far er nå borte, likeså Egil og min mangeårige overvintringskamerat fra Jan Mayen og Grønland, Hallvard Devold.

Mange og kjære minner har jeg fra disse gode ekspedisjonskamerater, og vil ikke unnvære et eneste av mine «15 hvite år» mot allverdens gull og grønne skoger.

Da rokkene surret hos overvinterne på Hotellneset vinteren 1898/99

*Ragna Nisja Olsen kan i år se tilbake på et eiendommelig
sekstiårsjubileum.*

Av

Kaare Skevik.

Det er ikke så mange årene siden det ble hevdet at Svalbard ikke var stedet for kvinner. Klimaet var for barskt og mørketiden ville skape psykiske konstellasjoner av uheldig art. Ishavsøya egnert seg bare for tøffe mannfolk, pelsjegere og hårdhudede gruvearbeidere.

Men som overalt ellers i verden viste kvinnen snart at der mannen gikk foran kom hun etter, og i og med den moderne gruveindustri som etter hvert skapte velorganiserte samfunn ble kvinnen like uunnværlig som mannen. I dag finner vi henne som husmor i de mange hjem rundt gruveanleggene, vi treffer henne i arbeidernes spisesaler, på sykehus og over telegrafnøklen. Kvinnen har forlengst erobret polarøya.

Det er ikke mer enn 60 år siden de første kvinner overvintret på Svalbard. En liten ekspedisjon fra Vesterålen lå vinteren 1898/99 på fangst i Adventfjorden. To av karene hadde sine koner med, og ene ekteparet sin lille treårs datter. Datteren er eneste gjenvlevende av deltagerne i denne historiske ekspedisjon. I en alder av 63 år bestyrer hun huset for fyrmesteren på Glåpen fyr ytterst i Vestfjorden. Hun har havet rundt seg på alle kanter, og når stormen pisker opp sjøen og fyret skaker i sammenføy-

ningene går nok tanken til Hotellneset og hin stormvinter som hun selv husker litt fra, og som hun ellers har hørt masser om av foreldrene og de øvrige deltagere.

— Ja, det er et noe eiendommelig sekstiårsjubileum jeg kan feire, og litt vemodig er det å tenke på at jeg er eneste gjenlevende av de syv som våren 1898 gav seg skjebnen i vold og dro til Svalbard, sier *Ragna Nisja Olsen* en februardag vi satt over en koppe kaffe i fyret ute på Sørvågen og hadde fått den høyreiste kvinnen til å fortelle om første gang kvinner deltok i en overvintring så langt nord.

— Det hele begynte med at en av våre naboer, Hans Jørgensen fra Furfjord hadde ligget en vinter på Svalbard som pelsjeger og laksefisker. Da han kom hjem hadde han Svalbard-feberen i blodet. Støtt og stadig snakket han om de ideelle jaktforhold på Vest-Spitsbergen, og hans store plan var å få med seg naboene på en ny overvintring. Utover våren 1898 viste det seg at de mange beretninger om Svalbard hadde båret frukt, og min far, Lars Nisja, Martin Pedersen og Emil Ediassen hadde sagt seg villige til å slå følge nordover.

— Om kveldene gikk praten som aldri før. Utstyr, proviant og våpen ble diskutert sent og tidlig. Ingen hadde særlig erfaring i hva som trengtes for en overvintring, men alle hadde god greie på jakt. Som oftest satt karene hjemme hos oss, for far var fra Sunndalen, og fortrolig med reinjakt fra fjellene på hjemplassen. Rein var det meget av på Svalbard den gangen, og reinsdyrjakten gikk inn i karenes provianteringsplaner.

Når praten gikk utover kveldene ruslet mor stille om på kjøkkenet og puslet med sitt. Men hun fulgte godt med, og fikk selv feber. En dag sa hun kort og godt: — Det er i orden at dere drar nordover, men jeg akter å slå følge. Hva far svarte har jeg aldri fått vite, men høyst sannsynlig sa han ingen ting. Enda hadde ingen kvinner overvintret, og far hadde vel neppe drømt om at hans egen Jetta skulle gå rundt med slike ville planer som en overvintring sammen med fangstfolk. Mor holdt imidlertid på sitt, og som så mange ganger før måtte mannen gi seg, og til slutt svarte han resignert: — Ja, ja, men

Ragnbild Nisja Olsen.

da får du gå ned til Ediassen og spørre om ikke hu Anna kan bli med også, så blir du ihvertfall ikke alene oppe i elendigheten.

De to kvinnene ble fort enig, og var snart like ivrig opptatt med forberedelsene som mennene. Jo, her skulle det bli ekspedisjon, og noen hektiske uker kom nå for de tre familiene. Det var ikke småtterier som skulle ordnes før alt var klart. En ting var å gi seg avsted til Svalbard, en annen ting å reise fra hjem og kjære. Far og mor hadde et problem mer enn de øvrige deltagerne, og det var meg. Galskap å ta ungen med nordover, men var det ikke galt å sette småjenta bort til fremmede også? De hadde sikkert mang en søvnløs natt før de tok bestemmelsen. En dag spurte de seg fore hos de andre om de hadde noe imot at jeg ble med, og ingen hadde noe å innvende. I siste liten ble altså ekspedisjonen utvidet fra seks til syv deltagere, og etter en beveget avskjed med slekt og venner innskipet vi oss en julidag på Vesterålskes «Vaagan», som dengang gikk sommerturner på Svalbard.

Fangsthytter var det få av på Svalbard den gang. Ekspedisjonen hadde derfor gjort en avtale med direktør With i Vester-aalen Dampskibsselskab om leie av rederiets sommerhotell så snart turistsesongen var forbi, og de siste gjester reist sørover.

Vår første bolig ble derfor telt, men det gikk jo fint sommertid. De mange turister var svært interessert i oss som hadde en lang vinter ivente, ensomme på Svalbard og uten mulighet til å komme i kontakt med omverdenen hvis noe skulle hende. De fremmede kvinner var alltid opptatt av meg, og mange tenkte sikkert at det var hasard å ta barn med opp i ødemarken.

En dag gikk siste båt sørover, og vi var overlatt oss selv. Karene som hadde vært ivrig opptatt av jakt og fiske måtte nå finne seg i å hjelpe mor og Anna Ediasen med å komme i orden i Hotellet. Det lå noenlunde der nåværende spisemesse ligger, og ble senere flyttet inntil Longyearbyen, hvor det tjenestgjorde som butikk inntil krigen kom.

Fra denne tiden husker jeg spesielt at jeg fikk en liten lekekamerat. Under en jakttur hadde far fanget en reinkalv, og den ble snart hele husets kjæledegge, og spesielt holdt den seg til meg. Var den ute og fartet behøvde jeg bare å rope på den, og som en hund kom den løpende.

Mor og Anne hadde vært forutseende og tatt med seg rokker og ull nordover, og for eneste gang i Svalbards historie satt kvinner med rokken i de lange vinterkvelder, nynet sanger hjemmefra og tenkte på våren og lysere tider, mens en småjente boltret seg på gulvet sammen med en reinskalkv, og mennene puslet med feller og våpen rundt i stuen.

Det gikk fort opp for de syv at Hotellet var beregnet på sommeropphold. Så snart kulden satte inn begynte veggene å rime, og karene var nødt til å ta sine dyrebare skinn og «tapetsere» rommene for å holde det verste av kulden ute. Vinteren ble forøvrig usedvanlig hård, og det hendte at fangstfolkene måtte ta dyrene inn på kjøkkenet og flå der. For en fangstmann er vel dette dagligdags, men en husmor, som etter beste evne forsøker å holde orden og skape hygge rundt seg, kan kanskje se noe annerledes på det. Kvinnene fikk forøvrig flere problemer utover, og det verste var kanskje vannmangelen da høsten kom. Hele sommeren igjennom renner en liten bekk forbi Hotellneset, men det skal ikke meget frost til før den er borte. Verst er det før snøen kommer, og det var nok ikke greitt mang en gang.

Til alt hell kom et stort isfjell drivende med vinden en dag. Det var nok en kalv fra de store breene på andre siden av Isfjorden. Karene var hurtig ute med småbåten, fikk fortøyd isfjellet og etter hvert haltet det inn på grunt vann. Fra nå av hadde vi fersk is, og var hjulpet til snøen kom.

Det viste seg fort at kvinnene var voksen nok for en overvintring. Mørketiden gjorde ikke noe inntrykk på dem, og førejulsvinteren gikk fort. Snart sto julen for døren, og dermed også solverv. 1. juledag gikk overvintreterne til et julebord som ikke savnet noe. Det var reinstunger, laks og rakefisk, ryper og villfugl-egg. I julen ble det ikke drevet fangst. Alle hvilte og hygget seg etter beste evne første overvintringsjul med kvinner og barn.

Ragna stopper litt i sin fortelling, ser ut i rommet som om hun forsøker å se julebordet for seg, skjenker så ny kaffe og fortsetter:

— Men vinteren var nok ikke slutt selv om vi hadde passert solverv, sier hun. — Vi ble rammet av en rekke kjedelige uhell ut på ryåret, og resten av tiden på Hotellnesset viste kvinnene at uten dem hadde det kanskje ikke gått så glatt. Kosten hadde vel vært for ensidig, for vitaminer og den slags kjente vi ikke til den gang. En dag måtte far holde sengen, og det var tydelig at han hadde fått overvintrerens verste sykdom, skjærbuk. At den sprøke mannen måtte holde seg innendørs la en demper på humøret hos de øvrige, men mor og Anna gjorde hva de kunne for å holde stemningen oppe. Ut på vårparten var Martin Pedersen uheldig under flåing. Kniven glapp, og resultatet ble en spekkfinger, den eiendommelige betennelse som selv våre moderne sulfapreparater og myciner ikke helt makter. To mann var nå satt ut av spillet, og våren ble trist for de syv ute på Nesset.

— Jeg kan huske en episode fra denne tiden, sier Ragna vemodig. Reinkalven hadde vært min store trøst hele vinteren. Den fikk alltid gå fritt, og det ble dens bane. En dag hadde den kommet inn i melkottet, og spist store mengder havremel. Da vi fant den lå den med oppblåst mave, og hadde store lidelser.

Den døde utpå dagen, og jeg var utrøstelig. Jeg kunne ikke forstå at lekekameraten min var borte, og håpet bare på at når sommeren kom vil den som vanlig leke og løpe ute på tundraen mot Vestpynten.

Det gikk så som så med de syke, og alle stundet etter våren og første båt. Det rike fuglelivet og sol døgnet rundt formådde ikke å skape liv og humør hos overvintrerne, og for kvinnene falt nok tiden lang.

Første båt nordover skulle bli den italienske prinseyachten, med kronprins Victor Emanuel og kronprinsesse Helena ombord. De hadde nok en anelse om at ikke alt var som det skulle hos overvintrerne som de hadde hørt omtalt i Norge, og yachten hadde ikke ankret opp før kronprinsessen med følge rodde i land. Straks hun fikk høre om de syke begynte hun å gi ordre i øst og vest. Skipets leger tok seg av far, og kronprinsessen selv kokte grøtomslag og stelte med fingeren til Martin Pedersen. Etter hvert kom de syke seg, og skjørbuken forsvant. Martin Pedersen måtte imidlertid under legebehandling i Norge, og mistet fingeren på Tromsø sykehus.

Kronprinsessen ble straks interessert i meg, og dagstøtt var vi sammen. Jeg fulgte henne ombord, hvor hun stelte om meg på alle måter. Hver dag hadde vi en liten musikalsk time. Jeg ble plassert på flyglet mens hun spilte og sang. Det er tydelig at kronprinsessen har en stor plass hos Ragna. Hun omtaler henne med dypeste ærefrykt, og det er kanskje ikke så rart. Det var jo selveste vordende dronning av Italia som hadde helbredet hennes far.

— Men prinseyachten måtte plutselig forlate oss. En dag skaket et telegram fra Italia opp hele verden. Kongen var drept ved et bombeattentat. Meldingen nådde også Svalbard, og det ble hjemreise i all hast, og jeg måtte si adjø til den damen jeg var blitt så glad i.

Men ikke så lenge etter kom en annen fremmed båt oppover. Det var det flytende hotell «August Victoria» av Hamburg. Båten hadde vært oppe sommeren i forveien, og kapteinen kjente overvintrerne. De hadde avtalt med ham at hvis det var liv

igjen på Hotellneset når våren kom, skulle de heise et lite flagg. Kapteinen stirret sikkert ivrig etter flagget da luksusbåten dampet inn over Adventfjorden, og da han oppdaget en liten vimpel på en stang gav han ordre til skipets orkester. Med offiserene i honnør og alle passasjerer ved rekken droppet «August Victoria» ankret mens orkestret spilte: «Ja, vi elsker dette landet», til ære for de syv som hadde klart seg gjennom polarvinteren.

Kvinnene hadde klart vinteren godt, ja, sogar bedre enn mennene, og tydelig vist at Svalbard ikke er verre for kvinner enn for menn. — Jeg har hørt si at jeg selv struttet av sunnhet da jeg kom tilbake til Norge, slutter Ragna sin fortelling.

Ragna Nisja Olsen har ikke forsøkt seg på flere overvintringer. Hun giftet seg og ble boende i Vesterålen. Som enke har hun reist litt om i Norge, og har en tid arbeidet ved bl. a. Støren Hotell. I dag er hun bosatt ytterst ute i Lofoten, i Moskenes kommune. Glåpen fyr er landfast, og Sørvågen ligger ikke langt borte, men Ragna trives best på fyret. Ensomheten gjør henne ingen ting. Kanskje noe av vinteren 1898/99 i Adventfjorden sitter igjen?

Trøndere på Ishavet i forrige århundrede

Av

Hallvard Devold.

Dette manuskript ble funnet blant Hallvard Devolds etterlatte papirer.

Den norske ishavsfangst — når vi ser bort fra vikingetidens fangstferder og den eldre hvalfangst i middelalderen, tok sin begynnelse i de siste par årtier på 17-tallet. Fra Hammerfest seilte i disse årene en rekke fartøyer, Tromsø fulgte raskt etter og snart kom både Trondheim og Bergen med i denne virksomhet.

Fra 1830 av hadde således firmaet Herman Hoe & Comp. en skonnert «Patrioten» med i fangsten under Spitsbergen i flere år. Men dette firma var ikke det eneste i Trondheim som hadde fartøyer på fangst. Således er der en beretning av en styrmann C. Schare i Trondhjem Stiftstidende for 26. mai 1837: «Kort Beskrivelse af vort Ophold på Spitsbergen fra 3/9—34 til 22/6—35.»

Schare og noen menn gikk fra fartøyet ved Tusenøyane for å se etter dyr; merkelig nok uten gevær. Tåken kom og de fant ikke fartøyet igjen. Om vinteren oppholdt de seg i en russehytte og levete av hvalrosskjøtt: De må altså ha hatt lanser med. 22. juni 1835 ble de alle reddet av kaptein Eschels på et Altona-skip, unntatt finnen Henrik Monsen som var død 27. desember 1934.

Dette er en enestående bedrift for sin tid, når man betenker at de fleste overvintretere dengang som regel døde av skjørbuk i løpet av vinteren; noe som skjedde helt opp til det annet tiår av dette århundre med ekspedisjoner som tildels var rikelig utrustet.

Men Ishavets annaler beretter om flere andre hardbarkedede trønderere som ikke gjorde skam på ordtøket om at det skal kule til. . . .

I 1839 inneholder en av Tromsø-avisene følgende beretning:

«I våre nordlige farvann har der nylig foregått en begivenhet, som man kunne tro var en fabel, om ikke så tilforlidelige beviser forelå. To mann har reist over Ishavet i en ottring for å samle eiderdun på Spitsbergen, og er nå lykkelige og ved god helse kommet hjem med en fangst verd omkring 300 spesiedaler. Navnene på disse to vågehalsere er Jonas Vittro og Olaus Veje, begge fra Levanger. Førstnevnte har flere ganger reist som styrmann på Spitsbergen, dog uten å ha tatt styrmannseksamen.

Han er 36 år gammel, har et oppvakt og besluttosomt ansikt og snakker om sin vågsamme natur med den største beskjedenhet. En norsk sjømann av den rette sorten. Den andre er snekker. Strekningen fra Levanger til Tromsø tilbakela de i åpen båt. I Tromsø laget de et lite fordekk på båten. Etter at de hadde skaffet seg kompass, balast og et hollandsk kart, satte de kursen nordover, uten å ha innvidd en eneste sjel i sitt virkelige forehavende. Tvertimot oppga de å skulle på håkjerringfiske utenfor kysten.

De hadde holdt reisesens mål hemmelig fordi de ikke ville bli betraktet som gale av folk i byen, og for å få kreditt for den utrustning de trengte til turen.

Båten var forsynt bare med et seil, og dette var allerede velbrukt.

Den 20. juni stakk de tilhavs gjennom Nordre Fugløysund for vestlig vind, men denne slo snart om til en kraftig østlig bris, som holdt seg til den 28. da de fikk kjenning av Hornsundtinden. De var da 12 mil av land og her traff de drivisen; men med sin lille båt snodde de seg behendig gjennom isbeltet og den 29. nådde de Hornsundøyane som ligger en god kvartmil fra hovedlandet, 6 mil nord for Sydkapp på $76^{\circ} 50'$ n. br. På fastlandet så de mange breer eller isfjell og i bergskarene lå snøen helt ut til havet, ellers var kysten øde og der var ikke grønt å se enda.

De fortøyde båten ved en av øyene og slo opp telt på land, hvor de holdt til til den 19. juli. I disse ukene samlet de dun på øyene omkring så de til slutt hadde mellom 20—30 voger urensset vare. Denne dun skulle være helt førsteklasses da de bare tok den fineste, og fuglene la seg trygt tilbake på redene etterat de hadde forsynt seg. Det eneste grønne de så var endel strå som stakk opp gjennom dunen i redene, formodentlig bragt i vekst av varmen fra den rugende fugl. De så en hel del sel og hval; men ingen hvalross. Den eneste fare de ikke følte seg sikker mot var isbjørnen, hvorfor de alltid sov med skarpladde rifler.

Kysten var nå isfri og etter å ha forsynt seg med 1¼ tønne ferskvann forlot de den 19. juli Hornsundøyene for en nordlig vind. Den 20. passerte de Sydkapp og den 22. Bjørnøya, som Vittro mente lå 1½ mil lengre vest enn kartet viste. Alkene på Bjørnøya hadde klekket ut sine unger og lå på svøm sydover to—tre mil av land. Kl. 5 om morgenen den 24. juni fikk de land i sikte, og til sin store glede gjenkjente de Nordfugeløya hvorfra de hadde seilt ut for tre uker og 6 dager siden. Den 26. kom de friske og sunne til Tromsø, hvor de vakte stor oppmerksomhet og allminnelig forundring for sin vågsomme ferd. På tilbaketuren hadde de vært særlig heldig med været med god vind og stille hav, så de hevdet at turen for så vidt like godt kunne vært gjort i en seksæring.

Jonas Vittro er ellers av den mening at fangstturen til Bjørnøya og Spitsbergen best lar seg gjøre med mindre båter, på omkring 40 tonn og med en besetning på 4—5 mann. De små båter snor seg så meget lettere mellom isflakene enn de større skip.»

Hvordan gikk det så senere i livet med Jonas Vittro? Ja, selv det vet man ikke helt sikkert. Men den kjente ishavsmann Hans Larsen Nordberg fra Tromsøysund, som gjennom årene samlet på alt han kom over av opplysninger, planter og fossiler, som kunne tenkes å være av interesse, forteller i et brev til major Gunnar Isachsen, visstnok i 1910, følgende:

«Gamle skredder Vittro, som nå er 80 år, forteller at hans

far reiste til Spitsbergen i en ottring og kom tilbake i god behold og med god fangst. Noen år senere reiste han igjen nordover, men vendte ikke tilbake.

Dette må jo være samme mann; det var ikke alminnelig å dra over Ishavet i ottring. Formodentlig har han slått seg ned i Tromsø etter sin første heldige tur, siden han etterlot en sønn der og måtte senere bøte med livet for sin dristighet.

Ishavshistorien er ellers rik på eventyrlige hendelser og vi har mange eksempler på nesten utrolige vågespill. Redninger over Ishavet i åpne fangstbåter har forekommet flere ganger; men dette var folk som tok en chance for å berge livet etter at fartøy og utrustning var gått tapt. Derimot å krysse Ishavet i småbåter frivillig hjemmefra i håp om fangst tror jeg er forbedt trønderne.

I 1893 har vi et analogt tilfelle som med Vittro. Denne gang var det også en inntrønder og hans historie er ikke mindre eventyrlig, og endte godt. Det var Sivert Brækmo fra Malm i Beistaden.

Brækmo ble født i 1850 og kom 29 år gammel nordover, hvor han deltok i fangst og fiske. Han slo seg først ned i Vardø hvor han bodde i 21 år. Deretter flyttet han til Tromsø.

I 1893 kjøpte Sivert Brækmo i Vardø en notbåt av hvalfanger Johan Bryde fra Sandefjord. Bryde hadde fanget fra Spitsbergen tidligere, og båten, som hadde vært brukt til hvitfiskfangst, var satt opp i Green Harbour i Isfjorden.

Brækmo fikk med seg en 18 årig ungdom, Johan Kristiansen Øksnes fra Vesterålen, og seilte nordover i en åpen skipsbåt. De fikk dårlig vær og måtte ligge på uværet i 2½ døgn. Etter 13 dager kom de til Storfjorden på Spitsbergen hvor de fikk kjenning. Så fortsatte de rundt Sydkapp oppover vestkysten til Green Harbour. Hertil kom også en tysk turistdamper som hadde en gammel hvalfanger som islods. Tyskerne hadde skutt en hval og denne ble overlatt Brækmo. Med last av kobbe, rensdyr og hvalspekk heiste karene seil og sto mot Norge for nordlig vind. Omsider fikk de landkjenning ved Nordkapp, men 5 mil av fikk de vindstille og svær dønning. Støttene i den tungt

lastede åpne notbåt løsnet, spekket gled over i den ene siden og holdt på å kantre båten. Mens de arbeidet med å få lasten på plass igjen gikk roret, tapt. Brækmo laget nytt ror og fikk det på plass, men nå ble det storm fra land. De måtte stå unna været, d.v.s. det bar nordover igjen, og da været bedaget seg var båten så lekk at de ble enig om å nytte vinden, dra tilbake til Green Harbour og reparere båten der. Her losset de båten, reparerte og tok lasten inn påny og heiste seilet. Men nei, drivisen kom inn og fylte snart hele fjorden, og overvintring var uunngåelig.

De ble ombord til midten av november og forsøkte seg to ganger på å nå et svensk depot på Midthuken i Bellsund, fjorden søndenfor. Den 21. nov. lykkedes det å komme over isen til huset ved Midthuken. I huset fantes det ikke mat, og de brakte med seg bare en reinkalv, som var skutt underveis. Av ammunisjon fant de heller ingenting unntagen noe minekrutt og av et stykke pokkenholt smidde de seg kuler. Fyrstikker hadde de heller ikke, men de gjorde opp ild ved å stikke bomull i børseløpet og så skjøt de fyr.

Fra 21. nov. 1893 til 5. juli neste år levde disse to karer utelukkende av reinsdyrkjøtt og vann. De gikk tilkøys kl. 9 om kvelden og sto opp kl. 6 om morgenen, gikk på jakt, fant brensel og arbeidet hele dagen, og holdt seg friske og sunne og ved godt mot. Den 5. juli kunne de begi seg over isen i Bellsund og kom fram til Green Harbour. Her fant de notbåten sterkt beskadiget, innholdet var slengt utover, en del spekktonner var knust og tauverket tatt av sjøen. Endel klesplagg og verktøy var også borte.

Kaptein Edvard Johannesen fra Tromsø kom innom og ga karene endel proviant så de var hjulpen.

Nå skulle man tro at disse to karer hadde gjennomgått nok prøvelser. To ganger over Ishavet i åpen båt og en overvintring, hvor de hadde levet på reinsdyrkjøtt og vann, uten melmat, tobakk, kaffe og fyrstikker. Nå bød det seg skipsleilighet, men de ble der nord og kom først hjem følgende år.

Minner om Barents i Tromsø Museum

Av

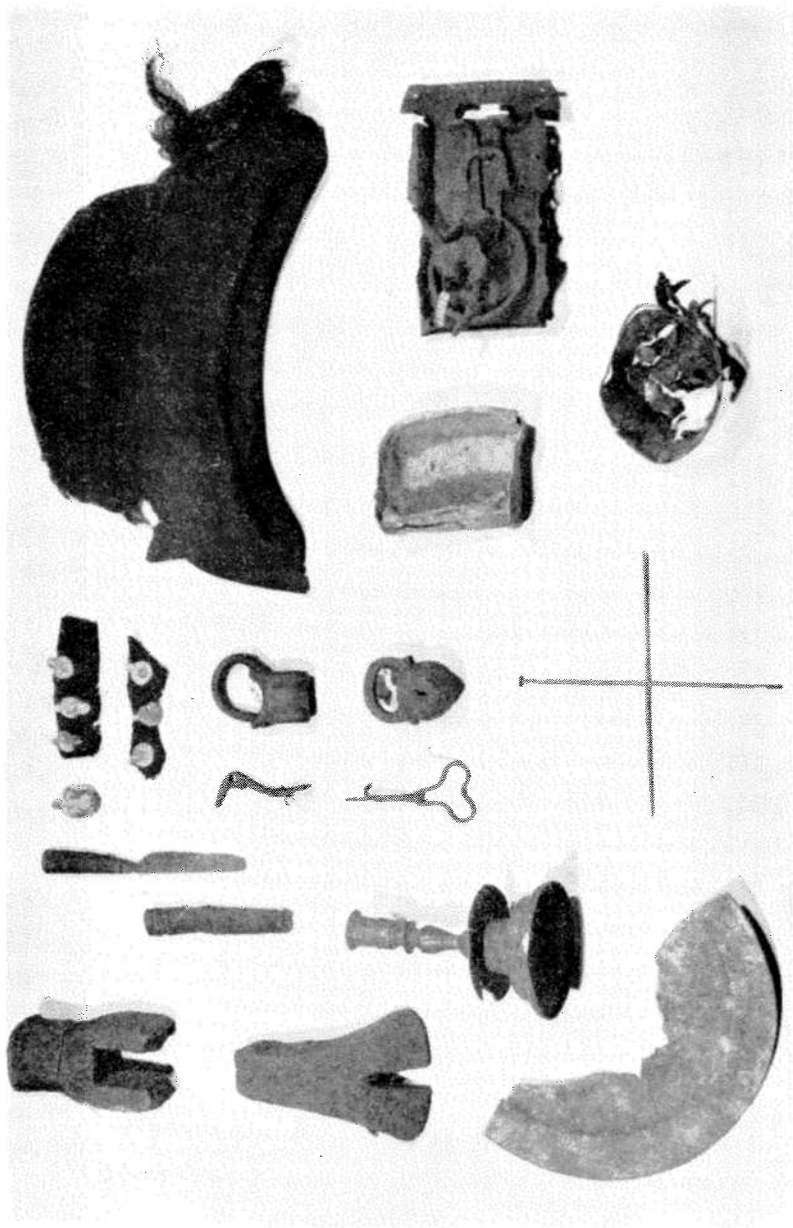
Povl Simonsen.

I forrige årbok fortalte jeg om en russisk fangststasjon ved Kap Linne og de funn derfra som er i Tromsø Museum. Men i samme museum finnes også mange andre minner om polarstrøkernes historie og utforsking, og her berettes om et annet av disse funn, nemlig det fra Barentsleiren på Novaja Zemlja. Først litt om de historiske begivenheter bak funnet.

Den nederlandske oppdagelsesreisende Willem Barents hadde under sin søken etter Nordøstpassasjen oppdaget Bjørnøya d. 9. juni 1596 og Vest-Spitsbergen d. 17. juni; deretter var dagene fram til d. 29. juni opptatt med kartlegning av øyas vestkyst, og d. 30. besøktes Bjørnøya igjen. Den følgende dag skiltes ekspedisjonens to skip, og Barents fortsatte østover med det ene og hen imot slutningen av august passerte man nordspissen av Nordøya av Novaja Zemlja. I «Ice Haven» på denne øyas østside ble skipet innestengt av isen og d. 30. august skruet ned. 17 mann kom seg på land med en hel del gods og bygde i løpet av september en hytte av rekved. Her bodde de hele vinteren, to mann døde, og Barents og ennå en mann ble svært angrepet av skjorbuk. Den 13. juni 1597 startet man hjemveien med de to livbåter, rundet igjen nordspissen og bega seg ned langs vestkysten av Novaja Zemlja. Den 20. juni gjorde man opphold ved Kap Comfort, og her døde begge de syke og ble begravd; ennå en mann døde senere. Men de resterende 12 rodde båtene helt til den russiske nordkyst og vestover langs den inntil Kvit-

sjøens munning, hvor de 2. sept. 1597 møtte 3 nederlandske skip og ble reddet. De hadde da rodd og seilt 2900 km i livbåtene! Hele denne reise med dens uhyre strabaser, de 5 skjorbuk-dødsfall og den eventyrlige heimfart lyder kanskje bare som en av de mange tragedier, som har vært utspilt der nord i isen, men av to grunner er den ikke så lite mer: For det første fordi det er den første historiske kjente ekspedisjonsovervintring i høyarktiske strøk, og noen viten om dens utstyr av klær, proviant m. v. ville være av uhyre interesse; for det annet fordi lederen av den — og samtidig en av dens ofre — er en av de helt store innom oppdagelsesens verdenshistorie, oppdageren av mange av de arktiske øygrupper, oppkalt i navnene Barentshavet, Barentsøya og Barentsburg, og for senere tiders nederlendere en av de strålende nasjonalhelter i deres lands storhetstid. Det er derfor klart at funn av spor etter ekspedisjonens opphold på Novaja Semlja — enten hytten i Ice Haven eller Barents' grav på Kapp Comfort — ville vekke oppsikt verden over og da særlig i hans hjemland.

I 1871 ble Novaja Semlja omseilt av den norske skipper Elling Carlsen, som d. 7. sept. dette år gikk i land i Ice Haven og fant ruinene av hytten. Den var av tømmer, 10×16 m stor, og fra den hjembraktes 150 gjenstander, som alle ble skjenket den nederlandske stat unntatt en lysestake av tinn, som ble gitt det i 1872 opprettede museum i Tromsø. Flere gjenstander ble hentet på stedet i 1875 av den norske kaptein Gundersen, og i 1876 ennå 112 funnumre av engelskmannen Charles Gardiner. Disse to samlinger ble også gitt til Nederland. Derimot ble 27 gjenstander hjembragt 1876 av Elling Carlsen fra hans annet besøk på stedet, og disse ble overlatt Tromsø Museum av fineren og hans ledsager, Jens Nilsen fra Tromsø. Ialt har man da ca. 300 museumsnumre stammende fra dette ene sted og kan på det grunnlag få et godt inntrykk av forholdene i leiren og av den begynnende polarforsknings sviaktende kjennskap til hensiktsmessig utstyr og nødvendig proviantvalg. Den store samling som eies av — og er utstilt i — museet i Amsterdam, er velkjent for de fleste, som har interessert seg for Barents, mens

Tromsø Museums samling fra Barents overvintringsbytte ved nordspissen av Notaja Semlja.

derimot den lille samling i Tromsø er så å si ukjent. Dette er årsaken til at jeg her skal beskrive den nærmere.

De viktigste av sakerne i Amsterdam er følgende: Flere karter, en avskrift av Peet og Jackmans reisebeskrivelse fra 1580, Mendozas bok om Kinas geografi, en astronomibok og rester av ennå 2 bøker på hollandsk. Videre geværløp, blyhagl, sverd, hellebarder og spydspisser, slipesteiner, jerngryter, tinnlysestaker, tinnkrus, en tinnskje, en steintøykrukke, et jernskrin og en bronseklokke, samt flere treskor; endelig et taffelur, en fløyte og noen bilder malt på blick. Sakene og funnomstendighetene er behandlet på tysk i tidsskriftet «Petermanns Mitteilungen 17 og 18» (1871 — 1872), på hollandsk flere steder, og referert på engelsk i Martin Conway: «No Man's Land» (1906). Som eneste trykte beskrivelse av de i Tromsø oppbevarte gjenstander må derimot nevnes en så ny kilde som G. Gjessing: «Oldsaksamlingens Tilvekst 1939» i Tromsø Museums Årshefter 68 (1948); dette skyldes at disse saker henlå i ubemerkethet og først i 1939 ble protokollført. Vi skal i det følgende holde oss til Gjessings beskrivelse av dem.

Det viktigste stykke er uten tvil resterne av det nederlandske flagg, nå bare en dyngje filler, og den blå stripe er blitt sort, men disse røde, hvite og sorte stumper er formodentlig det eldste bevarte, nederlandske flagg, idet Barents avreiste fra Holland bare 23 år etter at hollenderne reiste opprørsfanen mot Spania. Et nesten like sjeldent klenodie er Barents' egen «søndagshat», en høy, tosnudet «admiralshat» av sort filt med sorte silkefrynser langs kanten; det finnes et gammelt bilde fra selve overvintringen, formodentlig tegnet enten av eller i hvert fall i samråd med en av de overlevende, og på det ser man Barents promenerer hatten utenfor bjelkehuset, unektelig en merkelig påkledding midtvinters på Novaja Zemlja. Også ellers kjennes atskillige billedlige framstillinger av denne hattetype, men virkelige, bevarte eksemplarer kjennes ellers ikke. Så er det en drikkekopp av kopperblick med en lærstropp i til opphengning; den bærer sin eiers navn rundt under randen: Philip Leiden fra Ny Papeburg. Videre skal nevnes 2 stumper mellomblått ulltøy

med hver tre påsittende blyplomper, samt en syvende, løs plompe. Dette er rester av den merkning som fabrikken forseglede hele tøyrull-er med, og når de ligger her avklippet i hyttetomten, viser det at man under overvintringen har brukt opp reserverullerne av tøy — eller er det varer som var tiltenkt kineserne? — før man gikk igang med reveskinn, som beretningene forteller at Barents' folk var kledd i ved hjemkomsten. På blyplomperne er angitt fabrikken med forkortelsen P. R. og opprinnelsesstedet ved et bynavn som rimeligvis skal være Veendam i Nederland. Endelig skal som det siste stykke, der forteller noe rent personlig om deltakerne i ekspedisjonen, omtales en defekt tinntallerken, der bærer to adelige våpenmerker, det ene et skjold med en engel på, det annet en kronet rose. Eierinitialerne på den er I. B. og I. M. Da Willem Barents selv formodentlig var ekspedisjonens eneste adelige deltaker, er tallerkenen nok et arvestykke i hans familie, og I. B. skal da tydes som I. Barents.

De øvrige gjenstander, som oppbevares i Tromsø Museum, er helt ordinære saker fra den tid: En liten, enegget jernkniv med treskaft og lærslire, en tinnlysestake, en stump av et astronomisk instrument, en simpel blyeske, deler av et tinnfat og en blyskål, en skrinhank av jern, en låsedel til et gevær, et krutthorn, 3 krutt-mål, et tungt sleggehode av jern, et kubein av jern, et kistebeslag og en kistelås av jern, samt to hengelåser, den ene kuleformet og av jern, den annen messingtausjert i rik rennesanseornamentikk. De fleste av disse gjenstander er avbildet på vedføyede fotografi.

Ser vi funnene i Tromsø og Amsterdam under ett, slår det en at ekspedisjonen var grundig utstyrt med alt som den tids menne sker kunne vente å få bruk for såvel under navigering og eventuelle overvintringer på veien som ved den forventede ankomst til Kina; men likeledes at man var aldeles blottet for alt hva man virkelig kunne ha nytte av, da det knep for alvor. Det var jo første gang en prøvde noe slikt som å overvintre oppe i Ishavet, og selv ikke Barents kunne ha utstyrt seg bedre. Et mirakel var det at 12 mann slapp levende fra det. Funnene tjener da for oss til å belyse selve polarforskningens fødsel; for nederlenderne betyr de — som nevnt — atskillig mer.

Selfangstnæringen

Av

Jobs. Sellæg.

Fra de eldste tider og til våre dager har jakt og fangst av ishavsdyr vært en viktig næringsvei i vårt land. Og av disse ishavsdyr har selen vært en av de viktigste.

HISTORIKK

Selfangsten, både hjemme hos oss og i utlandet, er av meget gammel datum.

De første innvånere i Norge levet av jakt og fiske og fanget bl. a. sel.

Da nordmennene etterhånden lærte å bygge sjøgående skip og før vidt omkring, fikk de kjennskap til de rike forekomster av sel i de arktiske farvann. Foruten fisk ble selskinn og produkter forøvrig av sel en viktig eksportartikkel. Således var hvalross-tenner meget etterspurt.

Våre fangstfolk kom dels på et tidlig tidspunkt, dels sent med i fangsten på de forskjellige felter.

Eldst er fangsten fra Nord-Norge i Nord- og Østisen.

Antagelig har det vært drevet endel fangst på dette felt av norske fangstfolk på et meget tidlig tidspunkt, allerede omkring år 1600. Sikre opplysninger om denne fangst har vi først ca. 200 år senere, så man regner med at den nord-norske fangsten

begynte der omkring 1795. Først ca. 25 år senere kom det imidlertid fart i fangsten.

Denne begynte som overvintringsekspedisjoner på Svalbard, men litt senere begynte fangsten fra fartøy.

Hammerfest var den ledende ishavsbys helt til 1870, da ledelsen gikk over til Tromsø.

Først drev flåten fangst i Nord- og Østisen, men noe senere ble også Jan Mayen-feltene besøkt.

Fra 1867 av regner man at fangsten i Kvitsjømunningen og ved Novaja Semlja begynte.

Nordmennenes fangst av klappmyss i Grønlandsstredet er av meget nyere dato enn deres selfangst i Vest- og Østisen. I 1873 fant kaptein E. H. Johannesen store mengder klappmyss i Grønlandsstredet, og 1876 sendte Sven Foyn et fartøy til dette felt. Fra nå av og videre framover hjemsoktes Grønlandsstredet årlig av norske fartøyer.

I løpet av de første 8 år i hvilke klappmyssfangsten ble drevet på dette felt skal norske fartøyer ha fanget ca. ½ million dyr.

Like før og under den første verdenskrig drev norske selfangere under engelsk flagg selfangst ved New Foundland.

I 1937 drev for første gang et norsk fartøy under norsk flagg fangst på dette felt og senere har våre selfangere drevet selfangst der hvert år.

Når det gjelder spørsmålet om fra hvilke distrikter selfangsten drives, har disse vekslet noe i årenes løp.

I Nord-Norge er det nå særlig Tromsø og Gratangen som utrustet selfangstskuter.

I Syd-Norge drives fangsten idag nesten utelukkende fra enkelte distrikter i Møre og Romsdal fylke. Fangsten fra dette fylke begynte i 1898.

Østlandet drev en betydelig selfangst fra 1847 av og til ca. 1914. Det var Svend Foyn som begynte denne fangst, og den fikk etterhånden et stort omfang. Tønsberg var den viktigste byen.

Til å begynne med deltok bare et par skuter i fangsten, men etterhånden øket deltagelsen sterkt.

Fangsten ble drevet med store skuter fra 2 — 300 tonn og oppover. Etterhånden ble det satt inn dampmaskiner i endel av skutene.

Besetningens størrelse var omkring 45 mann.

Fangsten ble drevet med vekslende hell de forskjellige år som all ishavsnæring, men var de fleste år meget lønnsom.

Fra feltet oppe ved Jan Mayen, hvor fartøyene drev ungsel-fangst i begynnelsen av april, søkte de senere ned til Bottlenos-feltene nordøst av Island, og gjorde herfra i juni en tur til klappmyssen i Grønlandsstredet. Herfra hjemreise som regel i juli.

Flere og flere av de store østlandske fartøyer gikk etter hvert over til mere spesiell Bottlenos-fangst.

Etterhånden opphørte selfangsten og grunnen var antagelig for det meste den at det ble vanskelig å finne beskjeftigelse for disse store skip mellom sesongene. Driften av dem ble derfor ikke lengere lønnsom.

Det kan muligens også ha spilt inn at disse distrikter etterhånden fikk større interesse for hvalfangst enn for selfangst.

Senere har Østlandet og også andre distrikter i vårt land bare deltatt i selfangsten når konjunktorene ga håp om et godt utbytte.

En kortere tid drev også norske selfangere selfangst i Antarktis.

I 1892 sendte Chr. Christensen, Sandefjord, ut en ekspedisjon for å fange retthval og sel i Antarktis. I 1893 ble 3 farkoster sendt nedover med samme formål.

Retthval fant disse ekspedisjoner ikke, men de fanget endel sel. Å fange blåhval, finnhval og knølhval hadde disse farkoster ikke utrustning til.

UTBREDELSE

Grønlandssel og klappmyss er de viktigste selarter for våre fangstfolk. Dessuten fanges det noen storkobbe og noen få andre arter sel.

Grønlandsselen er utbredt over hele den nordlige del av Atlanterhavet og i Ishavet.

Den er såvidt man vet i dag, delt opp i antagelig 3 atskilte stammer.

Den østre stamme finnes i Nord- og Østisen, altså i farvannet mellom Svalbard og Bjørnøya, Novaja Semlja, Murmansk og Frans Josefs Land.

Dens yngleplass er Kvitsjøen, hvor den kaster sine unger i slutten av februar og i begynnelsen av mars.

En og annen grønlandssel («russekobbe») kommer hvert år til kysten av Finnmark, men hovedtrekket ut fra Kvitsjøen går nordover. Usedvanlige hydrografiske og meteorologiske forhold kan dog enkelte år medføre at trekkveien for den store masse av Østisens selstamme blir forandret, atkomsten til yngleplassene inne i Kvitsjøen blir stengt, tilfrosset, og drivmassene hoper seg opp nærmere norskekysten enn vanlig. Slike forhold har bevirket masseinvasjon av «russekobbe» i Nord-Norge til stor skade for våre fiskerier, således i årene 1902 og 1903.

Den midtre stamme holder til i drivisen mellom Island og Grønland.

Dens yngleplass er i nærheten av Jan Mayen, hvor den kaster sine unger i slutten av mars, altså noe senere enn i Kvitsjøen.

Den vestre stamme holder til i havet mellom Grønland og øyene nord for Kanada om sommeren og trekker om vinteren sydover og kaster sine unger i begynnelsen av mars særlig øst for New Foundland, men også for en mindre antalls vedkommende i St. Lawrencebukten («Gulfen»).

Av *klappmyssen* er det antagelig 2 stammer. Den ene stamme kaster sine unger i Vesterisen på Jan Mayen-feltet til samme tid som grønlandsselen.

Deretter vandrer den sydover langs Grønlands østkyst og samler seg i juni i store leirer i Grønlandsstredet, hvor hårskiftningen finner sted.

Den aride stammen lever langs kysten av Labrador og New Foundland, hvor den kaster sine unger til samme tid som grønlandsselen.

Om dette er 2 helt atskilte stammer, eller om de tildels går over i hverandre, vet man ikke sikkert idag.

Klappmyss finnes det lite av i Nord- og Østisen. Enkelte eksemplarer kommer av og til inn til Norges kyst.

Storkobben lever rundt hele Ishavet og finnes også lengere mot nord enn noen annen selart. En sjelden gang besøker den Nord-Norge.

Den finnes nå særlig på isen utenfor Svalbard og Frans Josefs Land.

Hvalrossen forekommer fra Grønlands kyst og østover i hvert fall til Frans Josefs Land.

Tidligere var den meget tallrik ved Bjørnøya og Svalbard, men forekommer nå bare sjelden der.

I den nordlige del av Vest-Grønland og i Nord-Kanada finnes en stamme som antas å bestå av 8 — 10 000 dyr.

Havert, ringsel og fjordsel.

Langs vår kyst og også langs kysten av endel andre land ved Atlanterhavet forekommer fjordsel, ringsel og havert.

Disse selarter kan gjøre tildels stor skade på fiskebestanden og har derfor vært meget etterstrebt.

De er også delvis utryddet langs vår kyst.

Noen økonomisk betydning har fangsten av dem ikke hos oss. Fiskere og bønder langs vår kyst driver av og til jakt på dem.

DE FORSKJELLIGE FANGSTFELTER

Som det vil fremgå av hva jeg har nevnt foran, kjenner man i dag til 3 store ynglefelter for selen: Munningen av Kvitsjøen, Vesterisen ved Jan Mayen og nord og øst for New Foundland.

Dessuten fanges det sel i farvannet rundt Svalbard, og ved Frans Josefs Land og Novaja Semlja og i Grønlandsstredet ved Grønlands østkyst (Stredet).

Man kan derfor regne med at våre selfangere i de senere år har deltatt i selfangsten på 5 forskjellige felter.

Jeg skal nå nærmere omtale disse.

KVITSJØMUNNINGEN

Sovjet-Samveldet utstedte 24. mai 1921 et dekret som utvidet territorialgrensen fra 3 til 12 nautiske mil langs Ishavets kyst.

Våre fangstfartøyer hadde allerede lenge drevet selfangst i Kvitsjøen, men i 1922 ble flere fartøyer oppbragt av de russiske myndigheter.

I 1923 fikk et Oslo-firma konsesjon av Sovjetregjeringen som ga firmaet rett til å drive selfangst på russisk territorium med inntil 55 farkoster til en samlet tonnasje av inntil 1000 brutto register tonn. Avgiften for denne konsesjon var 200 000 kroner.

I de derpå følgende år fikk Ålesunds Rederiforenings Selfangergruppe en lignende konsesjon.

Konsesjonen ga rett til fangst av sjødyr innenfor Sovjet-Samveldets territorialfarvann fra grensen av Finland til og med en del av Novaja Semlja med unntagelse av farvannet i Kvitsjøen innenfor linjen Kapp Orlov — Kapp Kanusjin, altså den innerste delen av Kvitsjøen.

I Handels- og Sjøfartsavtalen med Sovjet-Samveldet av 15. desember 1925 er denne avtale traktatfestet.

Som følge av temperaturstigningen i Nord-Europa og i de arktiske egner i de senere år har også drivisen i Kvitsjømunningen gått tilbake, således at i en rekke år før krigen drev drivisen med ungeleirene innenfor den grense som våre fangstskuter hadde rett til å drive fangst på. Følgen var at fangsten av nyfødte unger og også delvis av større sel ble mislykket.

Deltagelsen i denne fangst gikk derfor etterhånden sterkt tilbake.

Ved fly har man forsøkt å telle bestanden av sel i Kvitsjøen, og bestanden der var i 1928 anslått til å være ca. 35 million dyr.

Etter siste krig har de sovjetrussiske myndigheter ikke utstedt leidebrev for våre fangstskuter. De første år etter krigen ble minefaren anført som grunn, men i de siste år foreligger det ikke noen begrunnelse for avslaget.

NORD- OG ØSTISEN

På dette fangstfelt deltar særlig mindre fangstskuter fra Nord-Norge. Fangsten her foregår i tidsrommet mai—august og foregår rundt Svalbard og til den russiske territorialgrense i øst og syd.

Det fanges på dette område særlig grønlandssel, storkobbe, ringsel (snadd) og isbjørn.

Enkelte hvalross er blitt fanget i dette område etter krigen, men nå er fangst av hvalross forbudt.

VESTERISEN

Vesterisen er drivisen nord for Island og øst for Grønland. Det viktigste felt er farvannet omkring Jan Mayen.

Fangsten begynner her i de senere år omkring 20. mars på den tid da selen kaster sine unger. Senere fortsetter enkelte farkoster fangsten av gråsel og voksne dyr helt til ut juni måned.

Stigningen i temperaturen i disse egner har også medført hypigere og voldsommere stormer enn tidligere.

Dødeligheten blant ungene er både av de foran nevnte grunner og på grunn av fangsten meget betydelig.

Det har etter krigen vært gjort flere forsøk på å sende fly fra Tromsø for å søke å telle bestanden, men værforholdene har hver gang vært sådanne at flyene har måttet snu før de nådde feltet.

Man har også hatt under overveielse å sende et fly fra Island for å gjennomføre denne oppgave, men også fra Island til feltet er veien lang.

Man vil antagelig derfor, når man nå har fått stasjonert et hjelpeskip i disse farvann, et år ta med helikopter og forsøke å få en oversikt over bestandens størrelse ved hjelp av dette fly.

Hvor stor bestanden av grønlandssel er på dette felt vet man således ikke, men den er betydelig mindre enn i Kvitsjøen. Konsulent dr. Rasmussen, som i de senere år har drevet vitenskapelige undersøkelser over selen, anslår bestanden i Vesterisen til å være ca. 600 000 dyr.

STREDET

Strede~~t~~ kaller våre fangstfolk strekningen fra Scoresby Sund på Grønland og helt ned til Kap Farvel på Grønlands sydspiss. Her samler den voksne klappmyss seg såvidt vites i 2 store leirer i hårfellingstiden fra midten av juni til midten av juli.

Det er særlig skuter fra Sunnmøre som deltar i denne fangst.

Fangsten av sel på dette felt er som oftest kombinert med fiske av håkjerring, en haiart som det finnes store mengder av langs østkysten av Grønland. Av haien utnyttes bare leveren. Resten kastes overbord.

NEW FOUNDLANDSFELTET

Fangsten på dette feltet begynner 10. mars og varer til ut i mai.

Det fanges både grønlandssel og klappmyss her, men bestanden av den siste selart er gått meget sterkt tilbake. Det fanges nå bare en brøkdel av det antall klappmyss som ble fanget i siste halvdel av forrige århundrede.

I fangsten på dette felt deltar skuter fra Kanada, New Foundland, U.S.A., Panama og Norge.

Man har i de senere år også søkt å telle bestanden på dette område ved hjelp av fly og den er anslått å være ca. 3 millioner dyr, altså en meget stor bestand.

SELFANGERFLÅTEN

Hvis man går igjennom selfangstens historie, ser man at det i årenes løp har vært brukt en mengde forskjellige farkoster i selfangsten, fra små seilskuter til store moderne isbrytere eller stålskip.

Også i Norge har ishavsskutenes form og størrelse skiftet i årenes løp.

Til å begynne med brukte man mest russiske lodjer. Senere

brukte man jakter, galeaser o.s.v. Disse var ofte lite skikket for å delta i selfangsten.

Etterhånden ble skutene bygget sterkere, men helt til 1905 besto flåten nesten utelukkende av seilskip. Vi hadde da bare ett dampskip.

Omkring 1908 begynte motoriseringen av flåten og nå har alle skuter motor eller dampmaskin.

Under krigen ble også selfangerflåten sterkt desimert, men den er nå bygget opp igjen og er både større og bedre enn før krigen.

Skutene fra Sunnmøre er gjennomgående større enn skutene nordpå.

Dette har jo sin forklaring, idet sunnmøringene ikke deltar i sommerfangsten i Nord- og Østisen, hvor man kan bruke mindre skuter.

I de siste år har man både i Nord-Norge og på Vestlandet fått endel moderne stålskip på opptil 600 tonn, som særlig er beregnet på fangst på New Foundlandsfeltet.

Når de gjelder kravene til skutenes sjødyktighet og utstyr, er disse blitt skjerpet etter hvert.

Det stilles nå forskjellige krav etter de farvann hvor fangsten skal foregå.

Skuter som skal til Vesterisen og New Foundlandsfeltet, hvor det er hyppige og sterke stormer, må være sterkt bygget og godt utstyrt.

Til skuter som deltar i vinterfangsten i Nord- og Østisen stilles de samme krav som til Vesteris-skutene, men disse skuter er gjennomgående mindre.

Endel mindre skuter nordfra driver sommerfangst på det sistnevnte felt. Til disse stilles ikke fullt så strenge krav.

Endelig er det et lite antall farkoster som driver sommerfangst i fjordene på Svalbard.

For disse skuter er det gjort en del lempninger i bestemmelse.

9. november 1928 ble det utferdiget nye bestemmelser om forsterkning av og kontroll med ishavsskuter.

På grunn av de siste forlis i Vesterisen i 1952 foreslo en komité, som for noen år siden ble nedsatt for å utrede spørsmålet om å sende et hjelpeskip til Vesterisen, en del nye bestemmelser for ytterligere å sikre besetning og skuter.

FORLIS

Ishavsfangsten er en meget hasardiøs næring, og det har i årenes løp funnet sted en lang rekke forlis både av utenlandske og norske skuter.

Forlisprosenten øket sterkt i de siste 30 år etter at konsesjons-traktaten med Sovjet-Samveldet om selfangsten ble inngått.

Etter denne avtale ble nemlig selfangsten drevet lengere inn i Kvitsjøen enn tidligere.

Her finnes en del grunner som strøm og storm ofte førte skutene inn på. Det er også stor forskjell på flo og fjære i Kvitsjøen og ofte ødela isskruinger skutene som tildels var små og ikke sterkt bygget.

I årene 1927 og 1928 forliste ikke mindre enn 14 og 21 skuter, hvorav i Kvitsjøen henholdsvis 11 og 17.

Heldigvis fant forlisene sted ikke langt fra land i Kvitsjøen og så vidt vites gikk ingen menneskeliv tapt ved disse forlis.

I årene 1922 — 1928 forliste ialt 72 skuter.

I Vesterisen har vi hatt en del sørgelige forlis. I 1917 forliste 7 av 12 selfangstskuter der og over 100 mann omkom.

I 1939 forliste ialt 9 skuter i Vesterisen, deriblant 3 som var på vei til New Foundland.

Og så har vi ulykkene i 1952 da 7 skuter ble skrudd ned eller sank i åpen sjø med et tap av 79 menneskeliv.

LOVGIVNING

Som jeg tidligere har omtalt drev i 1870-årene en rekke nasjoner selfangst i Vesterisen. Allerede den gang var mange av den oppfatning at selbestanden på dette felt ble for sterkt beskattet, og i 1871 ble saken tatt opp av norske selfangere. I

1874 ble det gjort en henvendelse til den engelske regjering om saken. Denne stilte seg også positiv til spørsmålet om å utferdige fredningsbestemmelser.

18. mai 1876 ble det utferdiget en norsk lov om fredning av sel i Nordishavet. I henhold til loven kan Kongen for et nærmere bestemt tidsrom av året forby fangst av sel.

6. mars 1935 ble det utferdiget en ny lov som opphevet loven av 1876.

Den sistnevnte lov ble igjen opphevet ved lov av 14. desember 1951 om fangst av sel.

Loven er en fullmaktslov som legger en utstrakt bemyndigelse i Kongens hånd.

I henhold til § 3 i loven kan Kongen for å sikre en rasjonell og forsvarlig utnyttelse av bestanden forby fangst av sel, treffe bestemmelser om maksimum fangstkvantum enten samlet eller for hver enkelt fangstekspedisjon, forby eller gi nærmere forskrifter om visse fangstmåter og treffe bestemmelser om at fangst ikke kan drives uten tillatelse av Kongen.

Loven gir videre Kongen adgang til å opprette et råd med representanter for selfangstnæringen og for staten.

Dette råd som har 7 medlemmer og hvor professor Johan T. Ruud er formann, ble oppnevnt ved kgl. resolusjon av 9. januar 1953.

Videre kan i henhold til loven Kongen med Stortingets samtykke bestemme at det skal betales en nærmere fastsatt avgift for hver fanget sel. Avgiften skal gå til et fond som skal nyttes til vitenskapelige og praktiske undersøkelser av interesse for selfangsten. I henhold til loven er det hvert år blitt innbetalt en nærmere fastsatt avgift for hver fanget sel til fondet. Fondets størrelse er pr. 1. juli 1957 kr. 135.612,—.

FREDNINGSBESTEMMELSER

Dessverre har menneskene ved hensynsløs jakt og fangst utryddet en rekke dyr ned gjennom tidene. Dette skjedde særlig i det 18. og 19. århundre.

Således er grønlandshvalen, som tidligere var uhyre utbredt i arktiske farvann, blitt omtrent utryddet. Den er nå fredet, men antagelig forsent. Det skal finnes enkelte eksemplarer av den på vestkysten av Grønland, men om det er tilstrekkelig mange til å fornye bestanden er tvilsomt.

VESTERISEN

Ved plakat av 28. oktober 1876 ble det forbudt å fange sel tidligere på året enn 3. april.

I 1904 ble det foretatt en endring i plakaten således at klappmyss ble unntatt fra fredningen og at datoen ble endret fra 3. til 1. april.

Disse bestemmelsene gjaldt til og med året 1912.

I tidsrommet 1912 — 1935 har det ikke vært utferdiget noen bestemmelser om fredning av sel og klappmyss i Vesterisen.

Såvidt vites er det i disse årene bare norske selfangere som har fanget sel på dette felt.

I henhold til lovene om fangst av sel av 1935 og 1951 er det blitt utferdiget særskilte bestemmelser om fredning av sel i Vesterisen i årene 1926 — 1940 og 1946 — 1952.

GRØNLANDSSTREDET,

NORD- OG ØSTISEN OG VESTERISEN

Fra og med året 1953 er det blitt utferdiget fredningsbestemmelser i en resolusjon for både Vesterisen, Nord- og Østisen og Grønlandsstredet.

Ved kgl. resolusjon av 7. februar 1958 er det blitt utferdiget fredningsbestemmelser m. v. for året 1958.

I henhold til resolusjonen er det forbudt for norske fartøyer som skal drive selfangst i Vesterisen å avgå fra Norge før 13. mars kl. 20,00 norsk tid.

I de nordlige farvann øst for Kap Farvel begrenset i øst av en linje som går langs 20 ° østlig lengde (Vesterisen — Grønlands-

stredet og Nordisen) er det forbudt å fange sel og klappmyss før 20. mars kl. 07.00 G.M.T. og etter 5. mai kl. 24.00 G.M.T.

Østenfor 20 ° østlig lengde (Østisen) er det forbudt å fange sel og klappmyss før 1. mars kl. 07.00 G.M.T. og etter 10. mai kl. 24.00 G.M.T.

For fartøyer som i ett eller flere av årene 1952 til 1956 har drevet regulær fangst i Grønlandsstredet kan Fiskeridepartementet dispensere fra bestemmelsen i II og tillate fangst i tiden fra 15. juni kl. 07.00 G.M.T. og til 15. juli kl. 24.00 G.M.T.

Fiskeridepartementet kan fastsette nærmere vilkår for dispensasjonen, herunder bestemmelser om begrensning av fangsten enten totalt eller pr. skute.

Søknad om dispensasjon sendes på fastsatt skjema til Fiskeridirektøren gjennom henholdsvis Nord-Norges Rederiforening og Ålesunds Rederiforenings Selfangergruppe innen 1. mai.

Det er forbudt for norske fartøyer å foreta mer enn en fangsttur til Vesterisen.

Fiskeridepartementet kan dispensere fra denne bestemmelse. Slik dispensasjon kan bare gis i de tilfelle da et fartøy på grunn av skade eller annen tvingende omstendighet må forlate fangstfeltet uten å ha oppnådd tilfredsstillende fangstresultat.

Ved Vesterisen forstås i disse bestemmelser drivisområdet utenfor Øst-Grønlands kyst mellom 77 ° nordlig bredde og en linje trukket fra Kapp Nord (Horn) på Island rettvisende vest til et punkt 66 ° 28' nordlig bredde og 30 ° vestlig lengde og herfra i en rett linje til midt i Storfjordens munning (Grønland).

Med Grønlandsstredet forstås drivisområdet utenfor Øst-Grønlands kyst syd for den i foregående ledd nevnte linje mellom Kapp Nord (Horn) og Storfjorden.

NEW FOUNDLAND

I 1940 ble det bestemt at fangst av sel på New Foundlandsfeltet ikke måtte påbegynnes før 10. mars.

Under krigen var selen ikke fredet på dette felt, men for tidsrommet 1947 — 1952 ble tilsvarende bestemmelser utferdiget.

Kanada begynte tidligere fangst av sel, 13. mars, altså 3 dager etter at den norske fangst tok til.

Etter underhåndsdrøftelser er nå begge land blitt enige om at fangst av sel i begge land skulle begynne på samme tid.

Ved kgl. resolusjon av 20. februar 1953 ble det derfor bestemt at det inntil videre skulle være forbudt å fange sel eller klappmyss i tiden før 10. mars på selfeltet øst for New Foundland og i Belle Island-stredet østenfor en linje trukket mellom Armour Point og Flowers Cove, og i tiden før 5. mars i Gulf of St. Lawrensområdet vestenfor ovennevnte linje.

FREDNING AV HVALROSS, PELSSEL, ISBJØRN OG ANDRE SELARTER

Hvalrossen var tidligere meget tallrik rundt Svalbard, Frans Josefs Land og andre steder.

Den er nå blitt nesten utryddet øst for Grønland.

På vestkysten av Grønland finnes en stamme på 7—8000 dyr i Thuledistriktet. Disse dyr er helt nødvendig for de eskimoer som bor der.

En norsk skute drev i årene 1949 og 1951 en del fangst på hvalross i Thuledistriktet, og denne fangst vakte stor forargelse blant eskimoene og også hos de danske myndigheter, som hevdet at bestanden ikke tålte større beskatning enn den jakt som eskimoene drev på den. Den samme bestand beskattes også delvis på kanadisk side, hvor det også er utferdiget fredningsbestemmelser for den.

Ved kgl. resolusjon av 20. juni 1952 ble det forbudt ikke bare å fange hvalross i nevnte område, men også all fangst av hvalross forøvrig. Det er jo mulig at bestanden kan ta seg opp øst for Grønland.

Isbjørnen er ved kgl. resolusjon av 24. februar 1939 fredet på Kong Karls Land på Svalbard, som er en viktig yngleplass.

Spørsmålet om ytterligere fredning av isbjørnen ble drøftet på

Selfangstrådets møte i Oslo 2. februar 1953. Rådet fant imidlertid f. t. ikke å kunne anbefale det.

Heller ikke fant rådet å kunne anbefale fredning av storkobbe.

Man kunne nemlig ikke av de senere års fangstresultater slutte at bestanden av disse 2 dyr var i fare.

Ved kgl. resolusjon av 29. mars 1935 ble det forbudt å fange pelssel og sjøelefanter på Bouvetøya og Peter I's øy i Antarktis. Denne resolusjon falt bort da selloven av 1935 ble opphevet. Selfangstrådet fant imidlertid i 1953 å måtte anbefale at pelssel og sjøelefanter fortsatt måtte fredes på disse øyene, og ved kgl. resolusjon av 27. februar 1953 ble nye fredningsbestemmelser utferdiget.

Haverten er ved kgl. resolusjon av 24. april 1953 blitt fredet på endel øyer i Sør-Trøndelag fylke.

UTNYTTELSE AV BIPRODUKTER

Spørsmålet om utnyttelse av biproduktene ved selfangsten, i første rekke kjøttet, har ofte vært oppe til behandling.

Før krigen tok våre selfangere hjem mindre kvanta selkjøtt, som særlig gikk til dyrefôr. Det ble tatt hjem ferskt, frosset eller iset. En del ble også saltet.

Det meste av kjøttet gikk til pelsdyroppdrettere som var meget fornøyd særlig med det ferske og frosne kjøttet.

Imidlertid er selkjøtt av unge dyr meget velsmakende, og det spises gjerne av besetningene på skutene.

Som oftest har imidlertid ikke selfangerne tid til å ta vare på kjøttet. De kan heller ikke ta hjem større kvanta, idet det er for liten plass ombord.

En egen frysebåt ville være løsningen, men hittil har en sådan ordning for å føre hjem kjøttet ikke kunnet lønne seg.

Det har aldri vært funnet trikiner i selkjøtt, mens bjørnekjøtt ofte er sterkt befengt med trikiner.

Det har under og etter krigen vært drevet en del undersøkelser om vitamininnholdet i leveren på selen.

Disse undersøkelser vil nå fortsette, men de foreløpige resultater har vist at leveren av storkobbe er rik på vitamin A. Også leveren fra voksne grønlandssel og klappmyss vil være brukelige som A vitaminkilde, men derimot ikke lever av ungsel.

Isbjørnens lever er uhyre rik på vitamin A, så rik at den virker giftig på menneskene.

Såvidt meg bekjent foregår det f. t. ikke noen innsamling av lever fra disse dyr.

UTBYTTET AV SELFANGSTEN

Utbyttet av selfangsten har vært sterkt varierende i årenes løp. Noenlunde pålitelig statistikk foreligger fra 1860 av, men for en del år mangler man statistiske oppgaver.

Det samlede fangstutbytte steg sterkt etter år 1900.

I 1925 ble det fanget over 400 000 dyr, det største antall vi noensinne har fanget.

Fangsten i Kvitsjøen var nevnte år meget god.

I 1930-årene gikk både antallet av skuter og fangstutbyttet sterkt ned i Kvitsjøen, særlig p.g.a. at isforholdene ble forverret.

Antallet av fangstskuter varierer sterkt de forskjellige år. I årene 1924 — 1926 var antallet oppe i 160, det største antall vi noensinne har hatt.

Etter krigen har 70 — 80 skuter gjerne deltatt i fangsten hvert år.

Siden 1947 er det blitt ilandført mellom 130 000 og 372 000 dyr hvert år. I 10-årsperioden 1947/1956 har utbyttet av selfangsten ligget på gjennomsnittlig 244 000 dyr pr. år til en verdi av 13,3 millioner kroner.

I 1957 ble det etter foreløpige oppgaver fanget 210 000 dyr til en verdi av 12,4 millioner kroner.

FORHANDLINGER OG OVERENSKOMSTER OM SELFANGSTEN

Med Kanada er det for noen år siden blitt inngått en såkalt «gentlemans agreement», hvor man ble enige om en felles begynnelsesdatum for selfangsten ved New Foundland.

Det er mulig at det nå vil bli tatt opp ytterligere forhandlinger med Kanada om visse selfangstspørsmål.

Sovjet-Samveldet sendte i 1955 en isbryter og 2 fangstskuter til Vesterisen. I 1956 var det 10 sovjet-russiske skuter på det samme felt, og også i 1957 deltok noen skuter fra Sovjet-Samveldet i fangsten. Hvor meget sovjet-russerne har fanget på dette felt i disse årene, vet man ikke.

Den russiske fangst i Vesterisen vakte sterk uro blant våre selfangere, idet selbestanden der etter våre vitenskapsmenns oppfatning allerede nå er overbeskattet.

Det ble derfor høsten 1957 tatt opp forhandlinger med Sovjet-Samveldet om selfangsten.

Forhandlingene begynte i Oslo 13. november 1957 og ble avsluttet 22. s. m. Under forhandlingene ble man enige om inngåelse av en overenskomst om selfangsten.

Overenskomsten gjelder for farvannet øst for Kapp Farvel, nemlig Grønlandshavet og Norskehavet med Danmarkstredet og Jan Mayen-feltet samt Barentshavet, og omfatter grønlandssel, klappmyss og hvalross.

I henhold til overenskomsten skal det opprettes en kommisjon med 3 representanter fra hvert land. Dessuten kan de to lands delegasjoner ta med til kommisjonens møter de rådgivere og observatører de måtte ønske. Kommisjonens hovedoppgave blir å foreslå for de to regjeringer spørsmålet om regulering av fangsten i de foran nevnte farvann.

Dessuten kan kommisjonen foreslå for de 2 regjeringer iverksettelse av vitenskapelige undersøkelser over selen, opprettelse av kontroll med overholdelse av bestemmelsene om regulering av fangsten hvis dette finnes å være nødvendig, og utvidelse av overenskomsten til også å omfatte andre selarter og isbjørn.

Av de foran nevnte farvann er Vesterisen det viktigste.

Våre vitenskapsmenn anslår bestanden der til ca. 1,2 millioner grønlandssel og klappmyss, altså en relativt liten bestand.

De vitenskapelige undersøkelser i de senere år synes også å tyde på at bestanden der er i faresonen, og det har derfor i de senere år vært fastsatt bestemte fangsttider.

I Grønlandsstredet foregår fangster på voksne klappmyss som samles i hårfellingsleire.

For å bevare bestanden er det hensikten å stoppe all selfangst der i løpet av en avviklingsperiode.

Også i Nord- og Østisen er det fastsatt bestemmelser om fangsttid.

Det var enighet mellom de sovjetiske og norske forhandlere om at det ville være riktig å legge hovedvekten på fangst av unge dyr.

Man ble også enig om følgende bestemmelser om fangst av grønlandssel og klappmyss i de forskjellige fangstfelter:

Jan Mayen-feltet: (Vesterisen) 20. mars kl. 7,00 — 5. mai
kl. 24.00.

Det nordlige fangstfelt: (Nordisen) 20. mars kl. 7.00 — 5. mai
kl. 24.00.

Det østlige fangstfelt: (Østisen) 1. mars kl. 7.00 — 10. mai
kl. 24.00.

For de nevnte klokkeslett gjelder Greenwich tid.

I Grønlandsstredet er det imidlertid tillatt for norske fartøyer som i ett eller flere av årene 1952 til 1956 har drevet fangst i dette område, å drive fangst i tiden 15. juni kl. 7.00 — 15. juli kl. 24.00, (Greenwich tid.)

Fangst av hvalross forbys over alt hele året.

De sovjet-russiske forhandlere opplyste at selbestanden i Kvit-sjøen er gått sterkt tilbake fra ca. 3 — 3,5 millioner dyr i 1928 — til ca. 1,2 — 1,5 millioner dyr i 1952/53. Sovjet-Samveldet har derfor begrenset sin egen fangst der til under 100 000 dyr.

Det er også blitt opplyst at klimaforandringene i de senere år har medført at selen kaster sine unger lenger inne i Kvit-sjøen

enn tidligere og utenfor konsesjonsområdet. Det er derfor lite sannsynlig at våre selfangere under de endrede forhold ville ha kunnet oppnå fangst der av betydning.

Den norske delegasjon fant derfor å kunne anbefale at de norske myndigheter anmodet Selfangergruppen i Ålesund om å frafalle sine rettigheter i henhold til kontrakten.

Det er etter min oppfatning av meget stor betydning at det er lykkes å oppnå en overenskomst med Sovjet-Samveldet som vil hindre utryddelse av selen på våre viktigste fangstfelter.

Også de sovjet-russiske forhandlere var enige om betydningen av å bevare selstammene og å sikre en rasjonell utnyttelse av disse, og forhandlingene ble den hele tid ført i en meget vennskapelig atmosfære.

Overenskomsten er foreslått gjort gjeldende for et tidsrom av 3 år med en gjensidig oppsigelsestid av 18 måneder.

SELFANGSTENS FREMTID

Selfangsten er en viktig næring for store distrikter av vårt land.

Den har i de senere år skaffet beskjeftigelse for over 1000 mann hvert år, og det er store verdier som er blitt tilført landet, særlig etter krigen.

Det er derfor av stor betydning at denne næring kan opprettholdes.

Men selfangsten står overfor mange vanskeligheter i de år som kommer.

Selfangsten i Kvitsjøen må en *regne* med ikke vil bli gjenopptatt.

I Vesterisen er det etter våre vitenskapsmenns oppfatning fare for at bestanden blir overbeskattet av våre egne selfangere.

I Grønlandsstredet vil all fangst av klappmyss måtte opphøre om ikke lang tid.

Går Kanada til en utvidelse av fiskerigrensen til 12 mil vil vår selfangst der komme sterkt i faresonen. Men forhåpentlig

vil det lykkes i tilfelle å finne en ordning så vår selfangst der kan fortsette.

Det er også av stor betydning at de vitenskapelige undersøkelser vedrørende selfangsten blir øket. Det gjelder så snart som mulig å skaffe tilveie opplysninger om hvor stor beskatning de forskjellige dyrearter og de forskjellige fangstfelt tåler.

Et samarbeide på dette område er nå blitt etablert med Kanada og Sovjet-Samveldet.

Kan vår selfangst opprettholdes i Vesterisen, ved Newfoundland og i Nord- og Østisen, skulle vi ha gode utsikter for fortsatt å være en av verdens ledende selfangstnasjoner.

Hvis man i dag skal drive lønnsom selfangst, er det nødvendig å skaffe skutene beskjeftigelse også utenom fangstsesongene.

Dette kan vi gjøre bedre enn de fleste andre nasjoner.

Våre selfangstskuter deltar i sildefisket, torskefisket og annet fiske og driver også fraktfart, brukes som losjifartøyer under fisket o.s.v.

Enkelte av de større skuter brukes til vitenskapelige og andre ekspedisjoner særlig om sommeren.

En lege på hvalfangst

Av

Odd Martens.

Det var en meget ung, meget lykkelig og forventningsfull medisinsk student som høsten 1922 — 22 år gammel — satt på toget fra Sandefjord til Oslo med en kontrakt som lege på en hvalfangstekspedisjon til Syd-Shetland.

Den høsten sto der blant mange andre oppslag i Rikshospitalets port, også ett hvor en yngre lege, eventuelt medisiner, kunne få jobb som hvalfangerlege.

Jeg sto lenge og så på oppslaget. Stemningen fra fem-seks års hybelliv med vanlig knepen studentøkonomi forsvant, jeg så for meg hval og isfjell og båten som førte meg langveis over hav for første gang — vel, så sendte jeg inn en ansøking.

Hyrebasen i Sandefjord var den første kontakten — alt i orden, ansatt for ca. 10 måneder, 1000 kr. pr. måned og alt fritt.

Det svimlet for meg. «Har De bruk for penger,» spurte han. Jeg begynte å fundere på om mannen var vel bevart, spørre en medisinsk student som i årevis har snudd på kronestykket og overveiet middag, eller å «plystre» middagen, spørre om han har bruk for penger. Et øyeblikk etter var jeg blitt 1000 kr. rikere.

I Hull lå den stolte skuta «Southern Queen», som skulle bli hjemmet på turen, en skute på 6800 tonn og med ca. 100 manns besetning, hertil kom senere 10 mann på hver av de 3 fangstbåter.

Utstyret var en ganske innviklet historie, ikke minst provianten, det var ikke alminnelig med dypfrysing og greier den

gang, vi fikk ombord en besetning av slaktedyr som ikke alle bondegårder har maken til: 16 smågriser, 20 sauer, 100 høner og en flokk ender.

Innkjøpet av medikamenter, instrumenter og annet medisinsk utstyr falt selvsagt på meg. Jeg hadde ingen erfaring hvor det gjaldt å utstyre en ekspedisjon på 130 mann i 10 måneder, hadde knapt nok skrevet en resept, men det gikk bra, tror jeg da. Jeg hadde selvsagt lagt alle kort på bordet med hensyn til utdannelse og alt det der.

Skytterne og skipperen var alle staskarer, en for meg helt ny type mennesker. I Biskaia fikk vi se hval for første gang, det var 3—4 spermhval, noe som resulterte i et foredrag fra en av skytterne om de forskjellige hvalblåst, hvordan blåhval, finnhval, sperm og knøl blåste. Jeg oppdaget som regel blåstet lenge etter alle de andre ombord, men etter 2—3 måneders fangst ble jeg rene eksperten. Disse spermene var noen kosmopolitter som for oss ingen interesse hadde, men skytterne ble lange i blikket.

Den kvelden var det at den samme skytteren lovet meg at jeg skulle få skyte et skudd etter hval når vi kom på feltet. Kanskje hadde han vært litt tung på rom den kvelden, men han holdt sitt løfte og det skaffet ekspedisjonen en 70 fot finnhval.

Jeg valgte å «skyte på skarpen», når hvalen har blåst fra seg syv ganger går den ned, den slår da en svær kul på ryggen og følgelig kommer en stor del av bakkroppen over vannet. Jeg trakk av kanonen da det sto som en vegg av hval foran meg, og den 80 kg tunge harpun med en sprenggranat i spissen gikk helt på tamp inn i dyret, granaten eksploderte og slo ryggbeinet tvers av. Jeg snudde meg i kruttøyken mot skytteren som sa: «Flott, du skaut ryggbeinet tvert av, han er stein dau som en dritt».

Så ble det en hvaldram da — et halvt ølglass med rom — det holdt på å ta knekken på meg, bare guttungen som jeg var.

På hvalfeltet lå skutene den gang fortøyet i havn, mens fangstbåtene drev på havet etter hval og slepte dem inn til kokeriet. Hvalen ble flenset og for største delen parteret i sjøen, spekk og kjøtt kom over rekken for videre behandling på dekk. I motsetning til den pelagiske fangstmåte som nå drives, hadde dette

den store fordel for deltagerne at jakt, fiske, turer til pingvinleirer eller på ski var innenfor rekkevidde. Riktignok måtte selskapet betale 5 shilling pr. fat utkokt olje til «lime-juicerne» og dessuten innførselstoll for tobakk og brennevin til Syd-Shetland hvor det ikke bodde andre levende vesener enn sel og fugl, men denne siste avgiften ble nokså moderat håndhevet.

En diger kar av en flenser kom en dag og ba om å få trukket en jeksel, et best av en hestetann, bedøvelse var utelukket på grunn av betennelse. Vel, så tar vi tanna uten. Jeg hadde liten lyst på denne jobben, da han forsikret meg at hans tenner pleiet å sitte voldsomt fast forbedret ikke det situasjonen. «Æ ska holde kjaken så du får brukt begge hender,» sa han.

Vel, det var å gå på, — enten ryker kjaken eller så kommer tanna, tenkte jeg da jeg drev på hardest. Heldigvis var det tanna som kom. Han sa: «Det der var ikke noe større godt. Takk skal du ha,» han tok seg en diger skrå og gikk.

Da vi lå langt syd nede ved Grahamstredet kom det telegram fra en skute i Deception om jeg kunne komme opp der for å hjelpe en dansk lege der, med å amputere et ben.

En førstereisgutt hadde fått kneet inn i wirerullen og knust det helt, dansken ville som rimelig var ikke være alene om en såpass stor operasjon. Etter et litet krigsråd ombord ble det svart at hvis de kunne hente og bringe meg tilbake var det all-rigth.

Det kostet dette selskapet to dagers fangst å hente og bringe meg tilbake. Gjennomsnittsfangst var 2 hval for dagen, bare skyssen fram og tilbake kostet da selskapet 4 hval à kr. 5 000, ialt kr. 20 000.

Dette var en operasjon på verdens sydligste hospital, og antagelig den største som iallfall til den tid var utført der.

Til å greie med narkosen sto tre stuerter klart og det var akkurat det som trengtes. Da blodet begynte å renne litt ble den første hvit og forsvant, under sagingen av selve lårbenet forsvant den annen, men den tredje holdt stand til slutt, han ble siden selvbestaltet overdiakon på Deception Island.

Hele øya er et utbrent krater hvor havet i sin tid er trengt inn

og har laget en kløft i fjellringen så stor at et kokeri kan komme inn, og her er en glimrende havn.

Her hadde hvalfangerne laget alle tiders ruse av netting beregnet på fiske, en kubisk historie som et litet værelse, anslagsvis $3 \times 3 \times 3$ m, med en mengde «kalver», hvor fisken kom inn men ikke ut, en luke til å åpne i bunnen fullstendiggjorde fiskereds- skapen. En hvalbåt la inntil, svinget ut bommen og hevet hele rusen, svinget den inn over dekket, luken ble åpnet og et par hundre fisk falt ut. Rusen ble så stengt og sloppet ned i sjøen igjen til neste høsting, en enkel og effektiv metode.

På sydtur var skuta innom Syd-Georgia, hvor selskapet hadde en landstasjon, denne hadde vært i drift en tid og så opptatt hadde folkene vært med fangsten at midtstykkene av hvalen, som er den oljefattigste, var blitt liggende igjen. Her stiftet jeg for første gang bekjentskap med den berømte lukt som hvalfangsten fører med seg, det ble lite med spisingen den dagen, men snart ble lukten en vane som ikke generte det ringeste. «Lukter peng, lukter peng», sa skytterne og snuste med synlig velbehag inn stan- ken av dekomponert hvalkjøtt, graks og annet styggedom. Snart spiste jeg også feite hvalkjøttkaker i den gråblå osen fra de åpne spekkokene — med stort velbehag.

Det var her på Syd-Georgia jeg forsøkte fiskelykken. Inne i «kulpen», svær bredbladet tare (en *laminaria*-art) som vokste som en veldig skog opp fra bunnen, vrimlet det med fisk, mest krokodillefisk. Navnet fortjener den. Lengden var ca. 30 cm og vel så det, men omtrent halvparten var hode, man kunne være fristet å si at fiskehodet lignet mer på et krokodillehode, enn hodet på en krokodille gjør. Brukbar matfisk, men ikke noe å skryte av.

Det var først da det led ut i sesongen på Syd-Shetland, nær- mere bestemt nede ved Graham Land, at fiskingen begynte for alvor.

Den sorten som dominerte helt var en torskefisk, den hadde hakeskjegg og var på fasong en mellomting mellom torsk og

brosme, finneutstyret var som en torsk, men hodet var flatere og bredere og kjeften — om mulig — ennå større. Som matfisk var den helt som torsk, en meget god sådan.

Vi — dvs. skipperen og jeg + en motorsnekke — holdt oss ikke særlig langt fra land, utpå dypet var fisken for stor og grov. På en 15—20 favner fikk vi fisk på 1—3 kg i store mengder. Vi ankret opp, la haggelgeværet klart til å skremme selen hvis den skulle bli nærgående, for da forsvant fisken. Forøvrig hadde vi i båten en haug med oppskåret hvalkjøtt til agn, en tomtønne og en flaske brennevin. Når flasken var tom skulle tønnen være full. Det bet utrolig, vi brukte to kroker, en gang dro jeg 14 tvebit i rad, da må man si at fisken biter.

På hjemtur halshugget vi et passende antall fisk og rensset hodene; skipperen var fra Hvaler så han visste vel at hodet og leveren på fisken var mat for «a white man», resten var for dagos.

Fiskerikdommen var utrolig. Skytterne fortalte at de hadde sloppet ned pilk (jukse) ute på dypet og den var faktisk stan- set i fisk, stor fisk 6—8 kg. Men det var hval de var etter og de fisket bare nok til mat ombord.

En bunnskrape jeg hadde med viste at der var et yrende liv på grunn vann, et paradiset for en zoolog tre kasser med glass og krukker fulle av skalldyr, krebs o.s.v. havnet på museet i Bergen. Krillen, denne ca. to cm lange krebs, som er hvalens viktigste føde her i Ishavet, forekom sine steder i slike masser at det så ut som en myggsverm nede i sjøen — intet under at hvalen får opptil tolv tommer tykt ryggspekk.

Hvis man la hånden på berget litt opp fra stranden ble det klart at vulkanvarmen ikke var så langt unna, det var så varmt som et svaberg i solsteken midtsommers her hjemme.

Jordvarmen holdt også snøen borte for det meste, og i denne blanding av oppvarmet jord og snøsørpe lå en veldig pingvinleir. Det var fugl som lå på sitt ene egg så langt man kunne se, det er blitt tippet på to millioner fugl, jeg talte dem ikke så jeg tør ikke ha noen mening, det var ihvertfall utrolig mange. For noen morsomme dyr, — de bet i støvelen når man passerte dem, og

med litt fantasi kunne man få dem til å si omtrent hva som helst, de snadret og pratet nesten så ille som kvinner i et kaffeslaberas.

Det var en tidlig morgen, klokken var bare fem, da det banket på min dør. Inn ramlet en av skytterne, gråsvart i ansiktet av kruttøyk, skjegget som en bavian, iført oljehyre og sydvest. «Nå får du komme og bli med gutt, har noen galne blåhvaler gående her like ute i stredet, («Grahamstredet»).»

Vel, det var ikke noe særlig å gjøre på kokeriet akkurat da, så jeg ble med, som så mange andre ganger. Men nå skulle jeg få se skyggesiden av hvalfangsten, på et ungdommelig og følsomt sinn gjorde det et uutslettelig inntrykk.

Kort etter vi hadde forlatt kokeriet så vi blåst og fikk jag, er par svære blåhvaler boltret seg, slukte krill i tønnevis. De svømte i alle retninger, snart blåste de bak fangstbåten, snart langt til siden, var helt «vill».

Endelig blåste en av dem sånn noenlunde på hold, skytteren sendte en harpun etter den, harpunen gikk rett igjennom halen, granaten eksploderte i luften, men mothakene slo ut og holdt godt fast. Det ble omtrent samme fangstmåte som da Moby Dick ble spekket med håndharpuner. Vi fikk en voldsom slep, bortsett fra såret hvor harpunen satt, var hvalen like frisk. Da den hadde slept båten en stund ble maskinen satt for full fart og roret lagt om ut til siden. Hvalen måtte således slepe på en veldig tauløkke på flere hundre meter, hvor hvalbåten med alle sine hestekrefter trakk i den ene tampen og hvalen i den andre. Etter en tid begynte hvalen å bli trett, den måtte opp og blåse hvert minutt og kreftene avtok merkbart. Båten manøvrerte nærmere og nærmere det dødstrette dyret inn til båten og den prustende, henimot 100 fot lange hval, lå side om side.

Båten fikk noen slag av halen så den skalv i alle sammenføyninger og nå begynte drapet: Seks fot lange lanser ble gang på gang stukket inn i lunger og hjerte. Lungene randt fulle av blod og da den så like ved skutensiden fikk blåsehullene over vann sendte den ut en tønne eller to med stinkende blod

og damp, høyt til værs, vinden sto mot skuta så vi fikk hele dusjen over oss, — folk, vinsjer, dekket og alt fløt i blod. Så kom en ny salve — og en ny, inntil hvalen ikke orket mere, et motbydelig slakteri som gjorde meg ganske kvalm.

Heldigvis er dette en meget sjelden foreteelse, oftest velter hvalen over på siden når den har fått en fulltreffer og er død ganske fort. De veldige kolosser, som ingen andre fiender har enn spekkhuggere — og så menneskene da, — er uten sjanse når en skytter kommer på hold med en moderne hvalkanon.

En gammel skytter kunne fortelle fra knølfangstens tid, de første årene nordmenn drev hvalfangst i Anartis, uten lisens eller begrensning. «Der var så masse knøl at vi så bare romper og sveiver, så langt øyet rakk, det var å legge til og skyte seg bør, slepe inn og så ut etter mer. En diger flense av det beste ryggspekket ble tatt, resten ble igjen.» En fantastisk rovdrift på disse relativt små, men meget fete hvaler som er temmelig slette svømmere og følgelig lett å ta, selv med den tids redskap. Dette var i 1906—07.

Vannforsyningen var ikke så lite av et problem, på sydtur satt vi i solskinn på dekket og sydde veldige trakter av grov seilduk, jeg skjønte ikke hensikten med dette, men forklaringen kom. Under full fangst ble jo spekk, kjøtt og bein kokt med steam, vi hadde 6 åpne spekkokere, hver på 25 tonn, to tungekokere og 6—8 presskokere for kjøtt og bein, alle skulle ha steam og her trengtes ca. 10 tonn vann daglig. Å bruke sjøvann var mulig, men en maskinist krymper seg i sitt innerste når det ble spørsmål om å bruke saltvann på kjelene, det er ingen ende på all den elendighet og skade saltet gjør.

På øyene er der bare så meget bart land som bølgeslaget holder klart, når sola fikk virke smeltet snøen og sivet i småkløfter og sprekker ned i sjøen. Her var det de svære seildukstraktene som var to til tre meter i underkant, kom til anvendelse, de ble lagt ned i søkkene, hvor vannet rant, og så gjennom en kort slange ført ned i en vannbåt. Det tok omtrent et døgn å fylle en slik vannbåt, den ble slept til kokeriet og en tom satt inn, slik gikk det hele sesongen igjennom. Det ble ikke så

lite snøskuffing før traktene kom på plass og under arbeidet i sola ble en del av karene som var «kjekke» nok til ikke å ville bruke snøbriller, helt snøblinde. De fikk et par vonde døgn, selv om kokaindrypping tok de verste smertene.

Det var på en av disse turene, hvor vi med motorbåt flakket rundt i alle småviker og sund for å finne et passende sted til å hente vann, at vi første gang traff på sel.

Inne i en liten bukt som var åpen snaut halvveis inn til bunnen og som var belagt med gammel råttent snø-is, der lå de, godt og vel en hundre stykker. Jeg foreslo å sette maskinen litt ned så vi kunne komme dem så nær som mulig, puff-puff gikk båten for fullt like inn til iskanten. «Ja, ja, her er da et par tønner olje,» bemerket en av skytterne lakonisk, — de tenker i oljefat de karene.

Selen var så spak at vi kunne komme like innpå og endog sparke dem i magen, de lå på siden og snorket. Tiltross for at disse selene hadde ligget der flere timer var det ingen tegn på at snøen under dem var smeltet — så godt isolerer spekk- og hårlaget.

Det var for det meste gammelsel, hannene hadde store sår og merker, sikkert etter parringskampene, de var ca. 1½ m lange og på farge som en mørk norsk fjordsel.

En flokk på 6—8 små grønnflekkelige seler som hvalfangerne kalte for Weddell-sel var noen nydelige dyr med en praktfull pels. «Hadde du nå hatt kone eller kjæreste så var her en flott anledning til å skaffe skinn til en pelskåpe,» tenkte jeg, — selene fikk leve.

Et par ca. 3 m lange seler som kaltes sjøleoparder var aggressive dyr, de bet i båtkjølen så det knaket, jeg måtte bruke riflen for å sette meg i respekt. Kraniet og skinnen havnet på Bergens museum. En enkel gang kom jeg over en sjøelefant, en kjempe-messig sæl med en diger balong på nesen, guttene og jeg kastet snøballer og stein på den til den ble lei av leken og vraltet til sjøs. Deri gliste mot oss og remjet stygt og ville sikkert ikke vært hyggelig å stifte intimt bekjentskap med. På land var den

utrolig klosset, selen har jo ingen fiender i Antarktis, bjørn finnes som bekjent ikke, det er nok derfor de er så spake. I «gamle» dager skal det ha vært en veldig stamme med pels sel på Syd-Shetlandsøyene, men den verdifulle pels ble deres bane, de er antagelig helt utryddet.

Kjøtt- og beinplanet på kokeriet var en blodig plass. Etter å være blitt befriet for sin spekkham og tunge, ble skrottene tauet forut og parteret i sjøen. Først ble hodet tatt av, underkjaken for seg og så selve «ansiktet», med en steamsag ble det parteret i passe stykker og lagt i presskjelene. Ved et tilfelle dumpet en blåhvalhjerne hel ut, jeg tok den opp og la på håndflaten, — dette var altså alt av legemlig substrat for tanke og åndsliv til et vesen som hadde en kroppsvekt på 100 — 150 tonn. En menneskehjerne veier ca. 1½ kg, anslagsvis veiet denne kjempekroppens hjerne vel 2 kg. En ring skåret ut av livpulsåren på det samme dyr kunne jeg bruke til belte, så det var en ganske respektabel blodledning.

En kveld oppsto der en ganske livlig diskusjon i salongen angående hvalens avstamning. Jeg, grønnskollingen, formastet meg til å fremføre den påstand at hvalen i sin tid måtte ha vært et dyr som delvis levet på land, da det var rester etter bakbein (baklemmer) inne i kjøttmassene. Denne kjetterske påstand ble mottatt med slik hån at jeg begynte å tvile både på Darwin og Hucksley. Min gode venn fra tanntrekkingen kom meg til unnsetning: «Det var noe i det derre, han hadde skjemt kniven flere ganger på noen bein midt inne i kjøttet, noen bein som ikke hørte med til hvalen.»

Flenseren og jeg skar og grov i kjøttbjerget og etter to dager kunne jeg legge frem to par rudimenterte bekkenbein, — æren var reddet og min posisjon steg merkbart.

Det blir sagt at en hval kan ta en robåt i gapet, men bare svelge en sild om gangen. Den første påstand kan underskrives, men jeg hadde anledning til å stikke begge hender og underarmer ned i svelget på en hval, armene gikk ned til albuene. Jeg

sendte Jonas en vennlig tanke, han må iallfall ha vært en slank herre.

Øynerne på en velvoksen hval er ikke større enn en litt stor appelsin, men kapselen er ganske tykk og stiv, det kan nok også trenge om dyret skal tåle trykket på et par hundre meters dyp. At hvalen ustraffet kan stige opp og ned fra disse svære dyp og tilsynelatende ignorere alle naturens lover om gassarters oppløselighet i blodet, er et fenomen som først i den siste tid er klarlagt. Etter det vi før har visst skulle den få en mengde kvelstoff frigjort i blodet ved oppstigning og vært død av «dykkersyke» mange ganger hver eneste dag.

Hvaloljens salgsverdi betinges for en del av den fri fettsyre, den blir etter syreinnholdet delt i 4 klasser. Tidligere ble denne inndeling foretatt på slomp etter erfarne hvalfangeres utsagn, de luktet, smakte o.s.v. på oljen og erklærte på grunnlag av dette at oljen var 1 olje, 2 olje o.s.v. Vi hadde den gang med oss saker så vi kunne titrere oljen på fri fettsyre — var det første køkeri som gikk igang med denslags. Da der ikke var noen ombord som var særlig fortrolig med titrering falt dette arbeide på meg. Gamlekara hadde en inngrodd misstillit til de nymotes greiene og forsøkte på alle måter å «kontrollere» titreringen, d.v.s. de kom med sur, blank, fin olje, som etter utseende skulle ha lite syre, og med mørk, fin olje, kokt av kjøtt og bein, som så temmelig skummel ut. Nå lar ikke en titrering seg påvirke av lukt eller farge, så etter mange slags lure stikkprøver måtte de godta resultatene av de nymotens greiene. Ja, det var den gangen — i dag har kjemikere overtatt dette arbeide.

Allerede da snakket hvalfangerne om at det snart ville bli slutt på hvalfangsten på grunn av den veldige beskatning i 1922. Tar man i betraktning at hvalen som regel bare får en unge om året, er det ufattelig at ikke stammen er blitt så desimeret at fangsten forlengst er blitt ulønnsom. Men slutten er kanskje ikke langt unna nå, — den som lever får se.

Bøker

Bernt Balchen: «Kom nord med meg».
Gyldendal Norsk Forlag.

Denne boken skulle ikke trenge noen anbefaling. Det er Balchens egen beretning om sitt liv og da særlig i polarstrøkene. Han har opplevd mer enn de fleste der nord, ja, det er nesten utrolig alt det han har opplevd. Når han har sluppet fra det med livet skyldes det endel held, men først og fremst de grundige forberedelser og hans kyndighet.

I årenes løp har vi stykkevis hørt endel om bedriftene som har gitt ham ry verden over — her får vi samlet det viktigste av det han har opplevd. En norsk viking er på ferde.

En praktfull bok som fortjener sin plass i bokhyllen ved siden av Fridtjof Nansen og Roald Amundsens verker.

Henry Rudi: «Isbjørnkongen», som fortalt til Lars Normann Sørensen.
Gyldendal Norsk Forlag.

Endelig har vi da fått boken om fangstveteranen Henry Rudi. Undertegnede gikk inn for at denne bok skulle skrives og fikk Hallvard Devold til å påta seg vervet. Men han døde og så ble det Normann Sørensen. Han har fått til en bok han har ære av, har funnet frem til den atmosfære som hører polarstrøkene til.

Han hadde da også et fantastisk emne; for maken til fangstmann som Henry Rudi finnes ikke. Kald og kyndig i farens stund, livsglad og fandenivoldsk når det kom til fest. Han *kunne* livet der nord tillands og tilsjø. Han var bjørnejegeren som har feldt flere dyr enn noen annen og han var av de få som mestret den vanskelige og farlige harpunjakt på hvalross. Henry Rudi representerer gammel norsk ishavstradisjon — han er en av de siste veteraner.

En fangstmanns-bok av de sjeldne.

*Tulle Bang: «Bortenfor berg og nord for
blåne».*

J. W. Eides forlag.

En norsk tannlege drar til Alaska med sin kone, blir knyttet til en vitenskapelig institusjon i Fairbanks. Så flakker de omkring i studieøyemed og når vidt avsted. De gjester indianere, eskimoer og gullgravere i fjerne avkroker, de møter villrein og bjørn og får i det hele tatt et førstehånds inntrykk av det merkelige landet og dets folk.

Det er konen, Tulle Bang, som er forfatteren. Hun skriver friskt og fengslende, det er blitt en bok som man virkelig har glede av.

*Sir Vivian Fuchs og Sir Edmund Hillary:
«Over Sydpolen».*

J. W. Eides Forlag.

Denne boken handler om en av de største bedrifter i polarstrokene. Med beltebil tilbakela ekspedisjonen 3443 km over isødet på 98 dager, delvis gikk ruten over farlig sprekkefylt område. Det var en stort anlagt ekspedisjon med en stab av vitenskapsmenn, ingeniører, flyvere etc. Det hele grundig forberedt og administrert på en fremragende måte.

Ekspedisjonen gjennomførte sine planer. Ikke bare ble Sydpolkontinentet krysset, men det ble også samlet inn et rikt vitenskapelig materiale som nok vil kaste nytt lys over mange problemer.

Nå er boken kommet. Den er nøkternt og beskjedent skrevet, men det er ikke vanskelig å forstå at de som var med på ferden, har døyet meget ondt. Noen sammenligning med Roald Amundsens Sydpolsferd er unødvendig, vi kan bare ta hatten av for disse briter som på tross av vanskeligheter og farer gjennomførte sin store oppgave.

Bokens billedstoff er av høy klasse.

Helge Ingstad.

FØRST OVER NORDPOLEN

SAS - pionér
i sivil polar-flyvning

SAS har hittil
fløyet 76 000 passasjerer
over pol-kalotten

Carl Evensen's Eftf.

SKIPSHANDEL

TOLLBUGATA 4 — OSLO

Tlf.: 42 00 12 - 42 15 20 - 42 56 76
Etter kl. 17: 69 26 23 - 44 77 41

Telegramadresse: «Evangros»
Etablert 1865

TROMS

FYLKES

DAMPSKIPSSLSKAP

Telefoner:

Sentralbord 1074
Flykontoret 3538

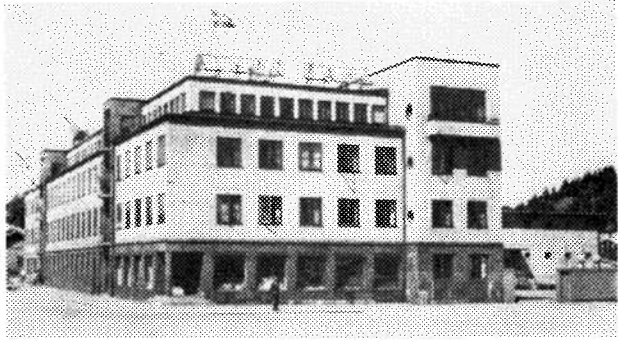
Telegramadresse:

DAMPSKIBSKONTOR

Representant for:

SAS

Rute på Svalbard om
sommeren.

A/S THOR DAHL

SANDEFJORD

ODD BERG

Tel.adr.: «Oddship» — Telefon 1500 (centralbord)
Telex 3533

REDERI
SKIPSEKSPEDISJON
SKIPSMEGLER
SPEDISJON
ASSURANSE

Arrangerer arktiske jakturer med M/S «Havella»

A/S Tromsø Bunkerdepot — Tromsø Kulkran A/S

A/S FINNMARK BUNKERDEPOT

HONNINGSVÅG

UTSTYR FOR POLEKSPEDISJONER ER VERDENSKJENT OG ANERKJENT

Vi har levert hundesleder, weaselsleder, skikjelker, soveposer, telter, ryggsekker, ski, skibindinger, spesialstøvler, kokere, merkestenger, isøkser, tau m. m. til Roald Amundsen, Nobile, Riiser-Larsen, Byrd, Sverdrup, Lauge Koch, Polsk Spitsbergen Ekspedisjon, Norsk-Fransk Polarekspedisjon, Dansk Nordøst-Grønland Ekspedisjon, Norsk-Svensk-Britisk Sydpolekspedisjon 1949/52, Tirich Mir ekspedisjonen 1950, Den Argentinske Antarktisekspedisjon 1951, Australsk Antarktis Ekspedisjon 1953 og 1954, Centre National de Transfusion Sanguine, Andresens Grønlands Ekspedisjon, The South Georgia Survey 1955/56, Commonwealth of Australia, The Trans-Antarctic Expedition, The Royal Society I.G.Y., Sous Comité Antarctique, Les Expéditions Polaires Françaises, The Swedish National Commission for the Geophysical Year, The Falkland Islands Society I.G.Y., Sous Comité Antarctique, Les Expédition Antartique Belge 1957/58, Arktisk Næringsdrift, High Commissioner for New Zealand, Norsk Polar-institutt, Department of Mines and Technical Surveys, m. fl.

Vær også oppmerksom på vår sovepose nr. 2009. NORGES RØDE KORS's fjellsikringskurs har prøvet posen på sine vinterøvelser i snebivuakk, og uttaler at posen er meget varmeisolerende og noe helt utenom det vanlige.

A **KOLBJØRN** **KNUTSEN** **& CO.**
S **SPORT & LÆRVARE FABRIKK** **OSLO**

Ishavstransport

m/s OPO
ca. 1000 HK

m/s SELBARDEN
ca. 1200 HK

ARNULF L'ORSA A/S

Oslo

MARTIN KARLSEN A.S

Brandal pr. Ålesund

Rederi for selfangere

Arrangerer arktiske ekspedisjoner og jaktturer i Ishavet ved
Grønland og Svalbard

For ekspedisjoner og turer spesielt:

M.s. «Polar Star» - M.s. «Polarbjørn» - «Polaric»

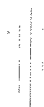
M.s. «Signalhorn» - M.s. «Brandal» - M.s. «Aarvak»

M.s. «Minna» - M.s. «Polarsel» - M.s. «Polarhav»

MELSOM & MELSOM

Skipsrederi – Hvalfangst

Nanset pr. Larvik

Telegr amadresse: Melsom-Larvik - Telefon: Sentralbord 3600

Longyearkull

STORE NORSKE SPITSBERGEN KULKOMPANI
AKTIESELSKAP
BERGEN

TAXI

AMBULANSE

VERKSTED

RUTER

LUFTFOTO

FLYGESKOLE

WIDERØE'S FLYVESELSKAP
OG POLARFLY A/S

OSLO - TRONDHEIM - NARVIK - TROMSØ

JACOB KJØDE A/S

PARADIS

BERGEN

TIEDEMANN'S TOBAKK

mätte være med på polferdene.

NANSEN:

Til FRAM-ferden 1893—96 hadde vi fra Tiedemanns Tobaksfabrik rikelig forsyning av røketobakk og skrå som ble høit skattet. Tobakken holdt sig fortreffelig hele tiden og var like god den siste dag av ferdens 3 år som den første.

AMUNDSEN:

Tobakken var som nypakket efter et fravær av 4 år. Gjentagne ganger utsatt for kulde og varme (+ 30° til ÷ 60° C), fuktighet og tørke — var den like god.

SVERDRUP:

Tiedemanns Tobakk er den mest holdbare og velsmakende jeg kjender. Efter et fravær på over 4 år tok vi den siste rest. — Den var like frisk og god.

TIEDEMANN'S GUL ER GULL VERD